

Jaume de PUIG I OLIVER

LA INCANTATIO STUDII ILERDENSIS
DE NICOLAU EIMERIC, O. P.

Edició i estudi

L'obra que avui editem és, amb tota seguretat, el darrer dels cinc tractats que l'inquisidor Nicolau Eimeric va redactar en el curs de la gran polèmica antil·liana que ell mateix va sollevar durant la segona meitat del segle XIV. En treballs anteriors hem estudiat algunes circumstàncies històriques d'aquesta literatura¹ i en vam publicar una mostra.² Reprement ara la publicació d'aquests tractats eimericians, comencem per aquell que permet, potser, una aproximació més complexa al grup lul·lista amb el qual topa l'inquisidor i que determinarà la seva caiguda.

Prehistòria de la «Incantatio»

Com diu el seu explícit, aquesta obreta fou enllestida l'abril del 1396. Escau ara de recordar, ni que sigui resumidament, els fets que menaren a la seva redacció.

És sabut que la lluita d'Eimeric contra l'obra de Llull i el lul·lisme és un dels capítols més importants de la vida de l'inquisidor. Aquí ens centrarem en la darrera etapa d'aquesta campanya singular, donant per suposats els seus antecedents.

Després que la pressió del partit lul·lista, o almenys pro-lul·lià, va aconseguir que Climent VII comissionés el bisbe de Barcelona perquè examinés de cap i de nou l'ortodòxia de les obres de Ramon Llull,³ s'havia establert un cert equilibri,

1. Cf. els nostres *El procés dels lul·listes valencians contra Nicolau Eimeric en el marc del Cisma d'Occident*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LVI (julio-diciembre 1980), 319-463; *Documents inèdits referents a Nicolau Eimeric i el lul·lisme*, dins «ATCA», 2 (1983), 319-346; *El lul·lisme de Ramon Sibiuda*, dins «ATCA», 10 (1991), 225-260, especialment 226-230.

2. Cf. *La «Fascinatio lullistarum» de Nicolau Eimeric. Edició i estudi*, dins «ATCA», 3 (1984), 29-58.

3. El primer dia de juny del 1389 el rei Joan I demanava al papa aquesta comissió als bisbes de Barcelona i de Mallorca, suggerint que per tot el que es referia a la qüestió lul·liana Eimeric fos suspès de l'ofici d'inquisidor: cf. Faustino GAZULLA, *Historia de la falsa Bula á nombre del papa Gregorio XI inventada por el dominico fray Nicolás Aymerich contra las doctrinas lulianas*, Palma, Tip. de Guasp 1909, 88-92 [doc.IX]. El papa hi va estar d'acord i fins va obtenir el consentiment de l'inquisidor per a procedir així: cf. D. EMEIS, *Das Schicksal des Lullisten Peter de Castellvis*, dins «Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens», 21. Band, Münster 1963, 173 [doc. 1]; però l'inquisidor no fou suspès del seu càrrec. La comissió era un fet el primer semestre del 1391.

perquè el rei Joan I, interposant-se entre Eimeric i els lul·listes, havia salvat l'inquisidor de les més pèssimes intencions que al seu esguard covaven dins el conglomerat d'enemics que s'havia guanyat.⁴ Però l'equilibri fou tot d'una trencat per Eimeric. Probablement dins l'any 1391, s'instal·la a Lleida i reprèn les seves activitats contra els llibres de Llull i contra els lul·listes. Fa empresonar Pere de Castellví, valencià i lul·lista, el processa i el condemna a cadena perpètua.⁵ Seguidament instrueix procés 'in absentia' contra Pere Rossell, un altre lul·lista capdavanter.⁶ Fou en el curs d'aquest procés que Eimeric predicà a la seu de Lleida contra els valencians, afirmant que la ciutat de València era plena d'heretges, que n'hi havia més de cinc-cents, i que tota ella «manava a diables». És probable que aquest sermó tingués lloc entre març i abril. Els estudiants valencians que eren a Lleida ho comuniquen tot seguit als jurats valencians; d'entre aquests estudiants emergeix amb nom propi Antoni Riera, que fa arribar al consell de València el contingut del sermó d'Eimeric.⁷

És possible que el procés contra Pere Rossell hagi estat considerat pels lul·listes un 'casus belli'. En processar Pere de Castellví, hi va haver una tímida reacció del rei, que va fer demanar a l'inquisidor còpia del procés.⁸ En canvi, la reacció al procés de Pere Rossell i a l'atac contra la ciutat de València serà una sublevació en tota regla contra les pretensions de l'inquisidor: els lul·listes, les autoritats municipals afectades, el mateix rei prendran part en l'afer amb una intenció unànime: acabar finalment amb l'inquisidor. Aquest havia fet un pas en fals: atacant novament els lul·listes i un dels seus caps més prestigiosos, Eimeric donava a entendre que per a ell la qüestió lul·liana restava com abans, i que la comissió papal al bisbe de Barcelona de fer examinar les obres de Llull —una victòria clara dels lul·listes— era paper moll. Provocant públicament la ciutat de València, a més, es burlava de la mala jugada que li van endegar els valencians el 1388 i de totes les gestions dutes a terme fins aleshores vanament a la Cúria per a ensorrar-lo. L'inquisidor jugava fort, i d'aquesta manera aconseguiria que els seus adversaris es regressin contra ell amb tot llur poder.

4. El 30 de juny del 1391 el rei Joan I defensa l'inquisidor davant del papa Climent VII contra els seus detractors: cf. J. VINCKE, *Zur Vorgeschichte der Spanischen Inquisition in Aragon, Mallorca und Valencia während des 13. und 14. Jahrhunderts*, Bonn 1941, 136-137 [doc. 128].

5. Cf. Dieter EMEIS, *a. c.*, 173.

6. En el *Dialogus contra lullistas*, expressament redactat contra Pere Rossell, Eimeric diu que Rossell era cap de l'escola lul·liana a Alcoi i el descriu com un begard: BNP ms. lat. 1464, f. 74 c. Pel que fa a Pere Rossell, cf. Ramon MIRÓ I BALDRICH, *La coneixença de Llull a Cervera a l'inici del segle XV*, dins «Palestra Universitària», 6 (1992), 188-201.

7. Així ho esmenta el Consell General de València, en prendre l'acord de sostenir Antoni Riera en la seva lluita contra Nicolau Eimeric: cf. Andreu IVARS, *Adiciones al artículo «Los jurados de Valencia y el inquisidor Fr. Nicolás Eymeric»*, dins «Archivo Ibero-Americano», XV (1921), 217-218 [doc. V].

8. Cf. D. EMEIS, *a. c.*, ib.

Els jurats valencians, un cop certificats pels paers de Lleida de les paraules que Eimeric havia pronunciades en el seu sermó,⁹ demanen al rei que castigui l'inquisidor, bo i recordant-li la pena d'exili que Pere III li havia imposat en el seu moment.¹⁰ El 8 de juliol del 1392 el rei nomena inquisidor general fra Exemeno Navasa, dominicà com Eimeric, i ho fa saber al gironí.¹¹ Aquest no li fa cap cas, al contrari. Persegueix el seu germà d'hàbit fra Pere de Guils, perquè havia acceptat el càrrec d'inquisidor a València, quan ell n'hagué de fugir, l'any 1388, arran del procés que li va incoar el síndic Joan de Vera; i també obre de seguida procés contra Antoni Riera, capdavanter dels estudiants valencians a Lleida.¹² És a dir, la lluita d'Eimeric contra els lul·listes recomença. I aquesta vegada els lul·listes uniran esforços i iniciatives per tal d'acabar d'un cop amb el flagell que no els deixava en pau. Escriuen al rei, al cardenal Pere de Luna, a Jofre de Boil, procurador del rei a la Cúria, a fi de trenar una malla que ofegui definitivament l'inquisidor. A Jofre de Boil li recomanen de preparar bé el terreny davant del papa, ja que no els escapa la influència d'Eimeric a Avinyó com a clementista de la primera hora, a qui el papa havia encomanat missions compromeses i pamflets de propaganda avinyonesa.¹³ Aquesta vegada les gestions contra l'inquisidor fructificaran. El 28 d'octubre del 1392 Joan I demana al papa que el litigi obert entre Eimeric i Riera sigui confiat a un parell de canonges lleidatans, i en el mateix sentit insisteix al cardenal Pere de Luna.¹⁴ No sabem quin fou el resultat d'aquesta gestió, per bé que no podem passar per alt que havia estat Pere de Luna qui va suspendre Eimeric com a inquisidor a la ciutat de València i, en la seva qualitat de legat papal a Espanya, n'hi havia posat un altre, probablement Pere de Guils.¹⁵ Tanmateix Eimeric anava impàvidament a la seva, com si entorn seu només s'agitessin ombres. Després de processar Pere de Castellví i Pere Rossell, a finals del 1392 processa un ciutadà barceloní, Felip de Ferrera.¹⁶ No es pot afirmar categòricament que Ferrera fos lul·lista, però almenys sabem que formava part dels enemics públics i declarats de l'inquisidor; per tant, si no era lul·lista, s'arreglerava en el mateix camp anti-eimericà que els lul·listes.¹⁷ Aquest procés desencadenà una reacció fulminant de la ciutat de

9. Cf. A. IVARS, *Los jurados de Valencia y el inquisidor Fr. Nicolás Eymeric*, dins «Archivo Ibero-Americano», VI (1916), 126-129 [docs. XVII-XVIII].

10. Cf. Id., *ib.*, 129-130 [docs. XIX-XX].

11. Cf. F. GAZULLA, *o. c.*, 107-109 [doc. XVI].

12. Cf. A. IVARS, *Adiciones, a. c.*, 217-218 [doc. V].

13. Cf. Id., *Los jurados, a. c.*, 132-133 [doc. XXII], 135 [doc. XXIII], 136 [doc. XXIV].

14. Cf. J. VINCKE, *Zur Vorgeschichte, o. c.*, 140-141 [doc. 132].

15. Cf. A. IVARS, *Los jurados, a. c.*, 138 [doc. XXV].

16. Cf. el nostre *Documents inèdits referents a Nicolau Eimeric i el lul·lisme*, dins «ATCA», 2 (1983), 342-343 [doc. 17].

17. Segons el doc. citat en la nota anterior, Felip de Ferrera era un dels qui perseguien l'inquisidor en les seves «perverses e males obres» (*ib.*, 341).

Barcelona: «Siats cert que esta ciutat ha per acordat de metre-us a terra o de fondre-hi», escriuen els consellers a Eimeric el 19 de mars del 1393.¹⁸ Al cap de poc temps, el 8 d'abril, el rei actua de València estant, terreny ben abonat contra Eimeric: escriu a l'inquisidor intimant-li ordre d'exili de les seves terres i regnes;¹⁹ mana al seu tresorer que faci escriure «assats asprament e expressa» al sant pare i a cinc cardenals, que aquell haurà de seleccionar, sobre les malifetes d'Eimeric i la necessitat que l'autoritat eclesiàstica procedeixi contra ell;²⁰ comunica al sant pare que ha hagut d'exiliar l'inquisidor i li demana que el destitueixi;²¹ demana al seu cosí el comte d'Urgell que foragiti Eimeric dels seus dominis,²² i l'endemà promulga el decret d'exili contra el gironí.²³ Els jurats de València s'afanyen a secundar la presa de posició del rei: el 14 d'abril escriuen al papa, a Jofre de Boïl, als consellers de Barcelona i a Francesc Foix, embaixador de la ciutat de Barcelona a la Cúria d'Avinyó, a qui confien la gestió dels seus interessos anti-eimericians, urgint una decisió eclesiàstica sobre l'afer.²⁴ El bisbe de Barcelona, en una data que no podem precisar, però en tot cas abans del 28 de juny, va suspendre l'inquisidor de l'exercici del seu ofici fins que s'hagués clos el procés que per comissió papal havia incoat contra ell.²⁵ Aquest mateix any 1393, o potser a la fi del 1392, Eimeric havia obert contra Antoni Riera els processos que tot seguit estudiarem.

El papa decideix, doncs, d'encomanar al bisbe de Barcelona la resolució del plet entre les ciutats de València i Barcelona, d'una banda, i Nicolau Eimeric, de l'altra.²⁶ Mentrestant Eimeric es refugia primer en terres del bisbe de la Seu d'Urgell per a esquivar l'exili que el rei li havia imposat. El 1393 Joan I va estar molt enfeinat amb una projectada expedició a Sardenya, que finalment es convertí en expedició de socors a Sicília;²⁷ tornant de València, des de Tortosa, reitera l'exili contra l'inquisidor²⁸ i el mateix dia disposa que siguin habilitades algunes cambres del palau menor de Barcelona o, si cal, del major, perquè Eximeno Thomàs, prevere, i d'altres s'hi instal·lin i puguin lliurar-se a l'estudi de les obres de Llull.²⁹ Això s'esdevé el mes d'octubre. Aquest mateix mes el rei

18. *Ib.*

19. Cf. F. GAZULLA, *o. c.*, 109 [doc. XVII].

20. Cf. J. VINCKE, *Zur Vorgeschichte, o. c.*, 144-145 [doc. 137].

21. *Ib.*, 143 [doc. 136].

22. *Ib.*, 145 [doc. 138].

23. Cf. F. GAZULLA, *o. c.*, 111-113 [doc. XVIII].

24. Cf. A. IVARS, *Los jurados, a. c.*, 141-145 [docs. XXVIII-XXXI].

25. Cf. A. IVARS, *Los jurados, a. c.*, 146 [doc. XXXII].

26. Cf. *Documents inédits, a. c.*, 342 [doc. 17].

27. Cf. Rafael TASIS, *Joan I, el rei caçador i músic*, Barcelona, Ed. Aedos 1959, 221-241; *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, Barcelona, Ed. Vicens Vives 1980, 184-187.

28. Cf. F. GAZULLA, *o. c.*, 113-115 [doc. XIX]; Emili GRAHIT I PAPELL, *El inquisidor frer Nicolás Eymeric*, Girona 1874, 117-121 [docs. VII-VIII]; J. VINCKE, *Zur Vorgeschichte, o. c.*, 148 [doc. 142].

demana al bisbe de la Seu d'Urgell que foragiti Eimeric dels seus dominis,³⁰ però la demanda no té efectes, perquè l'inquisidor no solament no se'n va, sinó que segueix exercint el seu ofici, de manera que al cap de tres setmanes el rei torna a escriure al bisbe de la Seu que no deixi actuar Eimeric com a inquisidor, ja que el veritable inquisidor és Eximeno Navasa, i avisa el comte d'Urgell que el torni a foragitar si queia a les seves mans.³¹

Aquest cop tant el bisbe com l'autoritat comtal degueren actuar, perquè Eimeric es va veure obligat a canviar de residència; s'estableix a Organyà, aleshores domini del vescomte de Castellbó,³² on l'ira del rei no el podia atényer, i on el veurem aturat mentre es baralla amb Antoni Riera.

Eimeric i Antoni Riera

Sobre Antoni Riera sabem el que el seu dia van deixar establert Ivars i Sanahuja, que no és poc.³³ Batxiller en arts i estudiant de dret, és un valencià matriculat a Lleida en el moment que Eimeric hi inicia la seva campanya de processos contra els lul·listes. Pròpiament parlant, les relacions de Riera i Eimeric comencen arran del sermó anti-valencià pronunciat per l'inquisidor a la seu lleidatana. Riera denuncia el fet al consell municipal valencià, i arran d'aquesta denúncia comencen els més grans malsdecap per a Eimeric. L'inquisidor processa immediatament Riera, la qual cosa significa que Riera ja s'havia donat a conèixer com a lul·lista, o com a partidari de les teories que més avall esmentarem o, almenys, com a adversari d'Eimeric; qui sap si per totes tres coses alhora. No podem saber, per ara, en què es basava Eimeric per a instruir el procés. Riera va recórrer de seguida al papa, al·legant que l'inquisidor instruïa el procés massa subjectivament i sense seguir per res l'ordre jurídic prescrit.³⁴ El papa va nomenar un jutge apostòlic delegat, probablement el bisbe de Barcelona, Ramon d'Escales; mentre aquest procés seguia el seu curs i Antoni Riera era a la presó, Eimeric rep l'ordre d'exiliar-se. Com hem vist, es refugia primer a la Seu d'Urgell, des d'on organitza un altre procés contra Riera. Com que l'inqui-

29. Cf. F. GAZULLA, *o. c.*, 115-116 [doc. XX].

30. Cf. GRAHIT I PAPELL, *o. c.*, 122-123 [doc. IX]; GAZULLA, *o. c.*, 116-118 [doc. XXI].

31. Cf. J. VINCKE, *Zur Vorgeschichte*, *o. c.*, 151-152 [doc. 145].

32. Cf. Santiago SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, Ed. Vicens i Vives 1980, 200-203.

33. Cf. els articles citats d'A. IVARS. Pel que fa a Pere SANAHUJA, cf. *El inquisidor fray Nicolás Eymeric y Antonio Riera*, dins «Ilerda», IV (1946), 31-55, que seguim al peu de la lletra; J. LLADONOSA I PUJOL, *Història de Lleida*, vol. I, Tàrraga, Camps Calmet 1972, 518-519, segueix en tot Sanahuja.

34. Cf. P. SANAHUJA, *o. c.*, 52.

sidor no pot anar a Lleida, fa citar Riera des de la catedral lleidatana, perquè comparegui davant d'ell a la Seu d'Urgell. Momentàniament alliberat de la presó i havent hagut de jurar davant el tribunal apostòlic que no sortirà de Lleida, Riera es nega a comparèixer i comença d'organitzar la seva defensa, amb una línia clara: recusar Eimeric com a jutge parcial i apel·lar a la Santa Seu.

Les raons que dóna Antoni Riera per a recusar Eimeric són cinc: a) en ocasió del primer procés, Riera oposa a l'inquisidor el dossier del procés valencià del 1388, on es feien palesos «plura crimina enormia contra dictum magistrum»;³⁵ b) en la cèdula en què l'inquisidor el cridava a comparèixer davant seu, Eimeric es queixava que Antoni Riera havia estat un dels artífexs del seu exili; c) el fet que Riera acabava d'apel·lar al papa; d) Eimeric no procedia rectament en els processos: ni feia posar per escrit les declaracions dels testimonis, ni els testimonis juraven, ni, a voltes, no arribaven a declarar; e) Eimeric mirava d'involucrar Riera en el pogrom lleidatà del 1391, per tal de fer-lo mal veure davant l'autoritat reial.

Consta que el segon procés que Eimeric intentava contra Riera era «super fide et articulis eiusdem»,³⁶ és a dir, un procés d'heretgia. Cal suposar que aquest procés i els articles que l'inquisidor atribueix a Antoni Riera en la *Incantatio* estan íntimament vinculats, encara que la *Incantatio* no és, com s'ha dit,³⁷ el procés d'Eimeric contra Riera. Eimeric, doncs, segueix jugant fort contra els lul·listes. Paralitzat a Organyà, encara fa por. En el text de la seva recusació Riera diu que no s'atreveix ni tan solament a enviar procuradors seus a l'inquisidor, perquè aquest de seguida mou processos i molèsties als qui s'interposaven en el seu camí.³⁸ La por que feia Eimeric mou Riera a demanar al Cancellier de la Universitat de Lleida i al bisbe titular d'Isàuria que vulguin arbitrar en els seus conflictes i en les seves legítimes causes de recusació de l'inquisidor. Al mateix temps i 'ad cautelam' apel·la a la Cúria romana. I demana encara al lloctinent de vicari general de Lleida que es vulgui encarregar de fer saber a Eimeric la seva recusació, «cum iustis rationibus supradictis non audeat dictus Antonius coram dicto magistro per se neque per procuratorem comparere».³⁹ El nunci de la ciutat de Lleida, Andreu de Montmur, pren l'encàrrec el 20 d'octubre i el 25 torna, fent saber que ha trobat Eimeric a Organyà, li ha fet conèixer la recusació de Riera i l'inquisidor ha redactat una protesta dient que no admet la recusació ni res del que s'hi afirmava i que, per tant, perseverava i perseveraria en els seus propòsits. Al seu torn, Riera va considerar que la resposta de l'inquisidor,

35. *Ib.* El procés ha arribat fins avui en dues còpies: la coetània, custodiada a l'Arxiu Municipal de València, i en una de moderna del segle XVIII, ms. 1167 de la BC. Tenim intenció de publicar-lo aviat, i aleshores es veurà la raó que tenia Antoni Riera.

36. *Ib.*

37. Cf. P. SANAHUJA, *a. c.*, 37, i, seguint-lo, LLADONOSA, *o. c.*, 519.

38. *Ib.*, 53.

39. *Ib.*

refusant-ho tot, era un signe de rebel·lió contra la comissió que el papa havia fet al bisbe de Barcelona d'examinar les proposicions que tant Nicolau Eimeric com ell mateix havien redactat en ocasió del [segon] procés.⁴⁰

No tenim notícia exacta del que va venir després. El 29 de maig del 1394 els jurats de València insten el bisbe de Barcelona perquè dicti sentència.⁴¹ Pel que veurem tot seguit, si hi va haver sentència, degué ésser d'absolució de Riera, perquè al cap de poc temps el veurem anar lliurement cap a Avinyó, deslligat de qualsevol prescripció cautelar. Eimeric es va arrossegar algun temps pel bisbat de la Seu d'Urgell, on l'octubre del 1393 acabava de redactar l'*Elucidarium elucidarii*,⁴² i d'on Joan I no parava de fer gestions per a foragitar-lo el novembre d'aquell mateix any.⁴³ Per a comprendre el caràcter d'Eimeric, potser no serà inútil de recordar aquí que aquell agitat 1393 l'inquisidor va començar a la Seu d'Urgell la seva *Postilla super epistolam ad haebreos*.⁴⁴ Enmig de conflictes i batibulls, el vell inquisidor continuava escrivint sobre matèries teològiques i exegètiques, amb una vitalitat admirable.

L'any 1394 és el de la mort de Climent VII. El 28 de setembre és elegit papa d'Avinyó Pere de Luna, que es corona l'onze d'octubre amb el nom de Benet XIII. Al costat del nou papa apareix ràpidament Eimeric a Avinyó. No podem precisar en quin moment ni en quines circumstàncies va deixar Catalunya. No hauria d'estranyar que Benet XIII l'hagués fet venir al seu costat; en tot cas, es posa a treballar tot d'una per a ell. El febrer del 1395 l'església francesa s'havia pronunciat a favor de la 'via cessionis' i el mes de març següent començava l'ambaixada dels tres ducs de França, enviats a Benet XIII per a fer-lo renunciar. És molt probable que abans del juny del 1395 Eimeric hagués enllestit el tractat *Utrum papa possit vel debeat papatui renuntiare*, que és un al·legat contra el pronunciament de l'església gal·licana, encarregat expressament pel papa.⁴⁵

40. *Ib.*, 54.

41. Cf. IVARS, *Los jurados, a. c.*, 148-149 [doc. XXXV].

42. Cf. el nostre *Sobre la datació dels darrers escrits de Nicolau Eimeric*, dins «ATCA» 4 (1985) 433-435.

43. Cf. J. VINCKE, *Zur Vorgeschichte, o. c.*, 151-152 [doc. 145].

44. Se'n conserva la part que fa referència als quatre darrers capítols, 10-13, en el ms. 1281 de la Biblioteca de Catalunya, on es llegeix l'explicit següent, f. 110 v: «Explicit Postilla super epistolam ad Hebreos per me fratrem Nicholaum Eymerici, ordinis fratrum predicatorum, inquisitorem in Aragonia heretice pravitatis, magistrum in theologia, edita, in ciuitate Sedis Urgelli anno ab incarnatione Domini M CCC XC tertio incepta, Auinione anno sexto eiusdem incarnationis Domini in die beate Catharine terminata, pontificatus sanctissimi domini nostri pape Benedicti tertii decimi, cui ut alias cardinali legato dirigitur, anno tertio, relegacionis vero mee pro fidei defensione anno tertio mense octauo». Sobre la legació de Pero de Luna als regnes hispànics a l'inici del Cisma i els seus resultats, cf. Henri BRESCH, *La Maison d'Aragon et le Schisme: Implications de politique internationale*, dins *Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià*, Barcelona 1986, 40-41.

45. Inèdit per ara, es conserva als mss. Avignon, Bibliothèque Municipale, ms. 321, i BNP

D'aquest període procedeix també la *Fascinatio lullistarum*, el darrer intent d'Eimeric per a fer entendre que les doctrines lul·lianes se sustenten sobre el no-res.⁴⁶ Potser a continuació va escometre pel seu compte la redacció del tractat *Contra emissum in conclavi per papam et cardinales promissorium iuramentum*, on discutia els arguments que la Universitat de París havia formulat davant el rei el 6 de juny de 1394, potser acabat l'agost del 1395.⁴⁷

Mentre Eimeric s'escarrassava a favor de Benet XIII, els lul·listes no havien pas perdut el temps. El 27 de gener del 1395 els consellers de Barcelona presenten a Benet XIII un *Memorial summari sobre los fets del frare Nicolau Eymeric*, en el qual denuncien tres coses: a) les grans irregularitats o crims d'Eimeric en l'exercici del seu càrrec d'inquisidor, mereixedores de càstig; b) que a Catalunya hom no ha perseguit la inquisició com a tal, perquè si tres vegades Eimeric ha estat exiliat, cada vegada hom ha posat un nou inquisidor; c) que Eimeric ha falsejat en escrit públic els textos dels llibres de Ramon Llull, per la qual cosa «no s'i deu res innovar per res qu'el dit passaguidor haia impetrat en temps passat ne diga ara de present».⁴⁸ És a dir, la ciutat de Barcelona nega allò que Eimeric feia córrer per Avinyó: que la inquisició era perseguida a les terres del rei d'Aragó, i, a més, desemmascara la pugna constant d'Eimeric contra Llull i el lul·lisme, acusant-lo d'haver manipulat i falsejat els textos del mallorquí.⁴⁹

Mentrestant Antoni Riera feia de les seves. El primer semestre del 1394 s'havia desplaçat a la Cúria i «a consell de solemnes juristes se hagué appellar a nostre senyor lo papa, e per proseguir sa appellació hagué anar e star en Avinyó».⁵⁰ A Avinyó aconseguí que el papa comissionés al cardenal de Sant Sixt els seus litigis amb Eimeric. En el curs del procés davant el tribunal apostòlic Antoni Riera va demanar que li fos lliurada còpia autèntica de la butlla de Gregori XI, *Conservationi puritatis catholicae fidei*, el document papal que Eimeric havia brandat sempre en la seva lluita contra Llull. I, de sobte, es produeix el gran cop de teatre: el cardenal demana als registradors de lletres apostòliques

lat. 8975 (còpia moderna).

46. Cf. el treball citat supra, nota 2.

47. També inèdit, conservat a BNP lat. 3171, f. 21-30, i Grenoble 988.

48. Cf. José M. MADURELL I MARIMON, *La escuela de Ramon Llull de Barcelona*, dins «Estudios Lulianos» VIII (1964), 94.

49. Escau de recordar aquí que el 5 de maig del 1386 una comissió de teòlegs presidida per Bernat Ermengol, provincial dels dominicans i aleshores inquisidor, havia dictaminat que l'examen de tres proposicions del llibre *Arbre de Filosofia d'Amor*, considerades herètiques per Eimeric, revelava que les dites proposicions eren certament herètiques, però que ni es trobaven dins el dit llibre ni se'n podien extreure. El document és contingut dins l'anomenada *Sentència definitiva* (cf. infra, nota 51) del 1419, i ha estat publicat diverses vegades: cf. ROGENT-DURAN, *Bibliografia de les impressions lul·lianes*, nn. 42, 153, 167, 172, 246, 302, 344.

50. Cf. A. IVARS, *Adiciones, a. c.*, 218-219 [doc. VI]. És la ciutat de València qui sufraga les despeses de les gestions de Riera a la Cúria.

còpia de la dita butlla i ells responen que no la troben en els registres de l'any corresponent. En l'acta notarial que dona fe d'aquestes diligències consta que Antoni Riera va presentar al cardenal de Sant Sixt una còpia de la butlla de Gregori XI, fent constar que en demanava exemplar autèntic «pro sui iuris fundamento».⁵¹ Mancats com estem de més detalls, és difícil d'imaginar quina diferència hi podia haver, a efectes jurídics, entre la còpia que inicialment posseïa Antoni Riera i la que haurien hagut de lliurar els registradors de lletres papals. Sempre es pot fer la hipòtesi que un lul·lista com Riera podia suposar que la butlla que feia córrer Eimeric havia pogut ésser deturpada per l'inquisidor; buscar l'original era, en aquest sentit, una mesura cautelar, més que mai en un procés en matèria de fe. Ara bé, fa anys vam suggerir una altra hipòtesi: que la idea de fer buscar una butlla anti-lul·liana mai no registrada o prèviament volatilitzada del registre corresponent hauria pogut ésser una iniciativa del mateix Benet XIII.⁵² A l'inici del seu pontificat, Benet XIII necessitava aliats i no enemics, que prou li'n sobraven; i és evident que el problema del lul·lisme havia deixat de ser una mera qüestió de disciplina eclesiàstica i s'havia convertit en un problema que podia alienar moltes voluntats al nou pontífex justament al regne d'on era originari. Ara bé, el gran obstacle per a desactivar el problema de l'ortodòxia del lul·lisme era la butlla de Gregori XI. Ja sigui que el registre de l'any sisè d'aquell pontificat no hagués estat acabat, com suggereix Denifle,⁵³ ja sigui amb procediments que lògicament s'escaparien ara a la més diligent investigació, la Cúria va saber trobar la manera de neutralitzar el problema.

És versemblant la hipòtesi? Bé ho creiem. La Cúria no podia ignorar l'acusació persistent que s'havia fet contra Eimeric de falsejar els textos lul·lians, ja des del mateix moment que la butlla anti-lul·liana va començar de ser coneguda. D'altra banda, la butlla contenia una condemna molt general, per no dir vaga, dels llibres i doctrines de Llull. Que la butlla és una realitat històrica no sembla pas que es pugui raonablement posar en dubte;⁵⁴ que s'havia convertit en una molèstia, també és cert. Vet-aquí que la volatilització del cèlebre document era una jugada mestra: creava un fet nou en la qüestió lul·liana i desbloquejava la situació. No era, encara, el gran triomf del 1419, i obligava a ésser prudent, però oferia perspectives avantatjoses a Benet XIII, entestat a tenir

51. Cf. *Instrumentum cuiusdam sententiae retractantis quicquid attentatum est per quosdam et qualitercumque, ac auctoritate cuiusdam asserite bulle Gregorii undecimi contra doctrinam illuminati doctoris Raymundi lulii pii eremite, atque ipsum raymundum eiusque doctrinam ut bonam et catholicam in pristinum statum reducentis*, dins *Disputationem quam dicunt Remondi christiani et Homerii sarraceni...*, València, Joan Jofre 1510, f. 89 r, línies 23-24.

52. Cf. el nostre *El procés, a. c.*, especialment 417-426.

53. Cf. H. DENIFLE, *Zur Verdammung der Schriften des Raimund Lull*, dins «Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte des Mittelalters», IV (1888), 352-356.

54. Cf. *El procés, a. c.*, especialment 413-417.

pau amb els grups radicals,⁵⁵ als lul·listes, com és evident, i als súbdits del rei d'Aragó. Tanmateix era una gran bofetada per a Eimeric. Pere de Luna el coneixia, podia tenir informació de primera mà sobre les activitats inquisitorials del gironí i de les protestes que havien aixecat, difícilment podia ignorar els grans odís que s'havia guanyat; també sabia que no el podia destruir així com així. Eimeric havia estat un testimoni directe de l'elecció d'Urbà VI, testimoni, per tant, i propagandista de la legitimitat del papat avinyonès; era un teòleg no menyspreable, addicte al corrent de pensament més tradicional, la qual cosa, a les acaballes d'un segle tan turmentat per lluites disciplinàries i doctrinals, era una garantia per a un papa que necessitava tota mena de suports. Benet XIII el bufetejava amb una mà i l'amanyagava amb l'altra. Aquell mateix any li encarregaria 'vivae vocis oraculo' la redacció del tractat *Contra Universitatem Parisiensem Dei ecclesiam impugnantem responsiones ad XXVIII questiones*, acabat el mes de desembre.⁵⁶ Tot fa pensar que Benet XIII va veure que havia de mantenir Eimeric allunyat del seu ofici inquisitorial i, sobretot, l'havia de mantenir allunyat del regne d'Aragó i dels lul·listes, i per això el va sacrificar, bo i tenint cura que continués vinculat a la causa avinyonesa, és a dir, a la seva causa.

No sabem com va acabar el litigi jurídic entre Eimeric i Riera; no tenim idea que ningú hagi mai parlat d'una condemna de l'inquisidor, però qui de tots els punts de vista havia perdut era ell.

La reacció d'Eimeric

Eimeric va comprendre que amb Benet XIII no hi podia jugar. D'altra banda, si no restava lligat al partit avinyonès, què li quedava, on podria trobar refugi? Expulsat de la Corona d'Aragó, anti-urbanista de la primera hora, només podia salvar el que li quedava de dignitat i prestigi restant a Avinyó i treballant per a l'inflexible Pere de Luna.

Però el seu estat d'ànim després del cop del 1395 es reflecteix en una obra curiosa, la *Confessio fidei christianae*, on defensa apassionadament la seva vida de servei a l'Església i la seva lluita contra els lul·listes, criticant així veladament la política permissiva del papa aragonès a llur esguard.⁵⁷ Amb tot Eimeric no era home de temperament inclinat a les exquisideses de la diplomàcia. Just després de la *Confessio* emprèn la redacció de la *Incantatio*, el darrer dels seus tractats anti-lul·lians, adreçat als professors i estudiants de la Universitat de

55. Cf. *ib.*, especialment 417-419, amb la bibliografia que s'hi cita.

56. Cf. BNP ms. lat. 3171, f. 45 b.

57. Cf. la breu anàlisi que vam dedicar a aquesta obra en *El procés, a. c.*, 419-424. Pensem no demorar-ne la publicació.

Lleida. És un escrit sec, on l'inquisidor va de dret al gra. En un pròleg curt, farcit de textos escripturístics, dóna dos avisos: a) els mestres es demostren fidels en les seves lluites amb els heretges; b) cal no deixar-se contaminar pel mal i el perill de l'heretgia. I passa de seguida a donar la llista de vint opinions que Antoni Riera ha fet córrer per Lleida, que després seran impugnades una rera l'altra. És a dir, Eimeric ataca els lul·listes i els seus punts de vista en una plaça especialment sensible com és Lleida, degut a la presència de la Universitat. I amb un títol insultant dóna a entendre que l'Estudi necessita un revulsiu. En efecte, nosaltres suposem que 'incantatio' s'ha de traduir per embruixament, fetillament; en tot cas, si algú volgués traduir per encantament, podria fer-ho a condició de prendre el mot en el seu sentit d'encanteri. L'inquisidor, doncs, exerceix el seu ofici impugnant els errors d'un grup de lul·listes capitanejats per Antoni Riera, els quals tenen fetillada la primera institució docent de la Corona i —encara que no es digui, es llegeix entre línies— han arribat a fetillar la mateixa Cúria romana.

Estructura de la «Incantatio»

El text que avui editem és transmès pel ms. lat. 3171 de la Bibliothèque Nationale de Paris, ff. 114-121⁵⁸. L'estructura de l'obra és simple i lineal:

- a) Incipit: línies 1-2
- b) Pròleg: línies 3-62
- c) Tractat: línies 63-976
- d) Explicit: línies 970-976

El tractat al seu torn s'estructura com segueix:

- 1) Llista de les proposicions atribuïdes a Antoni Riera: línies 64-131.
- 2) Refutació article per article: línies 132-976.

2.1 Primer article: línies 132-229: Crist pot abandonar la naturalesa humana assumida i condemnar-la eternament

- [1] L'article és ofensiu
- [2] No ha de ser discutit pels laics
- [3] Si es discuteix no se'n ha d'escriure
- [4] En poden discutir entre ells els teòlegs
- [5] Crist no abandonarà mai la naturalesa humana assumida
- [6] Crist no condemnarà mai eternament la naturalesa humana que va assumir
- [7] No esqueia, ni escau, ni escaurà que Crist condemni la seva naturalesa

58. Per a la descripció del ms., cf. *Bibliothèque Nationale. Catalogue Général des manuscrits latins, t. IV (nos. 3014 à 3277)*, París 1958, 279-285.

humana

2.2 Segon article: línies 230-345: Ha arribat el temps profetitzat d'exterminar els jueus

Primera part: línies 235-325: Ha arribat el temps d'exterminar els jueus
Segona part: línies 326-345: Tal com han profetitzat els sants profetes

2.3 Tercer article: línies 346-367: Ha arribat el temps d'exterminar clergues i religiosos i d'abolir el culte sacerdotal

Primera part: línies 353-359: Ha arribat el temps d'exterminar clergues i religiosos

Segona part: línies 360-366: Serà abolit el culte sacerdotal

Tercera part: línies 365-367: Tal com han predit els sants profetes

2.4 Quart article: línies 368-385: Seran destruïdes totes les esglésies dels països cristians i cessarà el culte

Primera part: línies 377-379: Destrucció de les esglésies, llocs i elements del culte

Segona part: línies 380-384: Acabament del culte a les esglésies

2.5 Cinquè article: línies 386-410: S'acabaran les misses segons els oracles dels profetes

Primera part: línies 392-400: No se celebraran més misses

Segona part: línies 401-402: No s'ofrirà el sacrifici de la missa

Tercera part: línies 403-404: El sant sacrifici de la missa s'acabarà

Quarta part: línies 405-406: Les misses s'acabaran del tot

Cinquena part: línies 407-409: Tot això passarà segons oracles dels profetes

2.6 Sisè article: línies 411-440: S'extingiran les religions cristiana, jueva i mahometana, i en vindrà una altra de general, que només Déu sap quina serà

Primera part: línies 420-429: S'acabaran les tres religions existents

Segona part: línies 430-433: N'hi haurà una de general

Tercera part: línies 434-439: Només Déu sap quina serà

2.7 Setè article: línies 441-467: En el present centenari cessaran l'oblació i el sacrifici, els cristians no gosaran confessar el nom de Déu, ni els clergues mostrar-se com a tals, ni celebraran misses

Primera part: línies 446-457: En el present centenari cessaran l'oblació i el sacrifici

Segona part: línies 458-460: Cap cristià no gosarà confessar el nom de Déu

Tercera part: 461-462: Cap clergue no gosarà mostrar-se com a tal

Quarta part: línies 463-466: Els sacerdots no gosaran dir missa

2.8 Vuitè article: línies 468-477: Després de la persecució, els cristians passaran a Jerusalem i hi elegiran un papa

2.9 Novè article: línies 478-519: Un dels quatre evangelistes va dir una cosa falsa, i per això l'Església el va corregir. Fou sant Mateu

Primera part: línies 484-489: Un dels evangelistes va dir una cosa falsa en el seu evangeli

Segona part: línies 490-494: L'Església el va corregir

Tercera part: línies 494-501: Fou sant Mateu

- Quarta part: línies 502-518: Segons sembla
- 2.10 Desè article: línies 520-537: Encara que contingui heretgies i coses dolentes, la doctrina de Ramon Llull no ha de ser titllada d'herètica
 Primera part: 525-527: La doctrina de Llull conté heretgies i coses dolentes
 Segona part: 528-536: Ningú no n'ha d'abjurar
- 2.11 Onzè article: línies 538-585: La doctrina de Llull és santa, veritable, catòlica i bona
 Primera part: línies 542-549: La doctrina de Ramon Llull és santa
 Segona part: línies 550-557: És veritable
 Tercera part: línies 558-565: És catòlica
 Quarta part: línies 566-584: És bona
- 2.12 Dotzè article: línies 586-682: La doctrina de Ramon Llull només conté coses bones
 Butlla de Gregori XI *Conservationi puritatis catholicae fidei*
- 2.13 Tretzè article: línies 683-708: Si la divinitat no hagués assumit la naturalesa humana, Crist hauria pogut pecar i condemnar-se
 Primera part: línies 689-696: Si la divinitat no hagués assumit la naturalesa humana
 Segona part: línies 697-707: Crist hauria pogut pecar i condemnar-se
- 2.14 Catorzè article: línies 709-747: L'essència divina relativament al Pare genera, relativament al Fill és generada, relativament al Pare i al Fill espira, relativament a l'Esperit Sant és espirada i procedeix
 Primera part: línies 717-719: L'essència divina relativament al Pare genera
 Segona part: línies 720-722: Relativament al Fill és generada
 Tercera part: línies 723-724: Relativament al Pare i al Fill espira
 Quarta part: línies 725-726: Relativament a l'Esperit Sant espira i procedeix
 Explicació summària: línies 727-746
- 2.15 Quinzè article: línies 748-769: És possible que Déu esdevingui ase; pot deixar estar la naturalesa humana i assumir la d'ase o de pedra
 Primera part: línies 754-757: Déu pot deixar estar la naturalesa humana assumida
 Segona part: línies 758-761: Déu pot esdevenir ase
 Tercera part: línies 762-763: Déu pot assumir una naturalesa d'ase o de pedra
 Qualificació summària: línies 764-768
- 2.16 Setzè article: línies 770-793: El qui creu que hi ha tres déus, si es pensa que l'Església ho creu així i mor en aquesta fe, no es condemna
 Primera part: línies 776-782: Si algú creu que hi ha tres déus
 Segona part: línies 783-787: I es pensa que l'Església ho creu així
 Tercera part: línies 788-792: Si mor en aquesta fe, no es condemna
- 2.17 Dissetè article: línies 794-867: L'home rude no està obligat a creure determinats articles de fe; en té prou creient el que l'Església creu
 Primera part: línies 800-858: L'home rude no està obligat a creure determinats articles de fe
 Segona part: línies 859-866: En té prou de creure el que creu l'Església

2.18 Divuitè article: línies 868-902: Si hom es bateja adult, mereix més gràcia que un pàrvul, si és batejat

Primera part: línies 874-882: Si hom es bateja adult, mereix

Segona part: línies 883-887: Mereix més gràcia per raó del baptisme

Tercera part: línies 888-901: Mereix més que els pàrvuls

2.19 Dinovè article: línies 903-937: Tots els catòlics han de confessar que un sol Déu etern, immens, infinit, inefable, incompreensible i creador de totes les coses existeix sota la piadosa majestat de la Trinitat

Primera part: línies 909-912: Tots els catòlics han de confessar que existeix un sol Déu etern, immens, infinit, inefable, incompreensible i creador de totes les coses

Segona part: línies 913-936: Definit així i com a creador de l'univers, Déu existeix sota la piadosa majestat de la Trinitat

2.20 Vintè article: línies 938-969: L'Església de Déu no permet que ningú es condemni

Primer sentit: línies 943-951: L'Església de Déu actua de manera que no permet que ningú es condemni

Segon sentit: línies 952-969: L'Església de Déu no permet res que pugui dur l'home a la condemnció

Com haurà pogut observar el lector, Eimeric despatxa generalment la matèria d'aquest opuscle amb molta alacritat. Llevat dels dos primers articles, es limita a reformular les proposicions que atribueix a Riera, a segmentar-les convenientment i a qualificar-les en relació amb l'ortodòxia. La *Incantatio* és una llista d'errors, gairebé el simple al·legat d'un fiscal. Per això l'interès històric d'aquest tractadet no rau tant en les consideracions que hi fa Eimeric com en el tenor de les vint proposicions impugnades i en el fet, veritable o fals, ja ho veurem, que Eimeric les hagi pogut atribuir a un grup de lul·listes.

*Les vint proposicions atribuïdes a Antoni Riera*⁵⁹

a) Veracitat històrica

Eimeric informa que Riera escampa els seus errors per Lleida el 1391.⁶⁰ El primer procés contra Riera és de finals del 1392 o principis del 1393. És molt probable que Eimeric al·legués aleshores contra Riera totes o algunes de les vint proposicions que li atribueix en la *Incantatio*. Acabem de veure suara mateix, d'altra banda, que

59. Les vam publicar en *El procés, a. c.*, 427-429, comentant el seu sentit, 430-436.

60. Cf. BNP ms. lat. 3171, f. 117 a: «... sunt quinque anni elapsi quod talia dogmatizavit»; la *Incantatio* és del 1396.

Riera esmentava la nul·la disposició d'Eimeric a avenir-se a la comissió papal feta al bisbe de Barcelona perquè examinés les proposicions redactades per l'inquisidor, d'una banda, i per Antoni Riera, de l'altra. És a dir, corrien papers i contrapapers. La iniciativa l'havia presa l'inquisidor, Riera s'hi havia afegit, i fou probablement Riera i no Eimeric qui portà les dues llistes de proposicions al tribunal apostòlic de Barcelona. Si Riera va considerar necessari de posar per escrit una llista de les seves pròpies proposicions, és que no podia estar d'acord amb la d'Eimeric. Per desgràcia no podem saber quines eren d'entrada les matisacions o rectificacions aportades per Riera a les acusacions de l'inquisidor.

Això no obstant, si Riera puntualitzava, podia ser perquè la llista de l'inquisidor no era una simple falòrnia o una acusació muntada sobre el no-res. Si admetem que, des que processa Riera fins que escriu la *Incantatio*, Eimeric no canvia de posició, la primera dada de la nostra enquesta és que en les proposicions que Eimeric atribueix a Riera hi ha algun grau de veracitat històrica, és a dir, que Riera d'alguna manera les havia escampades, més o menys tal com sonen. Altrament, en comptes de presentar una llista alternativo-aclaridora, Riera hauria d'haver negat de pla de tenir cap relació amb el que l'inquisidor li imputava. I, de fet, en la recusació de Riera en cap moment no s'insinua que l'inquisidor el processés falsament i sense base. Per tant, hem d'atorgar fiabilitat a Eimeric, amb les cauteles que són del cas, tractant-se d'un personatge tan vehement. Riera recusa l'inquisidor per irregularitats processals, que podrien consistir també en el perill d'una manipulació del sentit de les seves proposicions; però no deixa de sobtar que en la seva recusació Riera no al·legui la falsedat pura i simple de l'acusació.

Examinem, per començar, l'únic punt de la recusació de Riera que sabem que té una correspondència precisa amb una de les vint proposicions de la *Incantatio*. Es tracta de la cinquena raó per la qual Riera recusa l'inquisidor: «Tum etiam dictus magister volens eumdem Anthonium posset ei calumniare, testes diversos in suis nullis processibus interrogabat, si idem Anthonius fuerat in insultu iudeorum civitatis Ilerde, non quod ad eius spectasset officium, sed ut posset ipsum deicere in indignacionem serenissimi nostri Principis».⁶¹

Eimeric retreia a Riera: «Secundus articulus est quod tempus aderat, iuxta sanctorum vaticinia prophetarum, in quo omnes iudei debebant interfici, ut nullus iudeus in mundo deinceps remaneret».⁶²

Sembla que Eimeric no va poder aclarir la participació de Riera en el pogrom anti-jueu de Lleida de l'agost del 1391; almenys, en la discussió d'aquesta proposició no hi fa cap referència. Ara bé: buscava de saber-ho només per a indisposar les autoritats reials contra Riera? O buscava justament de saber-ho a

61. Cf. P. SANAHUJA, *o. c.*, 52.

62. Cf. *infra*, línies 69-71.

causa de l'antisemitisme declarat de l'estudiant valencià? No deixa de causar sorpresa que, en referir-se a aquest punt, Riera retregui que investigar les seves presumptes activitats anti-semites no queia dins la jurisdicció inquisitorial. És lògic que després de la reacció del rei davant la salvatge destrucció de les aljames,⁶³ Riera tingués por que Eimeric el relacionés amb l'avalot anti-jueu de Lleida; però el seu silenci sobre la greu imputació antisemita que li fa l'inquisidor causa perplexitat. És o no és cert que els pogroms del 1391 foren populars? En la discussió d'aquest article segon Eimeric s'explica amb asèpsia: recita la doctrina canònica sobre les relacions amb els jueus, que, quan és més favorable, és de mera tolerància, i es desmarca sàviament de la resta. També ell, com a inquisidor, havia tingut pretensions excessives sobre els jueus,⁶⁴ i res no porta a creure que les atrocitats de 1391 determinessin en ell un canvi d'actitud envers els jueus. En una paraula: a Riera li cou la inoportunitat de la denúncia de l'inquisidor, no el fons de la qüestió, que tampoc no inquietava massa Eimeric. Més endavant tornarem sobre aquest punt.

Deixant ara de banda les causes de recusació de Riera, hem d'examinar una altra coincidència. Diu Eimeric:

«Septimus articulus, quod in isto centenario in quo sumus deficiet hostia et sacrificium totaliter, et quod nullus christianus auderet confiteri nomen Domini, nec aliquis clericus auderet allegare coronam, nec aliquis sacerdos auderet celebrare missam».⁶⁵

Aquest article forma part d'un conjunt que ja veurem que té característiques apocalíptiques molt acusades. Si ens hi detenim, és perquè crida l'atenció l'esment que s'hi fa de la corona dels tonsurats. I és oportú de constatar que en documentació valenciana coetània també es fa esment de la corona dels tonsurats i no pas per dir-ne bé. Vet-aquí com els jurats de València informen el cardenal Jaume d'Aragó sobre l'assumepte dels marjals:

«... seria be profitos a vostres clergues fer proveir I capitol dels qui sen porta lo dit maestre Jacme [de Xiva], parlant dels coronats, per incredibles mals que aquells a tots jorns fan, en tant que ja es vengut en vulgar oppinió que altri no

63. Pel que fa a Lleida, cf. J. F. BAER, *Die Juden im christlichen Spanien. Erster Teil: Urkunden und Regesten. I. Aragonien und Navarra*, Berlín, Akademie Verlag 1929, 667-667 [doc. 417]; 673-675 [doc. 420]; LLADONOSA, *o. c.*, 525-526.

64. Eimeric creia tenir dret d'intervenir en l'ortodòxia dels infidels, com si el seu ofici d'inquisidor catòlic fos, de fet, un càrrec d'inquisidor general religions 'tout court'. Els reis s'oposaren sempre a aquesta pretensió abusiva. Per a la discussió d'aquest problema, cf. J. PERARNAU I ESPELT, *El «Tractatus brevis super iurisdictione inquisitorum contra infideles fidem catholicam agitantés» de Nicolau Eimeric. Edició i estudi del text i el nostre El «Tractatus de haeresi et de infidelium incredulitate et de horum criminum iudice», de Felip Ribot, O. Carn. Edició i estudi*, dins «ATCA», I (1982), 79-190.

65. Cf. infra, línies 92-95.

gosa fer mal sino coronats, e qui vol hauer malfatants hajals coronats; per manera que duymés la corona que era caracter de honestat e de proea es ara instrument del dimoni a fer tot mal».⁶⁶

Bé cal preguntar-se si l'«allegare coronam» que Eimeric atribueix a Riera no podria ser un idiotisme del valencià. La pregunta resta oberta, és clar, sense que aquesta cautela impedeixi que es formi una certa presumpció de veracitat.

Un tercer indici el trobarfem en el fet que Eimeric atribueix a Riera unes quantes proposicions a favor de Llull i el lul·lisme: articles 10-12, 14, i d'altres que l'inquisidor sempre ha relacionat amb les doctrines lul·lianes: articles 16-20. Que Riera era lul·lista no es pot posar en dubte. Fins i tot ens atrevim a suggerir que els articles 11-12, i potser el desè, encara que amb una redacció diferent, podrien formar part de la llista de proposicions que Riera havia fet arribar al tribunal apostòlic de Barcelona. En tot cas, són unes reivindicacions molt generals de l'ortodòxia lul·liana, atribuïbles en principi a qualsevol lul·lista. I en la seva recusació Riera no deixa anar ni un mot que pugui autoritzar a pensar que, ni momentàniament, es desmarcava del lul·lisme. Finalment la seva gestió a Avinyó i el resultat obtingut de l'evanescència de la butlla anti-lul·liana de Gregori XI li confereix un lloc de primer ordre entre els lul·listes del segle XIV. Cal dir res més?

Per tant, les vint proposicions atribuïdes per Eimeric a l'estudiant Antoni Riera no poden ser preses com un bloc doctrinal que l'inquisidor imputés sense cap fonament al valencià. El fet que Riera hagués presentat una llista alternativa fa comprendre que la que proposa Eimeric era susceptible de rebre matitzacions i, en algun cas més sensible, potser fins i tot alguna rectificació o puntualització substancial. La manera com l'inquisidor tracta els textos lul·lians al *Directorium inquisitorum* i a la *Fascinatio lullistarum* obliga a ser prudents i malfiats, però no fins al punt de creure que Eimeric només jugava amb cartes trucades.

b) Manipulació eimericiana?

Pel que diu Eimeric, les vint proposicions que retreu a Riera són una selecció, extreta de denúncies que proporcionaven més material.⁶⁷ Aparentment la tria de l'inquisidor té una estructura incerta. Les proposicions 2-8 són apocalíptiques. La proposició novena es refereix a una suposada doctrina de fra Pèire Joan. Les proposicions 10-12 i 14 toquen les doctrines lul·lianes i el seu valor. Els articles 1 i 15-20 formen un bloc més variat. El conjunt de les vint proposicions té algunes correspondències amb les dotze proposicions que en el *Dialogus contra lullistas* Eimeric atribuïa als lul·listes en general i a Pere Rossell en particular:⁶⁸

66. Cf. A. IVARS, *Los jurados, a. c.*, 121-122 [doc. XII, del 6 d'octubre del 1391].

67. Cf. *infra*, línies 130-131.

són una defensa ardent del pensament de Lull, formulada tanmateix en una perspectiva de temps finals i de purificació espiritual. Però no són tan estripades com les que la *Incantatio* atribueix a Riera. A més, la setena d'aquelles proposicions és clarament joaquimita,⁶⁹ en el sentit que vincula la doctrina lul·liana amb l'edat de l'Esperit Sant, mentre que en les vint proposicions de la *Incantatio* no hi ha rastres explícits de la divisió de la història salvífica en estats o edats pròpiament dites. La sisena de les proposicions atribuïdes a Riera podria ésser interpretada en clau d'edats històriques, com és pràcticament indiscutible que el refús dels sagraments de l'Església implícit en les proposicions 3-7 pot provenir llunyanament de Joaquim de Fiore, per a qui els sagraments del Nou Testament eren figura d'una cosa més perfecta, eren provisionals i, per tant, podien ésser reemplaçats o almenys «acabats» per uns altres actes de culte. Al capdavant, no havia parlat també l'abat Joaquim d'una persecució de l'Església al final del segon estat?⁷⁰ Però de Joaquim als textos de la *Incantatio* s'havia produït una quantitat tan gran de literatura profètic-apocalíptica i una acció tan brutal de l'autoritat eclesiàstica contra algunes de les desviacions que aquella literatura havia vehicular, que seria ingenu de relacionar tot d'una el nostre Antoni Riera amb l'abat Joaquim. En tot cas, abans de vincular-li, cal examinar amb tota cura el sedàs que fa servir l'inquisidor per a denunciar el que deia, creia o predicava Antoni Riera.

El dia que algú emprengui de cap i de nou l'estudi del *Directorium inquisitorum* de Nicolau Eimeric, entre d'altres sorpreses, s'adonarà que en constituir la seva llista intencionalment exhaustiva d'heretges i heretgies, el dominicà gironí copià al peu de la lletra moltes pàgines de la *Practica inquisitionis* de Bernard Gui, l'inquisidor llenguadocià de finals del segle XIII i principis del XIV.⁷¹

68. Publicades per M. MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia de los Heterodoxos Españoles*, vol. II, Santander, Aldus 1947 [Ed. Nac. de las Obras Completas de M. M. P., vol. XXXVII], 304-306; per J. ROURA ROCA, *Posición doctrinal de fr. Nicolás Eymeric O. P. en la polémica luliana*, Girona 1959, 54-65; i en el nostre *El procés, a. c.*, 349-350. Formen el canemàs sobre el qual ha estat bastit el *Dialogus contra lullistas* d'Eimeric.

69. «Septimus articulus: Quod doctrina Veteris Testamenti attribuitur Deo Patri, doctrina Novi Testamenti Deo Filio, sed doctrina Raymundi Lull Deo Spiritui Sancto»: cf. *El procés, a. c.*, 350.

70. Cf. JOAQUIM DE FIORE, *Tractatus super quattuor evangelia*, Roma 1930 [ed. BUONAIUTTI], 43. Pel que fa a la desaparició del sacerdoti i a uns sagraments més grans i més forts, cf. *Psalterium decem chordarum*, Venècia 1527, f. 276r; *Liber Concordiae Novi ac Veteris Testamenti*, Venècia 1519, 119, 176, 256.

71. A la segona part del *Directorium*, q. XIII-XV, ed. PEGNA, Romae 1587, 273-290, Eimeric segueix molt al peu de la lletra Bernat Gui en les llistes que dona dels errors dels càtars, dels valdesos, dels pseudo-apòstols, dels beguins i de Gerard Segarelli. En el moment de redactar aquestes pàgines no hem pogut consultar la *Practica inquisitionis heretice pravitatis, auctore Bernardo Guidoni O. F. P.*, París 1886, XII-371, editada per C. DOUAIS; però cf. *Bernard Gui, Manuel de l'inquisiteur*, édité et traduit par G. MOLLAT, avec la collaboration de G. DRIOUX, vol. I, París

Aquesta observació és necessària de fer com a preludi del que tot seguit es dirà. Així com hem intentat de fer veure que en el text de les proposicions atribuïdes per Eimeric a Riera hi havia elements que semblen apuntar cap a realitats controlables, ara hem de mirar les coses des de l'altre cantó i cal plantejar fins a quin punt, en redactar les vint proposicions rierianes, l'inquisidor —o el denunciante—, en comptes d'ésser molt escrupolós en la formulació de les opinions d'un presumpte heretge, no va redactar segons paràmetres o formulacions prèviament codificades.

A part d'altres coincidències que seran estudiades més avall, és frapant la que es pot constatar entre la proposició dissetena atribuïda a Riera per Eimeric i la que el mateix inquisidor havia consignat anys abans en el *Directorium* com heretgia número vint extreta d'un llibre o llibres —on n'hi havia no menys de vint-i-dues— i que Eimeric havia denunciat i fet condemnar per Gregori XI. Diu, en efecte, la *Incantatio*:

«Decimus septimus articulus est quod rusticus non tenetur credere explicite aliquem articulum fidei, sed sufficit ei credere in genere quod ecclesia credit». ⁷²

I deia el *Directorium*:

«Octava heresis est quod laicus non tenetur ad aliquem fidei articulum explicite credendum, sed sufficit sibi ista conclusio in genere, quod credat omne illud quod credit sancta mater Ecclesia Dei: et ideo quod si laicus teneat vel credat oppositum alicuius articuli ex ignorantia et temptatione diaboli, non peccat». ⁷³

D'altra banda, en l'article catorzè de la *Incantatio* Eimeric està segur de reproduir un article típicament lul·lià:

«Quartus decimus articulus: quod Dei essentia, relata ad Patrem, generat; relata ad Filium, generatur; relata ad Patrem et Filium, spirat; relata ad Spiritum Sanctum, spiratur et procedit». ⁷⁴

I en el *Directorium* havia enumerat els següents errors lul·lians: «Decimus: quod essentia et natura Dei Patris generat Filium... Quintus decimus: quod Deus Filius est a Deo Patre totus generatus, et tota eius essentia et natura... Decimus septimus: quod Dei Filii essentia relata ad personam Filii sic est genita, sicut est ingenita essentia Patris relata ad personam Patris». ⁷⁵

També cal consignar ací que en la discussió de la proposició novena de les

1926, 10-14, 38, 42, 46, 86-94, 118-152.

72. Cf. *infra*, línies 119-121.

73. Cf. *Directorium inquisitorum*, ed. PEGNA, Romae 1587, 263 b.

74. Cf. *infra*, línies 110-112. En la discussió d'aquest article, línies 715-716, diu EIMERIC: «Hic articulus est principaliter Raymundi Lul et continet partes quattuor»; però ja veurem quina és la seva procedència exacta.

75. Cf. *Directorium inquisitorum*, ed. PEGNA, Romae 1587, 256 a-b.

que la *Incantatio* atribueix a Riera, Eimeric torna a repetir el que ja havia escrit en el *Directorium*. Llegim, efectivament, en la *Incantatio*:

«Insurrexit enim quidam frater Petrus Johannis de diocesi Bitterrensi, qui posuit multas hereses et errores. Et, inter alios, quod quando Christus in cruce fuit lanceatus, quod realiter adhuc erat vivus, sed Johannes in suo evangelio dixit quod erat mortuus, quia ita erat exinanitus quod mortuus videbatur, sed non erat...».⁷⁶

I deia Eimeric en el *Directorium*, enumerant els errors de fra Pèire Joan:

«Quod quando unus militum lancea latus Christi in cruce pendentis aperuit, quod Christus adhuc erat vivus et nondum mortuus».⁷⁷

Amb aquestes poques mostres, abans d'entrar en l'estudi més acurat de les possibles fonts de les vint proposicions rierianes, n'hi ha prou per a constatar que en la seva acusació contra Antoni Riera l'inquisidor Eimeric vergassejava amatllers ja batuts. Partint, com s'ha intentat d'establir, d'una presumció fundada de veracitat a propòsit de les opinions d'Antoni Riera, hem d'afegir tot seguit que el pensament o la doctrina de l'estudiant valencià és expressat per Eimeric amb tendència a homologar-lo a doctrines preexistents. Per tant, si les vint proposicions de la *Incantatio*, tal com les reporta Eimeric, són una via en principi vàlida per a accedir al nucli del pensament o de les doctrines d'Antoni Riera, cal tenir en compte que en la formulació de les vint proposicions Eimeric potser no va tenir l'escrúpul de precisar prou afinadament unes doctrines que tenia raons per a considerar pròximes a l'heretgia, sinó que les va formular segons unes tipificacions herètiques ja prèviament elaborades i classificades. Per això ara podem esguardar des d'un punt de vista nou l'estructura aparentment incerta de les vint proposicions de la *Incantatio*. La incertesa de llur estructura ve donada pel fet que Eimeric ha escandallat un pensament personal, en principi dotat de coherència, en un nombre de proposicions independents i inconnexes entre elles; però sobretot ve del fet que en la recollida o garbellada de les vint proposicions Eimeric ha triat aquells aspectes del pensament de Riera que, a més del possible impacte escandalós que poguessin tenir, podien ajustar-se millor a heretgies prèviament tipificades —en la seva opinió— com a tals. La nostra tasca ha de consistir, doncs, a reconstruir un pensament coherent, sobre la historicitat i veracitat del qual tenim presumcions serioses, bussejant entre els derelictes que per obra de l'inquisidor Eimeric han arribat fins al nostre coneixement.

c) Un pensament radical i revolucionari amarat de tradició

Per començar intentarem d'establir ponts entre les proposicions de Riera i

76. Cf. infra, línies 507-512.

77. Cf. *Directorium inquisitorum*, ed. PEGNA, Romae 1587, 254 a.

alguns dels seus possibles antecedents.

Els articles 2-8 són, com hem dit, marcadament escatològics, amb al·lusions a vaticinis profètics concrets. Eimeric no deixa endevinar cap font precisa, tot i que no en falten. El punt més conflictiu de documentar és el de l'extermini dels jueus, i aquí hem de recordar que Riera havia protestat d'aquesta imputació de l'inquisidor. Com que no tenim el document en el qual Riera puntualitzava la seva posició en aquest —i potser en algun altre— aspecte, només podem aventurar hipòtesis; en tot cas, seria prou raonable de pensar que Riera matisaria el tenor del primer article escatològic que li atribueix Eimeric, i no solament per raons polítiques. Perquè, com hem dit, no es tracta pas de buscar edulcorants per a l'antisemitisme de l'un i de l'altre, sinó de precisar què deien les profecies a les quals es refereix l'article segon sobre els detestats jueus, profecies que no poden ser gaire diferents de les esmentades en l'article següent. I això per una raó senzilla: ningú que exercís l'ofici de profeta o que s'erigís en portantveu de profecies catòliques no podia obviar el fet que en l'escatologia cristiana els jueus tenen una destinació invariable: s'han de convertir finalment a la fe de l'Església. És evident que, si s'han de convertir, han de deixar de ser jueus —en el sentit religiós i, per extensió, cultural, de la paraula.

En el context d'una sèrie de vaticinacions escatològiques com les que es configuren en els articles 2-8 de la *Incantatio* hi entraria de ple un vaticini sobre l'extinció religiosa dels jueus a causa de llur conversió al cristianisme. En el context del anys posteriors al fatídic 1391, qualsevol al·lusió a l'extermini dels jueus, ni que fos en un context escatològic, prenia un sentit social malauradament també fatídic. Per això ni seria d'estranyar que Eimeric carregués les tints antisemites de l'article que imputa a Riera, ni podria sorprendre que aquest se'n defensés des del mateix moment que recusa l'inquisidor. Més avall es veurà com en la discussió d'aquest article Eimeric separa acuradament els dos aspectes: l'extinció religiosa del judaïsme i l'extermini dels jueus. L'inquisidor, ben entès, ha de salvar l'ortodòxia. Però era just en carregar sobre Riera greus responsabilitats en el pogrom lleidatà del 1391? I Riera, de mentalitat escatològica encesa, com anirem veient, era net de culpa envers els infeliços israelites sacrificats l'estiu del 1391? Els textos no deixen entreveure res més que els intents de treure's els morts de sobre. Després de la gravetat dels fets del 1391, l'intent apareix tràgicament poc honorable, d'una i altra part. Això en el cas que l'inquisidor no hagués tergiversat totalment la idea de Riera, cosa que ja hem dit que consideràvem improbable.

Circumscriu, ja que no aclarit del tot —i més endavant ens hi hem de tornar a referir—, el tenor del segon dels articles que Eimeric carrega a Riera, cal examinar si en el conjunt de les proposicions escatològiques que denuncia la *Incantatio* s'hi pot rastrejar alguna font o filiació concreta. És evident que de la redacció de les proposicions, tal com les llegim avui, n'és responsable Eimeric

i, per tant, les expressions duríssimes —intencionades o no— amb les quals ens veiem confrontats són eimericianes. Però no ens enganyem: en el conjunt d'escrits profètic-escatològic-espirituals dels segles XIII i XIV abunden les expressions estripades i violentes. Seria relativament fàcil, doncs, d'establir aparats de fonts abundosos i variats per a cadascun dels articles apocalíptics rierians. No ens hi esmerçarem, perquè ens sembla que podem presentar una filiació bastant probable entre els set articles apocalíptics de la *Incantatio* i uns altres escrits contemporanis, anteriors de molt pocs anys a la predicació de Riera.

En efecte, en els articles rierians s'hi constata:

- a) la referència reiterada als vaticinis dels sants profetes, en plural: articles 2, 3 i 5.
- b) el tema de la destrucció del personal clerical i religiós: article 3.
- c) la destrucció dels llocs de culte i la desaparició d'aquest: articles 4, 5 i 6.
- d) l'obertura d'una nova època religiosa: article 6.
- e) el passatge a Jerusalem i l'elecció d'un papa: article 7.

Cal tenir ara en compte el que fa alguns anys assenyalà Perarnau, en el sentit que el tractadet *De triplici statu mundi* —atribuït per l'únic manuscrit molt tardà que l'ha conservat a fra Francesc Eiximenis, però que segurament és d'un altre autor— ha hagut d'ésser redactat «en el pas de l'any 1378 al 1379».⁷⁸ Aquest escrit, ultra una visió de la història de clara inspiració joaquimita —per bé que juxtaposada a una divisió de la història humana molt més clàssica en teologia⁷⁹—, vehicula alguns dels mateixos temes de les proposicions rierianes: càstig del clergat a causa de la seva corrupció, destrucció dels ordes religiosos, obertura d'una edat nova i passatge a Jerusalem.⁸⁰ A més, l'autor del *De triplici statu mundi* es presenta no com un profeta original, sinó més aviat com un estudiós o sintetitzador de profecies d'altri, en plural: «Nec tamen... aliquid asserere uolo temerarie proprio ingenio imittens, sed solum ea que legi et vidi et michi rationabilia uidentur, et tam ex dictis prophetarum ueteris Legis, apostoli Pauli, ac non nullorum aliorum quos nominare non curo, quam ex his que experimento oculorum homini inpresenciare (*sic*) uidentur, in subiectum tractatum inserere

78. Cf. J. PERARNAU I ESPELT, *Documents i precisions entorn de Francesc Eiximenis (c. 1330-1409)*, dins «ATCA», 1 (1982), 191-215, especialment 199-201.

79. En efecte, immediatament abans de parlar dels tres estats de la història humana segons la teoria joaquimita, l'autor estampa: «Tractatus igitur iste tribus capitulis distinguitur, ad conformitatem seu similitudinem trium statuum nature humane, sicut status ante legem, qui fuit status nature; et status in lege scripta, que lex incipit a Moyse; et status gratie, qui incipit a domino nostro Ihesu Christo. Secundum ergo quosdam doctores modernos, totus mundi processus a principio usque ad finem, status decurrit tribus»; cf. Albert G. HAUF, *El «De triplici statu mundi» de Fr. Francesc Eiximenis, O. F. M.*, dins «Estudis Universitaris Catalanes» XXIII [primer de la segona època] (1979) [Curial Edicions Catalanes], 267.

80. Cf. *ib.*, 272, 275, 276.

non curo».⁸¹ Més endavant ja veurem que, en línia de principi, els lul·listes de finals del segle XIV no eren pas impermeables als corrents joaquimites, ben al contrari.

L'esquema de les proposicions apocalíptiques d'Antoni Riera és també ,grosso modo' l'esquema del cos central del *Libellus fratris Thelesphori presbyteri ac eremitae secundum auctoritates sanctorum prophetarum et veterum chronicarum de causis, statu, cognitione ac fine praesentis schismatis et tribulationum futurarum...*⁸²

En efecte, en els tres primers capítols d'aquesta obra es tracta de la corrupció del clergat i dels regulars, de la pèrdua dels béns temporals de l'Església i de la destrucció dels ordes religiosos; al final del capítol tercer es tracta de l'era de pau i d'alegria, sense dificultats ni escàndols, que vindrà després de la gran purgació del temps de l'Anticrist; el capítol quart és dedicat als futurs quatre papes angèlics.⁸³ És clar que un esquema igual o semblant el podríem trobar en qualsevol obra profètica d'aquell temps, començant per Arnau de Vilanova, passant per Joan de Rocatallada o l'autor anònim de la *Summula seu Breve loquium de Concordia Novi et Veteris Testamenti*, i arribant fins a l'infant Pere d'Aragó, amb l'aggravant que encara no han estat editats segons els criteris de l'erudició moderna molts d'aquells textos, per bé que se n'han promès edicions en diversos moments i algunes són en curs d'elaboració.⁸⁴ En l'estat dels nostres coneixe-

81. Cf. *ib.*, 267. Més avall, p. 277, s'hi torna a referir: «Tunc etiam verificabuntur propheticie que dicte sunt a prophetis Veteris Legis, ac multorum et multarum personarum loquencium de istis temporibus».

82. Prenem el títol i els pocs textos citats de l'estudi que va dedicar a Telesfor de Cosenza i a les seves profecies Emil DONCKEL, *Studien über die Prophezeiungen des Fr. Telesforus von Cosenza*, O. F. M. (1365-1386), dins «Archivum Franciscanum Historicum», XXVI (1933), 29-104 i 282-314; per al text del títol, cf. 298-299. Sobre Telesfor de Cosenza, a més de l'estudi acabat de citar, hom pot veure: B. PEZ, *Thesaurus anecdotarum novus*, I, 2, Augustae Vindelicorum 1721, 508ss; L. PASTOR, *Geschichte der Päpste*, Erster Band, Freiburg im Breisgau 1886, 120-122; H. CH. LEA, *A History of the Inquisition in the Middle Ages*, New York 1888, vol. III, 11; F. KAMPERS, *Kaiserprophetien und Kaisersagen im Mittelalter*, München 1895, 167 i 235ss; *Die deutsche Kaiseridee in Prophetie und Sage*, München 1896, 124-128, el qual suposa, a tort, que Telesfor de Cosenza és un pseudònim de Joan de Rocatallada; J.-Chr. HUCK, *Ubertin von Casale und dessen Ideenkreis*, Freiburg im Breisgau 1903, 99ss; U. CHEVALIER, *Répertoire des sources historiques du Moyen-Âge. Biobibliographie*, II, París 1907, cols. 4380-4381, amb indicació de bibliografia dels segles XVIII i XIX que aquí ometem; L. A. PATON, *Les Prophéties de Merlin*, edited from ms. 593 in the Bibliothèque Municipale of Rennes, Part two, *Studies in the contents*, New York-London 1927, 147 n.2-149, 333; P. PASCHINI, s. v. dins *Enciclopedia Italiana*, XXXIII, 1950, 437-438, amb bibliografia; F. SPADAFORA, s. v. dins *Enciclopedia Cattolica*, XI, Città del Vaticano 1953, col. 1827; A. CONDIT, s. v. dins *New Catholic Encyclopedia*, XIII, 1966, 982; Kenneth PENNINGTON, *The «Libellus» of Telesforus and the «Decretals» of Gregory IX*, dins «The Courier of the Syracuse University Library», 11 (1974), 21ss; R. SPENCE, *Ms. Syracuse University Von Ranke 90 and the «Libellus» of Telesphorus of Cosenza*, dins «Scriptorium», XXXIII (1979), 271-274, que rectifica l'estudi de Donckel en aspectes essencials.

83. Cf. E. DONCKEL, *o. c.*, 82.

ments no podrem aportar la prova definitiva de la dependència de les tesis apocalíptiques rierianes del llibre de Telesfor de Cosenza, perquè no hem pogut examinar cap dels manuscrits de l'obra de Telesfor, ni cap de les seves traduccions, manuscrites o impreses, ni cap de les dues edicions venecianes del segle XVI a cura del dominicà Rusticianus.⁸⁵ com tampoc no tenim accés, per ara, a les obres principals de Rocatallada i de tants d'altres. Però entre les notícies que hem pogut obtenir de les profecies de Telesfor alguns detalls ens han frapat poderosament, i en concret creiem que n'hi ha almenys dos que obliguen, en el present estat de la qüestió, a posar-los en relació amb els articles apocalíptics de la *Incantatio*.

El primer és la manera com és donada en el text eimericià la referència als profetes: «iuxta sanctorum vaticinia prophetarum»,⁸⁶ «secundum vaticinia prophetarum»,⁸⁷ «vaticinia prophetarum».⁸⁸ Ara bé, l'obra de Telesfor de Cosenza és primordialment un recull i un tambor on ressonen un gran nombre de profecies anteriors⁸⁹, i ja des del títol del llibre els profetes i les profecies són esmentades en plural i amb expressions la lectura de les quals recorda les de la *Incantatio*: «Praesentem libellum... ex prophetarum et cronicarum floribus enucleatum»;⁹⁰ «libellum autem hunc, tamquam non de meis, sed de prophe-

84. El que diu E. DONCKEL, *a. c.*, 49, sobre la utilitat de l'edició veneciana per a l'edició crítica del text de Telesfor sembla insinuar un propòsit de dur-la a terme, intenció que no sembla haver sortit del seu estat de projecte. André Vauchez, en la *Conclusion* del vol. 27 dels «Cahiers de Fanjeaux» (1992), 359, anunciava l'edició crítica del *Liber secretorum eventuum* de Joan de Rocatallada, a cura de R. LERNER i Ch. MOREROD-FATTEBERG, recentment apareguda a Fribourg, com a n.º 36 de la col·lecció «Spicilegium Friburgense» de les Editions Universitaires d'aquella ciutat suïssa, i la del *Liber Ostensor* del mateix Rocatallada, a cura d'un equip del C.N.R.S. dirigit per ell mateix. No hem tingut accés encara a aquestes edicions.

85. Cf. J. A. FABRICII, *Bibliotheca Latina mediae et infimae aetatis cum supplemento Christiani Schoetgenii*, editio prima a P. Joanne Dominico MANSI, t. VI, Patavii MDCCLIV, 139 a i 219 b; K. BURDACH, *Vom Mittelalter zur Reformation*, II, Teil 4, Berlin 1912, 231-238.

86. Cf. infra, línies 69-70.

87. Cf. infra, línies 72-73.

88. Cf. infra, línies 84-85.

89. Escrita abans del 1391, molt probablement el 1386, reelaborant una obra anterior atribuïble a Eusebi de Vercelli i publicada o redactada entre 1356 i 1365, segons Donckel, i obra d'un sol i mateix autor segons Spence, en l'obra de Telesfor, extremista, avinyonista i pro-francès, hi són esmentades i citades diverses obres —autèntiques i atribuïdes— de JOAQUIM DE FIORE, el *Liber de Flore*, la profecia *Vae mundo in C annis*, profecies de sibils diverses, de Merlin, de Ràban, el llibre de l'*Horoscop*, la *Legenda antiqua seu vetus* de sant Francesc, profecies anònimes, el *Vade mecum in tribulatione* de Joan de Rocatallada, la *Cronica* de Tolomeo de Lucca, la profecia del diaca Policarp, les d'Almeó, Orosi, Jaume el Grec, les d'un tal Pere, les del germà Rainier... Donckel creu que la profecia *Vae mundo in C annis* fou coneguda per Telesfor a través del *De mysterio cymbalorum* d'Arnau de Vilanova, i assenyalava algun altre punt de contacte entre els dos autors; cf. *a. c.*, 50-74 i 300. En el vol. de «Scriptorium» que conté l'article citat de Spence, a la planxa 27, hi ha un fragment del text del *Libellus*.

tarum auctoritatibus eductum»;⁹¹ «quorum prophetarum et sanctorum virorum verba inseram pura fide»;⁹² «verba prophetarum descripta in presenti libello».⁹³ Tenim, per tant, el fet que Riera vincula les seves afirmacions apocalíptiques a fonts profètiques plurals, i que Telesfor de Cosenza formula les seves profecies a partir de l'estudi d'un recull notable d'aquestes fonts.

El segon detall és més cenyit, encara que en l'estat dels nostres coneixements obliga a argumentar d'una forma aparentment complicada. Un dels articles més estripats que es llegeix a la *Incantatio* és el quart: «Quartus articulus est quod omnes ecclesie materiales que erant in civitatibus et locis christianis subiectis converterentur in ,stabulum' iumentorum. Et fierent de hiis omnibus ,stabula' et habitacula porcorum et ceterorum animalium. Et de ,aris' fierent ,presepia' pro iumentis, ut deinceps in mundo christianorum ecclesia nulla esset, sed totaliter cultus divinus in ecclesiis cessaret et finem haberet».⁹⁴ Ara bé, en l'obra de Telesfor es recull la profecia d'un obscur Policarp diaca, les profecies del qual són citades ací i allà, sense que s'hagin pogut identificar encara en algun manuscrit o edició antiga. Com sigui, en la profecia del desconegut Policarp hi ha expressions literalment idèntiques a les d'Antoni Riera: «Policarpus tamen diaconus dicit quod veniet progenies de Cecilia, que Petri templum converteret in ,stabulum' et ,aram' eius faciet ,rosorium'».⁹⁵ La *Incantatio*, doncs no tindria l'exclusiva de l'expressió estripada, ni el seu estil no ha de ser imputat únicament a l'exageració eimericiana. Des de la ploma d'Eimeric, passant per la boca de Riera, a través del comentari d'un Pseudojoaquim a una cèlebre profecia o a través del llibre de Telesfor de Cosenza, som conduïts cap a una obscura profecia d'un desconegut que, segons sembla, blasma asprament els ordes mendicants.⁹⁶ És per això mateix que no pot sorprendre que l'article tercer, el qual vaticina

90. Cf. *ib.*, 283.

91. Cf. *ib.*, 291.

92. Cf. *ib.*, 302.

93. Cf. *ib.*, 303. El detall no passà desapercbut a Heinrich von Langestein, autor d'un escrit contrari a Telesfor de Cosenza publicat el 1391, on es llegeix: «Sed quid de illo heremita Theophilo cuius prophetia diebus istis ambiguis multorum corda gratis commovit? Timendum ne forte et ille spiritu erroris abductus fuerit, Deo permittente, propter peccata ipsius vel aliorum, qui plus vanitatibus et insanis falsis attendere solent quam doctrinis solidis et sanis. Unde scribit ille aliorum testimonio carens de seipso quod cum dominum Jesum Christum suppliciter exorasset, veterum divinatorum libellos... quos nihilominus omnes... laboriose investigavit, collegit, perlegit et tamquam a sanctis viris et prophetis factis annuntiavit...»; citat apud DONCKEL, *a. c.*, 99.

94. Cf. *infra*, línies 77-82.

95. Prenem la cita de K. BURDACH, *Vom Mittelalter zur Reformation. Forschungen für Geschichte der deutschen Bildung. Zweiter Band. Briefwechsel des Cola di Rienzo. Vierter Teil. Anhang. Urkundliche Quellen zur Geschichte Rienzos. Oraculum Angelicum Cyrilli und Kommentar des Pseudojoachim, herausgegeben von Paul Piur*, Berlín, Weidmannsche Buchhandlung 1912, 290, que correspon a una cita de Policarp que fa l'autor anònim del comentari de l'*Oraculum angelicum Cyrilli* en el capítol sisè.

96. Cf. E. DONCKEL, *a. c.*, 71-72.

l'extermini d'aquests ordes, dels altres religiosos i finalment de tot el clergat,⁹⁷ també té antecedents precisos en la profecia de Policarp: «... memini me legisse in alio volumine iam lapso quinquennio, quod propheticè Policarpus dyaconus edidit, ubi dicit quod multe religiones mendicantes ex devotione apostolice paupertatis evenient, de quibus alique ob earum importunitatem, insolentiam et gravamen elemosinarum per Ecclesiam destruentur, alique famosiores ex ipsis remanebunt ad tempus, que iterum non modicum locum sibi in Ecclesia vendicabunt. Et quia multis gratis ecclesiasticis ditabuntur, clerus timebit eas ac populi sanctificabunt eas et servient eis ob timorem, donec ipse cum aliis destruantur».⁹⁸ Com és natural, el llibre de Telesfor dedica diverses rúbriques a aquesta matèria: «Hec (*sic*) incipiunt narrare causas, rationes et peccata et vicia Romane Ecclesie et totius cleri pronosticata a Spiritu Sancto et a prophetis»; «De peccatis et viciis religiosorum mendicantium propter que ipsi religiosi et eorum ordines, iusto Dei iudicio, destrui et auferri debent ab Ecclesia Romana»; «Quo tempore fiet afflictio et destructio clericorum».⁹⁹

Telesfor, d'altra banda, havia profetitzat que el 1390 una guerra general submergiria tot Europa i que el gran Cisma d'Occident s'acabaria el 1391 o el 1393.¹⁰⁰ Vet-aquí una clau per a entendre l'al·lusió que fa Eimeric a l'incompliment de les profecies rierianes. En la discussió de l'article quart, referent a la conversió de les esglésies en estables i dels altars en menjadores, Eimeric despatxa ràpidament la matèria: «Temeritas est pariter et falsitas. Nam tempus advenit et nihil fuit».¹⁰¹ I en la discussió de l'article cinquè, referent a la interrupció del culte cristià, diu: «... sunt anni quinque elapsi quod talia dogmatizavit, infra quos sunt in Dei Ecclesia misse quamplurime celebrate».¹⁰² L'argument d'Eimeric és bo en la mesura que les predicacions de Riera haguessin pressuposat l'acompliment immediat almenys d'alguns dels fets anunciats. Tornaríem a trobar, doncs, una convergència amb el tractat de Telesfor, que profetitza esdeveniments per als anys que Riera és a Lleida escampant-hi les seves doctrines; escrita el 1386, al cap de deu anys algunes de les profecies de l'obra de Telesfor s'han demostrat del tot inconsistents. Atacant la inconsistència de les profecies de Riera el 1396, Eimeric posava també en relleu, tant si n'era conscient com si no, la de la font que alimentava el cercle lul·lista lleidatano-valencià.

Hem de tornar a reprendre ara l'article referent als jueus, perquè en l'obra de Telesfor hi ha una referència precisa a llur destí que no podem passar per alt: «Iudaei propellentur, nisi servantes fidem Christi; Sarraceni, sub dominio

97. Cf. *infra*, línies 72-76.

98. Cf. K. BURDACH-PIUR, *o. c.*, 325.

99. Cf. E. DONCKEL, *o. c.*, 82.

100. Cf. *ib.*, 78.

101. Cf. *infra*, línies 378-379.

102. Cf. *infra*, línies 395-396.

christianorum expositi, compellentur recedere vel mandata Ecclesiae et viam veritatis attendere». ¹⁰³ És a dir, en la perspectiva dels temps finals els jueus deixen de ser-ho i es converteixen, altrament... 'Propellere' pot significar empènyer, foragitar, bandejar, repel·lir; però també pot significar abatre, tirar a terra, colpir. Trobaríem, doncs, aquí un altre paral·lel amb la *Incantatio*, en aquest cas doble: paral·lel amb la predicació de Riera, si es referia al fet que els jueus havien de deixar de professar la seva fe; paral·lel també amb l'extermini que Eimeric atribueix a Riera com a possibilitat extrema per a solucionar el problema del judaïsme, que també es podria haver derivat d'una recepció enduridora del 'propellere' telesforià.

Es podria al·legar contra la nostra suggerència que en les obres de Joan de Rocatalhada —dues de les quals, el *Liber secretorum eventuum* i el *Vade mecum in tribulatione*, foren traduïdes en català, la darrera segurament el segle XIV¹⁰⁴— hi ressonen els mateixos temes i accents: l'extermini del clergat¹⁰⁵ i dels religiosos,¹⁰⁶ la destrucció d'esglésies i altars.¹⁰⁷ A més, en Rocatalhada no hi manca el tema del pasatge a Jerusalem,¹⁰⁸ recollit en l'article vuitè de la *Incantatio*, i el de l'abolició de les tres lleis religioses, amb la precisió important que això serà obra de l'Anticrist,¹⁰⁹ aspecte que és recollit, en part, en l'article sisè de la *Incantatio*.

De fet, aquesta objecció es podria ampliar 'ad libitum', perquè la matèria s'hi presta amb una clamorosa facilitat. Quantes profecies no hi ha que es podrien relacionar amb les d'Antoni Riera? Totes tenen un aire de família. En canvi, pel que fa a les dependències textuais concretes, les coses ja no són tan fàcils, des del

103. Cf. E. DONCKEL, *o. c.*, 70.

104. Estudiada i editada per J. PERARNAU, *La traducció catalana resumida del «Vademecum in tribulatione» («Ve ab mi en tribulació») de Joan de Rocatalhada*, dins «ATCA», 12 (1993), 43-140.

105. Ens hem de confiar per ara dels resums de les obres de Joan de Rocatalhada que J. Bignami-Odier ofereix en els seus *Études sur Jean de Roquetaillade (Johannes de Rupescissa)*, París, Vrin 1952, ajornats després en el volum XLI de l'*Histoire littéraire de la France*, que no hem pogut consultar; citem, doncs, els resums oferts en els esmentats *Études*, aquí pp. 70, 87, 91-92, 100, 108 (*Commentum in Oraculum beati Cyrilli*), 145 (*Liber Ostensor*), 163 (*Vade mecum in tribulatione*, ed. E. BROWN, *Appendix ad Fasciculum rerum expetendarum et fugiendarum, sive tomus secundus*, Londini 1690, 498, 500, 502; cf. la traducció catalana antiga editada per PERARNAU, dins *o. c.*, 84, línies 109-111; 93, línies 242-243; 100, línies 325-327).

106. Cf. *Études*, *o. c.*, 95, 108 (*Commentum in Oraculum beati Cyrilli*), 145-146 (*Liber Ostensor*), 165 (*Vade mecum in tribulatione*, ed. Brown, 503; cf. la traducció esmentada, dins *ib.*, 103-104, línies 360-367; 104-105, línies 378-383), 179 (*Epistulae*).

107. Cf. *Études*, *o. c.*, 116 (*Liber secretorum eventuum*), 165 (*Vade mecum in tribulatione*, ed. BROWN, 499; cf. el pas en la traducció esmentada, dins *ib.*, 89, línies 177-178).

108. Cf. *Études*, *o. c.*, 103 (*Commentum in Oraculum beati Cyrilli*), 125 (*Liber secretorum eventuum*), 172 (*Vade mecum in tribulatione*, ed. BROWN, 502; cf. el pas en la traducció esmentada, dins *ib.*, 102-103, línies 352-354).

109. Cf. *Études*, *o. c.*, 122 (*Liber secretorum eventuum*).

moment que una part significativa de la literatura profètica medieval no ha estat encara editada convenientment. Malgrat, doncs, la provisionalitat de la relació que establím entre els articles que Riera escampava a Lleida a finals del segle XIV i el *De triplici statu mundi*, l'obra de Telesfor de Cosenza o les del misteriós Policarp, queda clar, a parer nostre, que en els ambients profètics de l'època la radicalitat amb què s'expressava la imminència dels temps darrers era moneda corrent i no pot ser imputada, en el nostre cas, a un simple antull de l'inquisidor Eimeric.

Feta aquesta precisió, tampoc no podem ni hem de negar que el recurs a aquests escrits no ho explica tot, almenys per ara. Efectivament, no sabem com és tractat en l'obra de Telesfor el tema del passatge a Jerusalem, per exemple, tot i que sembla que no hi manca.¹¹⁰ D'altra banda, també les proposicions de Riera són fragmentàries, ja que han estat sedassejades amb finalitats inquisitorials. La nostra enquesta, per tant, només ofereix indicis, i ja és molt que ens hàgim pogut orientar cap a unes fonts precises. D'aquesta manera arribem a aclarir que el debat entre Riera i Eimeric, no exempt de subjectivitat i àdhuc de passió, era un debat veritable, en el qual s'enfrontaven mentalitats radicalment oposades, reals i existents, amb filiació constatable.

Podem concloure, doncs, que Antoni Riera i el seu cercle eren sensibles als corrents profètics, espirituals, reformistes i extremistes que travessen la catorzena centúria i que van fer una revifalla important durant l'època del gran Cisma d'Occident. Aquest cercle, a més, és lul·lista.

En un treball anterior, i seguint el guió que oferia Eimeric en el seu *Dialogus contra lullistas*, vam trobar connexions arnaldianes amb el grup lul·lista escomès pel gironí.¹¹¹ Si no en trobem en la *Incantatio*, sí que n'hi ha dues que relacionen el lul·lisme lleidatano-valencià amb un altre gran espiritual del segle XIV, fra Pèire Joan. En efecte, hem vist més amunt que Eimeric atribuïa a Riera un article ja inserit en el *Directorium* com un dels errors de Pèire Joan: és l'article novè, i fa referència a una qüestió exegètica a propòsit del moment de la mort de Crist, si abans o després de la llançada.¹¹² Que la qüestió fou tractada expressament per Pèire Joan ho sabem, ai làs, no perquè hàgim pogut constatar-ho en alguna obra original d'ell, sinó perquè així ho reporten, atacant-lo, fra Bonagràcia de Bergamo i, defensant-lo, Ubertino da Casale.¹¹³ Deixant el tractament d'aquest

110. «Qui (papa angelicus) et maris insulas circumdabit, viam sicco pede calcandam ab Europa in Asiam statuet, ita quod orientales nunquam cum occidentalibus discordabunt»; cf. E. DONCKEL, *a. c.*, 69.

111. Cf. el nostre *El procés*, *a. c.*, 368-373.

112. Aquesta opinió és reportada com herètica per Eimeric tres cops: en la llista d'errors condemnats a les *Clementines*, en la dels begards i beguins, i en la llista d'errors de fra Pèire Joan; cf. *Directorium inquisitorium*, ed. PEGNA, Romae 1587, 249 a, 254 a, i 284 b.

113. Hom pot veure la protesta de Bonagrazia di Bergamo —i d'altres— i la resposta

problema per a més endavant, interessa de subratllar ara que, en la visió de l'inquisidor, els qui rebien les doctrines de fra Pèire Joan pertanyien al món beguíf. Es comencen de precisar, doncs, els criteris de la tria que va fer Eimeric entre les doctrines que escampava Riera per Lleida.

També provenen de fra Pèire Joan els articles catorze i divuit, i ho sabem per la mateixa font anterior,¹¹⁴ tot i que en la discussió de l'article catorze Eimeric comença afirmant que aquell és un dels principis lul·lians fonamentals: «Hic articulus est principaliter Raymundi Lull». ¹¹⁵ Observació interessant, perquè permet d'entreveure novament, després del que ja havia afirmat en el *Dialogus contra lullistas*,¹¹⁶ que Eimeric esguardava Lull i la seva escola sota l'angle del beguinisme. De fet, els lul·listes del cercle de Riera havien assumit algunes tesis beguines més que pròpiament lul·lianes, com és ara la imminència de la fi del món¹¹⁷ i la destrucció de la jerarquia eclesiàstica i dels ordes religiosos en temps de l'Anticrist.¹¹⁸ El relleuament d'aquestes tesis entorn del 1391, sota la influència del *De triplici statu mundi*, del llibre de Telesfor de Cosenza o del comentari anònim a l'oracle de Ciril —o, fins i tot, sense recórrer a aquestes fonts—, indica l'existència d'uns cercles reformistes i exaltats a Catalunya que actualitzen el missatge espiritual i escatològic, intentant de rellegir-lo en les circumstàncies històriques de cada moment i ajornant d'aquesta manera el compliment mai no realitzat encara de les diverses profecies que s'havien formulat, sobretot quan per a determinats esdeveniments s'havien assenyalat dates precises.¹¹⁹

El tenor de l'article quinzè de la *Incantatio* ens menà fa alguns anys, i en un context més ampli, a plantejar la qüestió dels contactes entre el pensament d'Ockham i el lul·lisme.¹²⁰ Vam recollir aleshores els resultats atesos per

d'Ubertino da Casale —i d'altres— en F. EHRLE, *Zur Vorgeschichte des Konzils von Vienne*, dins «Archiv für Litteratur- und Kirchengeschichte des Mittelalters» II. Band, (Berlin 1886), 365-374 i 377-416.

114. Cf. *ib.*, 369, 390-391 i 392-393.

115. Cf. *infra*, lfnia 715. En la llista d'errors de fra Pèire Joan inclosa en el *Directorium* no n'hi ha cap de tema trinitari: *ib.*, ed. PEGNA, Romae 1587, 252 b – 254 a.

116. Cf. el text citat supra, nota 6.

117. Cf. *Bernard Gui. Manuel de l'inquisiteur, o. c.*, 140; *Directorium*, ed. c., 284 b.

118. Cf. *Bernard Gui. Manuel de l'inquisiteur, o. c.*, 144-150; *Directorium*, ed. c., 285 a-b.

119. En l'edició de l'arnaldia *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* J. Perarnau ja havia fet notar que, segons els comptes d'Arnau de Vilanova, l'Anticrist havia de desplegar la seva màxima influència entorn dels anys 1368-1369, com testifica la lliçó del ms. Vat. lat. 3824; en canvi el text del ms. 40 E3 de la Biblioteca Corsiniana de Roma assenyalava l'any 1376, possible correcció posterior per a fer «encaixar la previsió d'Arnau amb el començ del Cisma d'Occident»: cf. J. PERARNAU, *El text primitiu del «De mysterio cymbalorum Ecclesiae» d'Arnau de Vilanova. En apèndix el seu «Tractatus de tempore adventus Antichristi»*, dins «ATCA», VII-VIII (1988-1989), 92.

120. Cf. el nostre *El lul·lisme de Ramon Sibiuda*, dins «ATCA», X (1991), 250-255.

Francesco Santi en l'estudi del ms. 1001 de la Biblioteca Riccardiana de Florència,¹²¹ manuscrit format en un medi influït pel franciscanisme radical, on hi ha dos tractats lògics d'autor lul·lià desconegut: una *Loyca discipuli magistri Raymondi Lulli* i les *Novae et compendiosae introductiones logicae*.¹²² El primer extracta la *Summa logicae* de Guillem d'Ockham i l'altre depèn de les *Summulae logicales* de Pere Hispà, amb influències del *Compendium logicae* o *Tractatus minor* d'atribució occamista dubtosa.¹²³ A més, vam demostrar que la proposició quinzena de les que Eimeric atribueix a Antoni Riera era un calc de la conclusió sisena del *Centilogium theologicum*, atribuït també a Guillem d'Ockham.¹²⁴ Aquesta constatació donava la clau per a interpretar correctament les altres proposicions de la *Incantatio* on apareix una forma d'argumentació característica de la «via modernorum», la 1^a i la 13^a. Arribàvem, doncs, a la conclusió que a finals del segle XIV hi ha al nostre país un lul·lisme encara impregnat d'elements profètics, apocalíptics i radicals; però és també un lul·lisme que es posa a prova de l'ensenyament universitari de l'època i que dialoga amb d'altres orientacions doctrinals; es tracta, finalment, d'un lul·lisme que manifesta curiositat i familiaritat amb les tendències de la «via modernorum», sigui en lògica, sigui en teologia.¹²⁵ Reputem no solament vàlides ans confirmades pel que anem dient avui aquelles conclusions.

Queda encara per a examinar atentament la proposició sisena, referent a la conversió o refosa del judaïsme, del cristianisme i de l'islamisme en una sola llei o religió. Encara que forma part del paquet d'asserccions apocalíptiques, el seu sentit es presta a confusió. Fins ara ens hem acontentat d'assenyalar que el seu tenor postulava l'obertura d'una època religiosa nova. Què vol dir això?

Rocatallada havia profetitzat en el *Liber secretorum eventuum* que l'Anticrist pretendria ésser el Messias i el Déu vertader, i que condemnaria totes les lleis religioses anteriors com insuficients en comparació amb la que ell mateix

121. Cf. Francesco SANTI, *Osservazioni sul manoscritto 1001 della Biblioteca Riccardiana di Firenze per la storia del Lullismo nelle regioni meridionali dell'Impero nel secolo XIV*, dins «ATCA», V (1986), 231-267; *Episodis del lul·lisme genovès a les acaballes del segle XIV: la confluència amb l'ockhamisme*, dins «Randa», 27 (1990), 57-69.

122. Ja PERARNAU havia detectat el mateix text en el Clm 10542 i l'havia identificat amb el text transmès pel ms. 1001 de la Riccardiana de Florència; cf. J. PERARNAU, *Els manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic. II. Volum de textos llatins*, Barcelona 1986, 137.

123. Cf. *ib.*, 259-264. Pel que fa a la no autenticitat occamista del *Tractatus minor* o *Compendium logicae*, cf. L. BAUDRY, *Guillaume d'Occam. Sa vie, ses oeuvres, ses idées sociales et politiques. Tome I: L'homme et ses oeuvres*, París, Vrin 1949, 287.

124. Cf. *Centilogium theologicum magistri Guibelmi de Ockam*, J. Trechsel, Lugduni 1495, sign. AAij.

125. Cf. *El lul·lisme...*, a. c., 254-255.

introduiria.¹²⁶

Llegida des d'aquesta perspectiva, la proposició sisena es referiria al treball religiós de l'època de l'Anticrist. Però potser no cal anar per ací. Car podria ser que aquesta proposició, àdhuc inserida en un context apocalíptic, provingués en línia recta de l'opus' lul·lià, i concretament de les línies finals del *Libre del gentil e los tres savis*, quan el jueu, el cristià i el sarraí decideixen de reunir-se cada dia per a disputar entre ells, fins que es posin tots tres d'acord en una mateixa fe: «E quan foren en ço que.s volgren departir, la un savi dix: —De la ventura que.ns és avenguda en la forest on venim, seguir-se-n'ha a nosaltres alcun profit. ¿Parria-us bo que, per la manera dels cinc arbres e per les deu condicions significades per lurs flors, cascun jorn una vegada, nos de[s]putàssem, e que seguíssem la manera que la dona d'Intel·ligència nos ha donada; e que tant de temps duràs nostra desputació tro que tots tres haguéssem una fe e una lig tan solament, e que enfre nós haguéssem manera d'honrar e servir la un l'altre, per ço que enans nos puscam concordar? Car guerra, treball e malvolença, e donar dan e honta, empatxa los hòmens a ésser concordants en una creença.— Cascú dels dos savis tenc per bo ço que l'altre savi deïa, e ordenaren lo loc e l'hora on se desputassen, e la manera com s'honrassen e.s servissen e se desputassen; e quan se serien concordats e avenguts en una fe, que anassen per lo món donant glòria e lausor del nom de nostre sènher Déu».¹²⁷

Si no es pot dubtar que en la intenció de Lull l'acord recauria sobre la llei cristiana, la proposició sisena de Riera és més ambigua. Es tractaria del vaticini d'una llei nova? Sigui'ns permès de tornar a citar aquí una engruna del text de Telesfor de Cosenza, transmesa aquest cop per Ernest Renan: «Insurget sanctissima et nova religio, quae erit libera et spiritualis».¹²⁸ Potser és per aquí que un dia podrem aclarir dubtes. Perquè una altra cosa és el sentit en què l'inquisidor Eimeric va poder entendre, interpretar i transmetre la proposició. En la discussió molt succinta d'aquest article es limita a afirmar el caràcter perenne del cristianisme. No esmenta per a res el caràcter «averroïsta» que es podria donar a la proposició, bo i tenint en compte que Eimeric havia perfectament enregistrat i qualificat l'opinió d'Averrois sobre les religions.¹²⁹ Ens inclinàrem a pensar que la proposició rieriana s'ha de llegir a la llum de la doctrina joaquimita segons la qual en el tercer estat o edat del món, el temps de l'Esperit, hi haurà una mutació religiosa com la que es va produir en temps de Crist.¹³⁰ Així l'article

126. Cf. J. BIGNAMI-ODIER, *Études, o. c.*, 122.

127. Cf. Ramon LLULL, *Obres essencials*, II, Barcelona, E. Selecta 1957, 1138.

128. Cf. E. RENAN, *Nouvelles études d'histoire religieuse*, París, C. Lévy 1866, 140-141, citat per H. de LUBAC, *La postérité spirituelle de Joachim de Fiore*, t. I, París-Namur 1979, 118, n. 4.

129. Cf. *Directorium inquisitorum*, II, q. 4; ed. PEGNA, Romae 1587, 239 a, especialment el segon error que li atribueix.

sisè seria l'únic o el de més relleu joaquimífic dels que es troben a la *Incantatio*.

El tenor de l'article sisè introdueix a la darrera qüestió que voldríem evocar en aquestes pàgines preliminars. Hem vist que al costat d'una mentalitat escatològica i joaquimita en el cercle de Riera s'hi detectaven ferments espirituals i de teologia «moderna». En aquest sentit els articles 1, 13 i 15 de la *Incantatio* constituïrien un testimoni contundent de l'obertura d'algun cercle lul·lista a la lògica i a la dialèctica que postula la dissociació entre paraules i coses, i que en teologia obre el camí als raonaments «de possibili» i «de potentia ordinata et de potentia absoluta». Aquests tres articles són el resultat d'haver assimilat una lògica l'objecte de la qual no són ni les coses, ni la relació de les paraules amb les coses, ni el procés racional de coneixement, sinó tan solament les paraules —els termes— en la seva funció de predicabilitat, la funció en l'estructura verbal que s'anomena proposició; és, en llenguatge occamista, una lògica de segones intencions. Si aquesta lògica té sovint l'inconvenient de desembocar en superfluitats i àdhuc inconveniències de llenguatge quan s'aplica de qualsevol manera a la teologia, tampoc no cal negar-li rodonament el pa i la sal: el dinamisme de l'omnipotència divina és sens dubte una conquesta important de la teologia del segle XIV.

Podem parlar, a propòsit de les proposicions rierianes, de la recerca d'un concepte dinàmic de Déu o, almenys, d'uns intents de canviar i renovar el llenguatge religiós? Si no fos així, quina interpretació caldria donar a l'article dinovè? D'altra banda, els articles 16, 17 i 20, que Eimeric impugnarà amb convicció, suposen una interpretació liberal del paper de la institució eclesiàstica com a lloc —com a sagrament, es diria avui— de l'encontre de l'home amb Déu, amb prevalença de la recta intenció de la consciència i posant just l'accent que cal, i no més, en la institució com a pur lloc on es realitza la fonamental voluntat salvífica universal de Déu. Eimeric, a l'inrevés, dibuixa un marc de relacions més constrenyents entre la institució i l'individu que en forma part; en algun aspecte l'individu ha de passar necessàriament per l'adreçador de la institució, que així es converteix d'alguna forma en «mitjancera». En canvi en el pensament de Riera quedaria una mica rebaixat el paper de la institució i s'hi subratllaria l'acció salvífica —transcendent— de Déu.

Els lul·listes lleidatano-valencians del segle XIV són, doncs, apocalíptics i visionaris, i els cercles intel·lectuals del corrent s'interessen per les doctrines que ressonen a la universitat. Podem relacionar aquestes dades amb la importància que va prendre a Catalunya el moviment espiritual i profètic del segle XIV? Sens dubte. I per això hem insinuat que el lul·lisme rierià era tradicional. Ho era en la mesura que, bo i obrint-se a la cultura universitària, no trencava amb

130. Cf. JOAQUIM DE FIORE, *Tractatus super quattuor evangelia*, Roma, ed. BUONAIUTTI 1930, 190.

l'espiritualisme i l'escatologisme que els deixebles de Llull havien rebut com influència d'Arnau de Vilanova. Antoni Riera mantenia i actualitzava la petja que Arnau havia deixat en el lul·lisme, i al mateix temps s'obria a aquella realitat que Arnau no considerava rellevant per a la vida espiritual: la cultura teològica d'escola. Quins afanys gloriats en aquesta nova dimensió que acumulaven els lul·listes rierians? Era un moviment orientat a consciència o es tractava només d'un fenomen d'impregnació escolar passatgera? El batxiller en arts que era Riera feia alguna cosa més que practicar el que havia après estudiant lògica, o havia sentit la necessitat de vincular les doctrines lul·lianes amb la cultura filosòfica del moment? El sol fet de poder formular la pregunta ja posa en evidència l'interès que s'amaga en el lul·lisme d'Antoni Riera.

d) A manera de conclusió

Vet-aquí com les proposicions de la *Incantatio* poden esser vistes en la perspectiva dels fermentos que durien un segle més tard cap a la Reforma. I en aquest sentit s'obriria ara el problema de comprendre quins fets intel·lectuals o socials van determinar, durant la quinzena centúria, que Catalunya arribés a la gran commoció religiosa del segle XVI amb una sensibilitat més aviat pobra i esmortuïda.

Qui sap si en l'elucidació d'aquest problema la història del lul·lisme català dels segles XIV i XV encara no podrà donar alguna sorpresa, si és per aquí que ha de venir la resposta a l'interrogant que hem posat. Es fa molt difícil de no acceptar que durant els segles XIV i XV el moviment doctrinal més poderós en l'àmbit de la Corona d'Aragó sigui el lul·lista, però també és veritat que aquest formidable moviment passa per fases molt diverses: de vitalitat, d'oportunitat, d'interessos. També és cert que la qüestió de l'ortodòxia lul·liana, malgrat la sentència del 1419, va seguir pesant com una llosa sobre el lul·lisme posterior. Però qui sap si les causes de la debilitació del lul·lisme en l'època moderna no les hauríem d'anar a buscar també en les seves mateixes deus.

En tot cas al lul·lisme del segle XIV no se li pot negar vitalitat, demostrada justament en el fet que sap incorporar elements intel·lectuals de procedència diversa. Si les 12 proposicions lul·listes que Eimeric ataca en el *Dialogus* dibuixen un grup de cristians espirituals radicalitzats, per als quals l'element primordial d'una telogia és l'acció pedagògica —i gratuïta— de Déu, i la veritat del cristianisme consisteix en la seva pràctica —elements arnaldians—,¹³¹ les 20 proposicions de la *Incantatio* confirmen i acaben de definir les tendències d'aquests espirituals: són joaquimites, prediquen i esperen la fi dels temps —el principi de la fi, almenys, amb l'obertura de les activitats de l'Anticrist, que han

131. Cf. *El procés...*, a. c., 369-370.

d'acabar purificant l'Església i deixondint una fe pura i universalment salvadora—. El cercle rierià, per una altra part, dóna testimoni de l'interès d'alguns lul·listes per assimilar la lògica moderna, en un moviment que no estem en condicions de dir si és d'ampliació o de substitució de la lògica de Llull i els seus aparatosos artificis. El lul·lisme català del tres-cents, doncs, ha pres posició en les llargues i apassionades pugnes doctrinals i socials del segle XIV, i els trets espirituals i escatològics que presenta hauran de guiar els estudis del futur en ordre a interpretar, millor que no ho podríem fer ara, la incidència del moviment en el seu temps i les causes que van determinar les seves transformacions posteriors.

Davant els lul·listes exaltats, la posició d'Eimeric sembla tocada de vacil·lació. Hem intentat de posar en relleu més amunt com l'inquisidor ha procurat d'homologar algunes proposicions rierianes amb heretgies ja acreditades com a tals. D'alguna manera l'inquisidor devia experimentar més d'una dificultat davant el material que se li ofería per a inventariar. Deixant de banda la poca coherència que sembla guardar l'ordre en què les 20 proposicions són enunciadetes, no deixa de ser xocant que hom vegi posades en el mateix sac dues proposicions, la 14^a i la 19^a, en la primera de les quals s'hi detecta una manera de parlar de l'essència divina que apunta al triteisme, i en canvi en la darrera hi ha una encesa afirmació de la unitat de Déu en el misteri de la seva Trinitat. Queda, així, el dubte de fins a quin punt en aquest cas l'inquisidor fou un bon professional. Ara bé, és fora de tota discussió que en aquest tractadet Nicolau Eimeric no fa cap demostració potent de la seva cultura teològica, ja des del mateix pròleg. I això confirmaria una vegada més, a parer nostre, la visió que ens ha semblat ja fa temps que Eimeric tenia dels lul·listes del seu temps: no són pas gent amb qui calgui discutir, no diuen res que cridi l'atenció del teòleg que s'amaga en tot inquisidor;¹³² l'únic que val la pena de fer a llur esguard és detectar i circumscriure exactament llur discurs erroni, a la qual cosa hi pot eventualment ajudar d'assimilar-los a alguns dels errors acumulats en la llarga història de les heretgies, i després procedir en conseqüència.

Així s'acaba, des del punt de vista literari, la relació d'Eimeric amb els lul·listes: amb la sensació d'haver assistit al xoc de dues maneres de pensar no ja diferents, sinó incompatibles. Deixem per un altre dia la caracterització més ajustada, des del punt de vista social, del grup lul·lista que ha tret el cap en aquestes pàgines, caracterització que també determina en gran mesura el tipus de relació que tenen amb l'inquisidor Eimeric. Sigui'ns permès de formular només una modesta observació. No obstant les diferències de mentalitat, el lul·lisme català de finals del segle XIV és un moviment ascendent, en canvi les cartes que ha

132. Cf. *ib.*, 371-373.

jugat Eimeric i ell mateix, ja vell, periclitien. El pacte, entesa o no bel·ligerància que Benet XIII estableix amb els grups de cristians radicals tanca en l'aspecte eclesiàstic un segle que havia estat excepcionalment fecund en lluites, excessos, contraposicions i condemnes. Una tal operació d'apaivagament, en consolidar-se, determina també la caiguda de l'esperit de croada interior sense el qual la institució inquisitorial, amb la volada que li havia volgut donar Eimeric, entra en una fase de declivi —ben relatiu, és clar, i a punt de tornar a revifar-se on l'esperit de croada encara serà més o menys mantingut. I així s'acompleix aquella veritat, tantes vegades verificada històricament, segons la qual el gra només lleva fruit en morir. Perquè fou després d'haver estat vençut pels lul·listes que es va manifestar el solc profund que Eimeric havia deixat entre ells, i aquest solc marcaria, en part, l'evolució del lul·lisme posterior.

La nostra edició

Editem el text de la *Incantatio* transcrivint-la de l'únic manuscrit que la conserva, amb tota la fidelitat humanament possible, normalitzant les grafies d'acord amb els criteris habituals d'«ATCA»: hom normalitza d'entrada les 'u/v, les 'i/y, i s'esmenten a l'aparat crític totes les formes de les altres lliçons normalitzades, així com les omissions i les lliçons que s'han hagut de desestimar; s'introdueixen també signes de puntuació moderns. Els aparats són els normals en l'anuari.

Només hem de fer una observació sobre les notes explicatives del text. En la discussió dels articles desè, onzè i catorzè, Eimeric esmenta diverses opinions de Ramon Llull. Hem comprovat que corresponen a alguns dels articles lul·lians de la llista de cent que Eimeric va inserir en el *Directorium inquisitorum*. Tal com diu el gironí, aquell centenar de proposicions extretes d'obres de Llull formava part del paquet de dos-cents articles que l'inquisidor va fer condemnar a la Cúria d'Avinyó. Com tothom sap, aquest és el punt més coent de la història del lul·lisme, que ha produït i produirà encara molta literatura. Confrontats amb el problema, ens ha semblat que en el marc de l'edició d'una obra antilul·liana menor d'Eimeric no era oportú d'abordar la qüestió de l'ortodòxia de les proposicions lul·lianes que hi retreu l'inquisidor, per dos motius: primer, perquè aquest problema té molta entitat, i demana d'ésser tractat expressament i no en un context manllevat; segonament, perquè els textos lul·lians adduïts en la *Incantatio* són molt pocs comparats amb les llistes que en donà Eimeric d'antuvi en el *Directorium* i després en l'*Expurgate vetus fermentum*, obra encara inèdita. Nosaltres creiem que tota discussió històrica entorn de l'ortodòxia de Llull s'ha de posposar a l'edició de l'*Expurgate*, perquè només quan s'hagin pogut examinar tots els textos antilul·lians d'Eimeric serà possible de fer-se una idea exacta de

la manera de treballar de l'inquisidor: sabrem quines obres de Llull va utilitzar i quines no, quins articles va deformar i quins no, on i com va posar el dit a la llaga, i on i com va fer embolics.

Com que tenim intenció de donar a conèixer, si Déu vol i en data no llunyana, el gran tractat d'Eimeric contra les doctrines de Llull, avui ens hem limitat al següent: Quan el text fa referència a proposicions de Ramon Llull, en l'aparat de fonts remetem primer a la llista del *Directorium* on —i, segons creiem, d'on— surten, i després a l'obra de Llull de la qual el mateix Eimeric indica en el *Directorium* que les ha extretes; en l'aparat de notes s'indica el que en cada cas sigui oportú i, per a cadascun dels articles lul·lians serà donada també la referència de la discussió de què han estat objecte en ordre a fixar la seva ortodòxia per part de tres exegetes lul·lians d'època moderna: Antoni Busquets, Joan Riera i A. R. Pasqual¹³³. D'aquesta manera facilitem, potser, al lector, uns materials bàsics per al problema tan vast de la controvèrsia entorn de l'ortodòxia lul·liana, que aquí no podria ésser abordada més que de manera molt imperfecta.

Pel que fa a la famosa i també controvertida butlla de Gregori XI *Conservationi puritatis catholicae fidei*, que Eimeric insereix en la *Incantatio*, evitem ara com ara d'entrar a fons en el tema de la seva autenticitat. Eimeric la va publicar també en l'*Expurgate vetus fermentum* i en el *Dialogus contra lullistas*, de manera que hi haurà ocasió més endavant de parlar-ne com es pertany. Encara que en un altre lloc¹³⁴ ja vam exposar una opinió sobre la historicitat de la butlla, no voldríem tractar *ex professo* aquest tema sense haver pogut resoldre abans els dubtes que tenim sobre el text de la butlla que A. R. Pasqual va inserir en les *Vindiciae Lullianae*, el qual presenta un tenor substancialment distint del que publicà Eimeric tant al *Directorium* com en els tractats anti-lul·lians.¹³⁵ Pensem poder estudiar aviat l'origen d'aquest document i la seva significació, així com la de la *Informatio Archiepiscopi Tarraconensis pro B. Lullo* que Pasqual fa precedir al text de la butlla i que també es refereix a la mateixa qüestió de l'ortodòxia lul·liana.¹³⁶ Les impressions que tenim formades sobre aquests documents ens obliguen a aprofundir llur estudi. En el seu moment potser es veurà amb tota claredat perquè ara no hem pogut endinsar-nos a esbrinar la importància que tenen en la qüestió lul·liana.

133. Sobre el mètode emprat per A. R. Pasqual per a neutralitzar l'atac d'Eimeric contra les doctrines lul·lianes, cf. S. TRIAS MERCANT, *Filosofia y sociedad (Hacia una ecología del lulismo de la Ilustración)*, Palma de Mallorca 1973, 53-59; *L'anàlisi del llenguatge lul·lià a l'obra del P. Pasqual*, dins «Randa», 27 (1990), 119-133.

134. Cf. *El procés...*, a. c., 413-417.

135. Cf. A. R. PASQUAL, *Vindiciae Lullianae*, vol. I, 403-410.

136. Cf. *ib.*, 383-403.

NICOLAU EIMERIC

INCANTATIO STUDII ILERDENSIS

BNP ms. lat. 3171, ff. 114 b (CXXb) - 121b (CXXVIIIb)

Incantatio studii Ilerdensis super viginti articulis per quemdam Antonium Riera studentem Valentinum, ut defertur, inibi seminatis. 1

[PROLOGUS]

Honorabilibus dominis multum providis et discretis utriusque iuris canonici et civilis doctoribus, utriusque facultatis medicine et artium magistris, licenciatis, baccalariis et studentibus cunctis Ilerdensibus frater Nicolaus Eymerici, ordinis fratrum predicatorum, sacre theologie magister indignus, pravitatis heretice inquisitor fervidus, a sancta sede apostolica specialiter delegatus in civitate eadem pro extirpanda lullistica heresis labe, cum Iohanne, filio Zebedei, tubis 10

1 Ilerdensis / Anthonium
7 frater

4-7 L'adreça del tractat confirma que, si hi ha ensenyament de teologia a Lleida abans del 1430, no hi ha pròpiament facultat de teologia a la Universitat. Per aquesta qüestió, cf. Pere SANAHUJA, *La enseñanza de la teología en Lérida (s. XIV-XV)*, dins «Archivo Ibero-Americano», 38 (1935), 419-431; J. RIUS I SERRA, *L'Estudi General de Lleida en 1378*, dins «Critèrion», 8 (1932), 72-90, 295-304; *Documents per a la història de la filosofia catalana*, dins «Critèrion», 10 (1934), 96-105; *L'Estudi General de Lleida en 1396*, dins «Estudis Universitaris Catalans», 18 (1933), 160-174; 20 (1935), 98-141; *Documents per a la història de la filosofia catalana. Un altre rotllo de l'Estudi General de Lleida (1386)*, dins «Critèrion», 10 (1934), 96-105; 11 (1935), 139-151; Josep LLADONOSA I PUJOL, *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524*, Barcelona, I. E. C. 1970, 64-65; *Història de Lleida*. vol. I, Tàrraga, Camps Calmet 1972, 514-521.

9-10 La delegació especial del papa per a actuar contra el lul·lisme de què parla Eimeric no sembla estar documentada. En canvi, consta que l'inquisidor es va fer proporcionar pel cardenal de Sant Angelo, aleshores Guillem Noellet, una *relatio* on s'afirmava que en el gran tractat contra Ramon Llull, *Expurgate vetus fermentum*, enllestit —en la seva forma actual o en un estat anterior més esquemàtic— per Eimeric el 1387 o a principis del 1398 i adreçat i presentat públicament a Climent VII, s'hi havien recollit moltes heretgies i errors de Llull: cf. BNP ms. lat. 1464, f.

clangentibus buccisque crepantibus sollempniter relegatus, debitam semper reverentiam et honorem.

«Oportet hereses esse.»

«Nemo vos seducat inanibus verbis.»

- 15 «Videte ne quis vos decipiat per philosophiam et inanem fallaciam secundum traditionem hominum, secundum elementa huius mundi et non secundum Christum», inquit Doctor Gentium Paulus apostolus,

13 Oportet

17 inquit 18 ymo 20 inquit 28 inquit

13 1Cor 11, 19

14 Eph 5,6

15-17 Col 2,8 18-19 2Cor 13,3 19-20 Io 8,43 20 Rom 7,1 21 1Cor 2,6 23-24 Gal 1,12 25-28 Gal 1,8-9 28 Rom 9,1

72 c: «Iste tractatus fuit per predictum inquisitorem domino pape Clementi septimo anno decimo in consistorio publico presentatus, et ibidem per dictum dominum papam domino cardinali Sancti Angeli est commissum, qui illum diligenter examinaret et eidem refferret. Qui dicto tractatu diligenter examinato, tandem retulit dicto domino pape, presentibus dominis cardinalibus Pictavensi, de Agrifolio, Valentino, Cusentino, de Turmo, Florentino et multis aliis, etiam me inquisitore predicto presente et audiente et relationem requirente quod dictus tractatus continebat illius Raymundi Lulli quamplurimos hereses et errores. Que relacio facta est in capella nova, in camera domini pape Avinione, Romana intititata, et hoc anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo, vicesima die mensis Ianuarii, pontificatus predicti domini nostri pape Clementis anno Duodecimo». És possible que la *relatio* de què parla Eimeric fos un document molt semblant a aquell que en la Sentència definitiva és anomenat *Condemnatio*: cf. *Instrumentum cuiusdam sententie...*, o. c., f. 90 r, línies 11-25 i f. 92 v, línia 9, on hi havia una llista de proposicions lul·lianes considerades herètiques. El fet és que, armat amb un instrument de naturalesa jurídica no massa aclarida, Eimeric es planta a Lleida per a combatre el lul·lisme, i això explicaria la instrucció del procés contra fra Pere Rossell, nadiu de Cervera i fins aleshores cap d'escola del lul·lisme valencià. Que la *relatio* no equivalia a una delegació especial del papa per a extirpar el lul·lisme és una evidència. Però a les mans d'Eimeric qualsevol gest ambigu d'Avinyó a l'esguard del lul·lisme es podia transformar en una poderosa arma de guerra. El sentit del combat d'Eimeric contra el lul·lisme i la política d'Avinyó en aquest afer hauran de ser tractats amb l'atenció que aquests i altres textos encara inèdits de l'inquisidor reclamen amb insistència.

135 El pròleg té una forma literària netament universitària, és una 'collatio', un sermonet que l'inquisidor-tedleg basteix sobre textos de l'Escriptura: cf. Jacqueline HAMESE, 'Collatio' et 'Reportatio': deux vocables spécifiques de la vie intellectuelle au Moyen Âge, dins «Actes du Colloque Terminologie de la vie intellectuelle au Moyen Âge», Brepols 1988, 78-87. El caràcter purament formal que a finals del segle XIV havien

qui et Saulus, immo veracius ipse Christus: «An experimentum», ait, «queritur eius qui in me loquitur Christus?» «¿Quare loquelam eius non cognoscitis?» «Etenim scientibus legem loquor», inquit Apostolus. Et alibi: «Sapientiam loquimur inter perfectos.» Loquitur igitur Paulus, loquitur Christus. Verba Pauli verba sunt Christi, ipso Apostolo attestante, qui ait: «Neque ab homine accepi neque didici, sed per revelationem Ihesu Christi». Igitur qui negat Paulum, negat et Christum. Unde Apostolus *ad Galatas*: «Si angelus de celo evangelizet vobis, preter quod evangelizavimus vobis, anathema sit. Sic predixi et iterum dico vobis: Si quis vobis evangelizaverit preter id quod accepistis, anathema sit». «Veritatem», inquit, «dico et non mentior», Doctor Gentium in fide et veritate.

Dixit autem Apostolus, immo Christus, verba predicta [f. 114 c (CXXc)] tria. Primum: «Oportet hereses esse», et hoc *Ad Corinthios*. Secundum: «Nemo vos seducat inanibus verbis», et hoc *Ad Ephesios*. Tertium: «Videte ne quis vos decipiat per philosophiam secundum traditionem hominum», et hoc *Ad Colossenses*.

Primum verbum est indicativum: «Oportet hereses esse». Secundum est exhortativum: «Nemo vos seducat inanibus verbis». Tertium est incantativum: «Videte ne quis vos decipiat per philosophiam et

31 corintios 33 phisolophiam 34 colosenses
37 phisolophiam 38 inanem *ms* anem

31 1Cor 11,19 32 Eph 5,6 33-34 Col 2,8
35 1Cor 11,19 36 Eph 5,6 37-38 Col 2,8 41-42 1Cor 11,19

pres aquests exercicis ressaltava en el pròleg eimericià, on amb prou feines s'endevina el fil del discurs: El fet que hi hagi heretgies és l'ocasió per als mestres de manifestar la fidelitat a l'autoritat de la revelació, i de vigilar de no caure en entabanaments. L'acumulació de textos neotestamentaris i l'art de combinar-los artíficiosament per a sustentar la teoria inquisitorial de la importància de la prevenció de l'heretgia és un exercici retòric destinat a fer impacte en un públic universitari cultivat.

Començat i acabat a Avinyó (cf. *infra*, línies 973-974), el tractat no s'adreça a cap autoritat eclesiàstica, sinó a la corporació docent de Lleida. De fet, no coneixem cap més escrit d'Eimeric posterior al 1396 que indiqui una qualsevol vinculació seva amb Benet XIII. El tenor de l'èxplícit de la *Postilla super epistolam ad Hæbreos* que hem reportat més amunt («... cui ut alias cardinali legato dirigitur...») pot fer pensar en un cert distanciament del papa i l'inquisidor: aquest evocaria els temps en què tots dos corrien pels regnes hispànics intentant de consolidar-hi l'obediència avinyonesa. Arran dels fets del 1395, Eimeric protesta, però es veu obligat a ésser prudent. Adreçant a la universitat de Lleida l'al·legat contra l'intrèpid Antoni Riera, l'home que l'havia batut a la Cúria, Eimeric planta cara, bo i evitant al mateix temps de topar frontalment amb Benet XIII.

inanem fallaciam secundum traditionem hominum». Quodlibet ergo
 istorum verborum trium utique verum, et profecto verum quia Pauli,
 40 immo et verum quia Christi. Primum nedum est verum, sed ad bo-
 num consecutivum. Cum enim Apostolus dixit: «Oportet hereses
 esse», statim subiunxit: «ut qui probati sunt manifesti fiant». Unde
 et conservatur vita leonis, nisi quia interficitur ovis? Et unde conserva-
 tur vita ovis, nisi quia destruit caules? Mors eius vita est leonis, et des-
 45 tructio caulis vita est ovis. Si non essent lites, quare essent iudices?
 Multiplicatio litium multiplicatio est iudicum et doctorum. Ubi esset
 vel quomodo panderetur patientia martyrum, nisi esset persecutio
 tyrannorum? Sic quomodo pateret gloria inquisitorum, nisi adesset
 malitia hereticorum? Multiplicatio igitur heresum manifestatio est
 50 doctorum fidelium.

Secundum verbum nedum est verum, sed ad bonum promotivum.
 Cum enim Apostolus premisit: «Nemo vos seducat inanibus verbis»,
 subiunxit: «propter hoc enim venit ira Dei in filios diffidentie». «Nolite ergo effici participes eorum». «Nolite communicare operibus
 55 infructuosis».

Tertium verbum nedum est verum, sed et mali et periculi expulsivum.
 Cum enim Apostolus premisit: «Videte ne quis vos decipiat per
 philosophiam et inanem fallaciam, secundum traditionem hominum,
 secundum elementa huius mundi et non secundum Christum», sub-
 60 iunxit: «quia in Ipso habitat omnis plenitudo divinitatis». Et premi-
 sit: «Hoc autem dico, ut nemo vos decipiat in subtilitate verborum». Et
 rursum: «Videte quomodo caute ambuletis».

52 Eph 5,6 53 Eph 5,6 53-54 Eph 5,7 54-55 Eph 5,11
 57-59 Col 2,8 60 Col 2,9 61 Col 2,4 62 Eph 5,15

INCIPIT TRACTATUS

[f. 114d (CXXd)] Articuli autem Ilerde per dictum Antonium Riera seminati, ut defertur, sunt viginti isti specialiter qui sequuntur: 65

Primus articulus est quod Filius Dei potest dimittere humanam naturam, quam assumpsit, et illam postmodum eternaliter condemnare.

Secundus articulus est quod tempus aderat, iuxta sanctorum vaticinia prophetarum, in quo omnes iudei debebant interfici, ut nullus iudeus in mundo deinceps remaneret. 70

Tertius articulus est quod tempus advenerat, secundum vaticinia prophetarum, quod religiosi fratres predicatorum et minores et ceteri religiosi, clerici et sacerdotes omnes debebant interfici, ut nullus religiosus, clericus vel sacerdos in mundo deinceps remaneret, sed ex toto cessaret cultus sacerdotum. 75

Quartus articulus est quod omnes ecclesie materiales, que erant in civitatibus et locis christianis subiectis, converterentur in stabulum iumentorum. Et fierent de hiis omnibus stabula et habitacula porcorum et ceterorum animalium. Et de aris fierent presepia pro iumentis, ut deinceps in mundo christianorum ecclesia nulla esset, sed totaliter cultus divinus in ecclesiis cessaret et finem haberet. 80

Quintus articulus est quod deinceps misse non celebrarentur, nec consequenter sacrificium in missa offerretur, iuxta predictorum vaticinia prophetarum, immo sacrificium misse totaliter haberet finem et totaliter cessaret. 85

Sextus articulus, quod tempus adesset quod Lex christianorum, Lex iudeorum et Lex sarracenorum converterentur in unam legem, sed que esset illa lex, que omnium generaliter esset una, nesciebatur si esset lex christianorum, iudeorum vel sarracenorum; sed solus Deus noverat que esset lex illa et nullus alius. 90

65 sequuntur

70 post iudei seq interfici cancell

83 celebrarentur

66ss L'ordre dels articles no obeeix a cap lògica interna, sinó més aviat a la intenció de l'inquisidor de presentar Riera com un dissident típic i, a sobre, llenguallarg en teologia. Per això l'article primer, que hauria de fer companyia als articles 13 i 15, és destacat davant de tot; després vénen els articles definitoris d'un cristià radical, espiritual i escatològic d'aquell temps, articles 2-8; després un article que prové del món beguít, el 9; a continuació els que vinculen Riera amb el lul·lisme, articles 10-12 i 14; finalment una sèrie d'articles més heteròclits i deslligats entre ells. Els trets, doncs, característics de la personalitat d'Antoni Riera són els que li comuniquen els articles escatològic-espirituals i els de temàtica lul·liana.

Septimus articulus, quod in isto centenariorum, in quo sumus, deficiet hostia et sacrificium totaliter, et quod nullus christianus auderet confiteri nomen Domini, nec aliquis clericus auderet allegare coronam,
95 nec aliquis sacerdos auderet celebrare missam.

Octavus articulus, quod post predictam persecutionem christiani irent in Iherusalem et caperent eam et ibi eligerent papam.

Nonus articulus est quod unus sanctorum quattuor [f. 115a] evangelistarum in suo evangelio falsum dixit, et quod dictum eius evangelium ecclesia correxit; et presumitur quod dixit de beato Mattheo.
100

Decimus articulus est quod doctrina Raymundi Lull, etiam si mala et hereticalia contineat, nullus debet eam abiurare.

Undecimus articulus est quod doctrina Raymundi Lull erat sancta, catholica et vera atque bona.

105 Duodecimus articulus est quod, doctrina Raymundi Lull non continebatur nisi bonum.

Tertius decimus articulus est quod si divinitas non assumpsisset humanam naturam, quod Christus potuisset peccare et etiam damnari.

110 Quartus decimus articulus, quod Dei essentia, relata ad Patrem, generat; relata ad Filium, generatur; relata ad Patrem et Filium, spiratur; relata ad Spiritum Sanctum, spiratur et procedit.

Quintus decimus articulus est quod potest esse Deum esse asinum; quia potest dimittere naturam humanam et assumere asininam vel lapideam.
115

Sextus decimus articulus est quod quis credens firmiter tres deos esse, credens ecclesiam sic credere, quod si talis in illa fide moriat[ur], non damnatur.

Decimus septimus articulus est quod rusticus non tenetur credere
120 explicite aliquem articulum fidei, sed sufficit ei credere in genere quod ecclesia credit.

Decimus octavus articulus est quod adultus, si baptizetur, solum ratione baptismatis plus de gratia meretur quam parvulus, si baptizetur.

125 Decimus nonus articulus est quod quilibet catholicus tenetur firmiter credere et simpliciter confiteri quod unus solus Deus eternus,

92 deficiet

99 evangelio *ms* evangelium

122 baptizetur 123 baptrismatis

immensus, infinitus, ineffabilis et incomprehensibilis et omnium creator sub pia Trinitatis maiestate consistit.

Vicesimus articulus est quod Dei ecclesia nullum permittit perire.

De nonnullis aliis articulis dictus Antonius Riera est delatus inquisitori heretice pravitatis, sed isti viginti sunt principaliter intendendi. 130

[I.-] Primus articulus est quod Filius Dei potest dimittere humanam naturam quam assumpsit, et illam postmodum condemnare.

«Videte ne quis vos decipiat per philosophiam [f. 115b (CXXIb)] et inanem fallaciam», inquit Apostolus. 135

Hic articulus continet duas partes:

Prima pars est hec: quod Dei Filius potest dimittere humanam naturam quam assumpsit.

Secunda pars est hec: Et illam postmodum eternaliter condemnare. 140

Circa istum articulum septem sunt diligentius attendenda.

[I.-] Primum est quod iste articulus totus est simplicium fidelium piarum aurium nimium offensivus. Quod patet sic: Cum enim incarnatio Verbi, assumptio, inquam, nostre humane nature a Filio Dei, unio divinitatis et humanitatis facta in persona Christi nobis fuerit olim tam desiderabilis, tam perutilis, tamque honorabilis, ut dudum sancti patres per multorum annorum curricula tot lacrimis, tot suspiriis, obsecrationibus et clamoribus validis, ut «rauce facte fuerint eorum fauces» Propheta attestante, postulaverint et demum pervenerint ad optatum, fide videndo Dei Filium incarnatum, dominum Ihesum Christum, «eiusque sanguine pretioso, Christi agni» siquidem «immaculati et incontaminati» simus redempti, ut dicitur *Prima Petri* I, nec non et potestate diabolica liberati simusque et in hoc super angelos honorati; quia ut dicitur *Hebreos* II, Dei Filius «non angelos, sed semen Abrahe apprehendit», multum aures pie simplicium offenduntur quod divisionem humane nature a Filio Dei audiant pertracta- 145 150 155

129 permitit

133 dimittere

136 inquit

138 dimittere

142 totus *ms* totum 149 atestante 150 ffide 155 *post* apprehendit *seq* i *cancell*
156 divisionem *ms* divisione *post* Dei *seq* i *cancell*

135-136 Col 2,8

148-149 Ps 69 (68),4 152-153 1Petr 1, 19 154-155 Hebr 2, 16

133-134 L'article té tot l'aspecte de provenir del món de les disputes escolars, i pel seu aire s'adiria a un possible tema de 'disputatio sophistica', aquella que només tenia com objectiu de posar a prova les facultats dialèctiques dels disputants.

- ri. Amplius et amplius aures pie simplicium fidelium, et merito, offenduntur, quod Domini Ihesu Christi persona sanctissima cuius corpus sanctissimum est conceptum de Spiritu Sancto in virgine gloriosa atque formatum a tota sancta Trinitate individua, pre filiis hominum speciosum forma, cuius anima sanctissima atque beatissima peccatum originale non contraxit et actuale non commisit, eternaliter damnaretur. Et de tali condemnatione aliquid pertractetur de possibili vel de in esse, nimis expavescunt humane aures simplicium hoc audire, nimisque per omnia offenduntur. Est igitur totus iste articulus quo ad duas sui partes scandalosus atque piarum simplicium aurium et presertim laicorum nimium offensivus.

- [2.-] Secundum est quod iste articulus, si, ut ponitur, [f. 115c (CXXIc)] verus est vel verus non est, et quomodo est vel non est, vel si per philosophiam vel theologiam excusari potest vel non potest, profecto non est a laicis pertractandum neque disputandum minusque decidendum; immo lege civili, quia lege *Nemo*, capite *De summa Trinitate et fide catholica*, et lege canonica, quia capite *Quicumque*, § *Prohibemus*, *De hereticis*, libro VI, sub canonica ratione excommunicationis sententiae prohibetur. Quibus concordat legibus sacra scriptura, que est lex divina, que de laicis et laicis dicit ita: «Altiora te ne quesieris», *Eccli.*, III. Et ultra: «Accedet homo ad cor altum et exaltabitur Deus», *Psal.* Et *Iob*, XI: «Forsitan vestigia Dei apprehendes?» Et rursum

162 comisit
171-172 decidendum 172 ymo

172-173 *Codex I*, I, c. 4 (*Corpus Iuris Civilis*, ed. GALISSET, II, *Barcinonae* 1844, col. 6) 173-174 *Sext. Decretal.* V, II, c. 2, § 1 (FRIEDBERG II, 1070) 176 *Eccli* 3, 22 177 *Ps* 64 (63), 7 178 *Iob* 11, 7 179-181 *Sap* 9, 16 181-183 *Rom* 11, 33 183-184 *Eccli* 43, 34

163-164 ,de possibili, de in esse'. Una proposició de ,in esse' és simplement atributiva, assertòrica; les proposicions ,de possibili' són les que es refereixen a la possibilitat de quelcom, sigui en sentit purament lògic, sigui en sentit modal (possible, impossible, contingent, necessari). Eimeric pren l'article de Riera per l'únic cap lògic per on es podia agafar: com un raonament «de possibili», en el qual les proposicions afirmatives de caràcter possible —que el Fill de Déu pot deixar estar la naturalesa humana que va assumir, que el Fill de Déu pot condemnar eternament la naturalesa humana que va assumir— només es converteixen en assertòriques si respecten certes condicions i normes. L'inquisidor, doncs, que tanmateix havia escrit en la seva joventut el *Breviloquium totius scientiae logicalis* (BNP ms. lat. 6774; Barcelona, Pere Posa 1498), salva els legítims drets de la lògica, però s'oposa a la generalització dels seus recursos més sofisticats en teologia, com a forma de respecte envers els fidels sense cultura, que no estan acostumats als combats dialèctics en matèria religiosa.

Eccli., XVIII: «Difficile invenimus que in terris sunt, et que in conspectu nostro sunt invenimus cum labore. Que autem in celis sunt quis investigabit?» Et iterum *Ro.* XV: «O altitudo divitiarum scientie et sapientie Dei! Quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabiles vie eius!» Et amplius *Eccli.*, XLIII: «Ne laboretis, non enim perveniretis».

[3.-] Tertium est quod istius articuli veritas vel falsitas, possibilitas vel impossibilitas, etiam si haberetur, non foret in scriptis redigenda, sic ut talis decisio indifferenter ab omnibus, etiam laicis et simplicibus, posset legi. Est enim pusillis materia scandalosa nimis et periculosa. Et ideo eis inquit Apostolus: «Videte quomodo caute ambuletis».

[4.-] Quartum est quod hunc articulum et similes articulos per magistros in theologia, quibus «datum est nosse mysteria regni» Dei et concessa est licentia sacram scripturam legere et docere et de ea disputare, definire et determinare, licitum est et honestum inter se semel et pluries pertractare et interiora velaminis penetrare.

[5.-] Quintum est quod Christus humanam naturam quam assumpsit perpetuo non dimittet, sed semper Deus et homo erit, et in eternum ut verus Dominus regnabit. Unde angelus ad Virginem loquens de Christo inquit: «Regnabit in domo Jacob in eternum et regni eius non erit finis». Et hoc fide tenendum.

[6.-] Sextum est quod Christus humanam naturam [f. 115d (CXXId)] eternaliter non condemnabit, sed eam eternaliter honorabit, quam ad Patris dexteram ad perpetuum collocavit, *Marci* ultimo, et *Luce, Act.*, I attestatur; ut enim dicit Apostolus *Philip. II*: «Deus exaltavit illum et dedit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Ihesu omne genu flectatur celestium, terrestrium et in-

189 inquit

194 diffinire

199 inquit

203 *Marci* 204 *Luchas*

189-190 *Eph* 5, 15

192 *Mt* 13, 11

199-200 *Lc* 1, 33

203-204 *Mt* 14, 19 / *Act* 1, 9 205-208 *Philp* 2, 9-11 209-215 *1Cor* 15, 24-26. 28

196-215 A la invasió de la teologia per part de la dialèctica, Eimeric oposa el que més tard se'n dirà la teologia positiva, la que parteix de les fonts de la revelació i, per tant, participa de llur autoritat.

fernorum, et omnis lingua confiteatur quia dominus Ihesus Christus in gloria est Dei Patris». Et facit multum ad hoc quod dicit Apostolus *Prima Cor.*, XV, ubi dicit loquens de Christo sic: «Cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum et potestatem et virtutem; oportet autem illum regnare donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis. Novissima autem inimica mors destruetur: omnia autem subiecisti sub pedibus eius... Cum autem subiecta Illi fuerint omnia, tunc ipse Filius Illi subiectus erit Qui sibi subiecit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus». Hec ibi. Et hoc est fide tenendum.

[7.-] Septimum est quod dominum Ihesum Christum non decuit, neque decet, neque decebit humanam naturam quam assumpsit dimittere, minusque eam eternaliter condemnare. Nam omne quod decuit Christum seu Deum facere, fecit; et quod decet, facit; et quod decebit facere, faciet. Decuit Dei Filium incarnari, et incarnatus est. Decet eius humanitatem ad Dei Patris dexteram collocatam fore, et collocata est. Decebit Christum vivos et mortuos iudicare, et iudicabit. Christus autem humanam naturam non dimisit, neque dimittit, neque dimittet, ut est dictum. Igitur eam dimittere non decuit, neque decet, neque decebit. Consimiliter Christus humanam naturam eternaliter non condemnavit, nec condemnat, nec condemnabit, ut ostensum est. Ergo eam perpetuo condemnare non decuit, neque decet, neque decebit.

Et hec de primo articulo supradicto.

[II.-] Secundus articulus est quod tempus aderat, iuxta sanctorum vaticinia prophetarum, in quo omnes iudei debebant interfici, ut nullus iudeus in mundo deinceps remaneret.

«Nemo vos seducat inanibus verbis», inquit Apostolus.

Hic articulus continet duas partes:

[1.-] [f. 116a (CXXIIa)] Prima pars est hec: quod tempus aderat in quo omnes iudei debebant interfici, ut nullus iudeus in mundo deinceps remaneret.

212 destruetur *ms* distraetur 212-213 *post omnia seq i cancell*

223 dimitit 223-224 dimitet 226 hostensum

233 inquit

233 Eph 5, 6

238-258 Per a la criteriologia teològica de l'heretgia segons EIMERIC, cf. *Directorium*, II, q. II, ed. c., 233 a-b, on exposa els mateixos tres criteris i pel mateix ordre, inspirant-se en SANT TOMÀS, I, q. 32, a. 4 i II-II, q. 11, a. 2.

Declaratur: Aliquis nam articulus est hereticalis tripliciter: primo, si est heresis contra aliquem fidei articulum in *Symbolo Apostolorum* vel *Sanctorum Patrum* explicite positum et insertum, utpote quod Dominus Dei Filius non fuerit incarnatus, vel homo factus, vel de virgine natus, quod est contra *Symbolum Apostolorum*; vel quod Deus Pater non est omnipotens factorque celi et terre, visibilium et invisibilium, quod est contra *Symbolum Sanctorum Patrum*. 240

Secundo, si est contra constitutionem ecclesie de fide factam ut de fide factam, utpote quod Spiritus Sanctus non procedit a Filio sed a Patre tantum, vel quod procedit ab utroque tanquam a duobus principiis et non tanquam ab unico principio, vel quod procedit ab utroque duabus spirationibus et non unica sola, que sunt contra constitutionem de fide factam, capite *Fideli*, § *Nos autem, De summa Trinitate et fide catholica*, libro VI. 245

Tertio, si est contra Sacram Scripturam Novi vel Veteris Testamenti ab ecclesia approbatam, utpote quod mundus fuerit ab eterno, vel generatio hominum ab eterno, que sunt contra illud quod habetur vel dicitur per Moysen *Gen.*, I; vel quod Dominus Ihesus nunquam exiitit baptizatus, vel quod non fuit in deserto conversatus, vel quod non exiitit in deserto temptatus, que sunt contra illud quod habetur *Mat.*, III et *Marc.*, I, atque *Luce*, III. 255

[a] Hic autem articulus, quod iudeus in mundo deinceps remanebit nullus, est contra Sacram Scripturam Veteris et Novi Testamenti. De Veteri Testamento patet. Unde de Henoch, de quo dicitur *Gen.*, V quod placuit Deo et translatus est in paradysum; dicitur *Ecc.*, XLVIII ita: «Henoch placuit Deo et translatus est in paradysum ut det genti- 260

239 cimbolo 240 incertum 241 cimbolum
 244 cimbolum
 249 sola *ms* soli
 256 babtizatus
 263 *post* paradysum *seq* ut *cancell* 268 mitam 269 orribilis 274 Ysa. 278 ephod *ms* ephet

250-251 *Sext. Decretal.* I, I, c. un. (FRIEDBERG II, 937)
 255 *Gen* 1, 1ss 257-258 *Mt* 4, 1-11 258 *Mc* 1, 9-12 / *Lc* 4, 1-13
 261-262 *Gen* 5, 24 262-264 *Eccli* 44, 16 267-271 *Mal* 4,5-6 274-276 *Is* 10, 21-22 277-281 *Os* 3, 4-5

259^{ss} En comparació amb la manera com tracta les matèries següents, és clar que Eimeric emfasitza la seva argumentació a propòsit de la doctrina cristiana entorn del destí dels jueus i de la tolerància de l'Església a llur esguard. És possible que l'èmfasi provingui d'una certa mala consciència pels fets del 1391, quan l'extermini va cuidar ésser un fet a Catalunya.

- bus penitentiam»; dicit «gentibus» generaliter, quia, ut exponunt
 265 sancti, post mortem Antichristi cunctis generaliter et presertim iudeis
 per Antichristum deceptis, penitentiam ipse et Elias predicabunt.
 Ergo tempore Antichristi erunt iudei. De Elia autem dicitur *Mal.*
 III: «Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies
 Domini magnus et horribilis; et convertet cor patrum ad filios et cor
 270 filiorum ad patres eorum; ne forte veniam et percutiam terram anathe-
 mate». De hiis duobus sanctis prophetis concordant doctores sancti
 quod predicabunt [f. 116b (CXXIIb)] Christum iudeis et ceteris cunc-
 tis, et post mortem Antichristi iudeos per Antichristum deceptos ad
 Christum convertent. Rursum *Isa.*, X: «In veritate reliquie converten-
 275 tur, reliquie inquam Jacob, ad Deum fortem. Si enim fuerit populus
 tuus, Israel, quasi arena maris, reliquie convertentur ex eo». Et rursum
Osee, III: Per «dies multos sedebunt filii Israel sine regno et sine princi-
 pe et sine sacrificiis et sine altari et sine ephod et sine therafin; et post
 hec revertentur filii Israel et querent Dominum Deum suum et David
 280 regem suum, et pavebunt ad Dominum et ad domum eius novissimo
 die». Hec ibi.
 De Novo Testamento etiam patet. Unde *Jo.*, X dicit Christus:
 «Alias oves habeo que non sunt ex hoc ovili et illas oportet me adduce-
 re et vocem meam audient et fiet unum ovile et unus pastor»; hec
 285 Christus. Exponunt sancti quod in novissimis diebus ex gentilibus et
 iudeis fiet populus in Christum credens unus. Et sic erit «unum ovile
 et unus pastor». Et rursum apostolus *Ro.*, IX: «Preparavit in gloriam
 quos et vocavit, non solum ex iudeis, sed etiam ex gentibus; sicut in
Osee: Vocabo non plebem meam plebem meam, et non dilectam dilec-
 290 tam, et non misericordiam consecutam misericordiam consecutam et
 erit in loco ubi dictum est eis: non plebs mea ..., et vocabuntur filii

283 oportet 298 alterum plebem meam om 302 hec ibi interlin

282-284 Io 10, 16 286-287 Io 10, 16 287-292 Rom 9, 23-26 292-294
 Rom 9, 27 294-302 Rom 11, 1-5 303-307 Iudas 14-15 308 Apoc 11, 3

264-266 Cf. *Biblia vna cum postillis venerandi viri ordinis minorum fratris Nicolai
 de Lyra*, Venècia, F. Renner de Heilbrun 1482, sig. 10 3 r.

271-274 Per exemple, cf. SANT JERONI, *Commentariorum in Malachiam liber*, c. 4
 (PL 25, 1576-1577).

282^{ss} Intencionadament, com veurem tot seguit, els textos del N. T. que cita
 Eimeric fan tots referència a profetes vèterotestamentaris.

285-286 Cf. AGUSTÍ, *De Civitate Dei*, XX, 29, ed. Dombart, Kalb, CC Series
 Latina XLVIII, Turnhout, Brepols 1955, 752-753.

Dei vivi». Et rursus Apostolus ibidem: «Isaias clamat pro Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquie salve fient». Et rursus Apostolus *Ro.*, XI dicit ita: «Numquid Deus reppulit populum suum? absit. Non ego israelita sum ex semine Abrahe et de tribu Benjamin? Non reppulit Deus plebem suam quam prescivit. An nescitis in Elia quid dicit scriptura? Quemadmodum interpellat Deum adversus Israel: «Domine, prophetas tuos occidunt, altaria tua subfodiunt; et ego relictus sum solus, inquirunt animam meam». Sed quid dicit illi divinum responsum?: «Reliqui mihi septem milia viro- rum qui non curvaverunt genua sua ante Baal». Sic ergo et in tempore reliquie secundum electionem gratie salve facte sunt». Hec ibi, et multa alia ad propositum. Et rursus in *Epistola Iude*, ad propositum [f. 116c (CXXIIc)] dicitur ita: «Septimus ab Adam Henoch dicens: «Ecce venit Dominus in sanctis milibus suis facere iudicium contra omnes et arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum quibus impie egerunt et de omnibus duris verbis que locuti sunt contra eum.» Hec ibi. Et rursus *Apocalyp.*, XI, loquendo de Elia et Henoch post mortem Antichristi, dicitur ita: «Dabo duobus testi- bus meis prophetis diebus mille ducentis sexaginta amicti saccis», etc., ubi multa de eorum predicatione iudeorum et gentilium et aliorum conversione et omnium in Christum unitate. Patet igitur quod hic articulus, quod venit iam tempus quod in mundo deinceps non erit aliquis iudeus, est contra Sacram Scripturam Veteris et Novi Testamenti, et per consequens patet quod est hereticalis.

[b] Hic etiam articulus videtur esse contra constitutionem ecclesie de fide factam in capite *Qui sincera*, XLV d., et ibi notata, et extra. *De iudiciis*, capite *Consuluit* et ibi *Hostiensis*, ubi habetur quod ecclesia statuit iudeos patienter tolerandos, ut eos ex legis divine persuasionibus, prophetiis et allegationibus ad fidem catholicam aliquando converta-

317 cincera 322 cimbolum 324 Ysaye / Malechie / post Malechie seq et cancell / Apochalipsis

317 *Decret.* D XLV, c. 3 (FRIEDBERG I, 160-161) 317-318 *Decretal.* V, VI, c. 7 (Friedberg II, 773) 318-321 HENRICUS DE SEGUSIO, *Summa domini Henrici Card. Hostiensis...*, Lió, Joan Moylin 1517, f. 419 c-d (tit. *de Iudeis et Sarracenis et eorum servis*) 321 THOMAS AQUINAS, *Summa Theologica*, II-II, q. 10, a. 11, in c. (ed. BAC, Madrid 1963, 78) 322-323 Cf. DENZINGER-SCHÖNMETZER, *Enchiridion Symbolorum*, Herder 1963, 41 ss.

310-312 En el text d'Agustí acabat de citar, només es parla de la predicació d'Elies. Però almenys a partir d'ADSO (cf. infra, nota a les línies 368-374), Elies i Enoch són comunament identificats com els dos profetes anunciats a Apoc 11,3.

mus. Concordat sanctus *Thomas*, *Secunda Secunde*, q. X, art. XI. Hic articulus videtur esse et est contra *Symbolum Patrum*, ubi dicitur; «Qui loquutus est per prophetas»; nam iste articulus, ut patuit, est contra prophetias *Osee*, *Isaie* et *Malachie*, atque *Apocalypsis*, ex quibus clare habetur quod iudei in novissimis temporibus convertentur.

325 [2.-] Secunda pars est hec: Quod, iuxta sanctorum vaticinia prophetarum, tempus aderat, etc.: Falsitas. Nunquam sancti prophete talia predixerunt fienda, sed potius e contra. Unde talia non sunt iuxta, sed contra sanctorum prophetarum vaticinia, nec sunt interficiendi iudei, sed tolerandi; ut enim dicit sanctus *Thomas* ubi prius: «Ex hoc quod iudei ritus suos observant in quibus olim prefigurabatur veritas fidei quam tenemus, hoc bonum, quia venit quod testimonium fidei nostre habemus ab hostibus et quasi in figura nobis reputatur quod credimus, et ideo in suis ritibus tolerantur». Hec *Thomas*.

330 Et si sepe interficiuntur a popularibus, agunt que sui sunt, et non Christi, et faciunt contra illud Prophete et Psalmiste: «Ne occidas eos, ne quando obliviscatur populi mei. Disperge illos in vir-[f. 116d (CXXIIc)]-tute tua et depone eos, protector meus, Domine», etc. Et

327 falsitas 330 tollerandi

324 Os 2, 2-3; 3, 4-5; Is 10, 21-22; Mal 4, 5-6; Apoc 11, 3

330-334 THOMAS AQUINAS, *Summa Theologica*, II-II, q. 10, a. 11, in c. (*ib.*)

336-338 Ps 59(58), 12 339 Ps 59(58), 15

322-324 L'argument és forçat: Els profetes han anunciat que els jueus es convertiran al final dels temps; ara bé, a través dels profetes parla l'Esperit Sant; per tant, els partidaris de l'extinció dels jueus 'abans' del temps anunciat (= els qui no fan cas de l'anunci dels profetes) desoïen l'Esperit Sant. Però així Eimeric es pensava verificar el caràcter herètic de l'article, segons totes i cadascuna de les condicions que acaba d'enumerar. Al mateix temps, i sense dir-ho expressament, dóna a entendre que per a ell la imminència de la fi dels temps no és gens certa.

327 'sancti prophete': Eimeric basteix l'acusació d'heretgia contra Antoni Riera a base de convertir els profetes de què parlava el valencià en profetes bíblics. Costa de creure que l'inquisidor no fos conscient del canvi. A la llum d'aquest text es comprèn millor que en la seva recusació d'Eimeric el lul·lista Riera esmentés precisament la qüestió dels jueus i denunciés els defectes processals de l'inquisidor. Les previsions de Riera contra la manera d'actuar de l'inquisidor són més que fundades: Amb un joc de mans dialèctic l'inquisidor 'ha fabricat' l'heretge i l'heretgia.

335^{ss} A part de l'obra citada supra, nota 64, Eimeric tracta de les relacions entre l'inquisidor i els infidels, principalment els jueus, en el *Directorium*, II, q. XLVI, ed. c., 352 b-358 a, detallant les circumstàncies en les quals, segons el seu parer, els jueus cauen sota la jurisdicció inquisitorial.

infra: «Convertentur ad vesperam», etc. Non sunt igitur iudei interficiendi, sed tolerandi, quamdiu ab ecclesia tolerantur. Etenim tolerantur, tum quia sunt in confirmationem nostre fidei, tum quia reducunt nobis ad memoriam passionem Christi, tum quia vidimus in eorum captivitate mortem Christi iam Deum ulcisci, tum quia sunt in diebus novissimis ad fidem convertendi et eorum ultimi salvandi.

Et hec de secundo articulo supradicto.

[III.-] Tertius articulus est quod tempus advenerat secundum vaticinia sanctorum prophetarum, quod religiosi fratres predicatorum et minores et ceteri religiosi et sacerdotes omnes debebant interfici, ut nullus religiosus, clericus vel sacerdos in mundo deinceps remaneret, sed ex toto cessaret cultus sacerdotum.

«Nemo vos seducat inanibus uerbis», inquit Apostolus.

Hic articulus continet partes tres.

[I.-] Prima est hec: Quod tempus advenerat in quo religiosi fratres predicatorum et minores et ceteri religiosi, clerici et sacerdotes debebant omnes interfici, ut nullus religiosus, clericus vel sacerdos in mundo deinceps remaneret: Temeritas pariter et falsitas, quia tempus transivit et hoc factum non fuit.

343 captivitatem 348 debebantur

351 inquit

346-350 Cf. *De triplici statu mundi*, ed. c., 275; POLICARP, apud PSEUDO JOACHIM, *Commentum super prophetia Cyrilli*, apud BURDACH-PIUR, o. c., 271, 149, 182, 185, 186-187.

351 Eph 5, 6

346-350 Els vaticinis sobre el càstig, la purgació i fins i tot l'extermini de la jerarquia eclesiàstica i dels religiosos són un lloc comú de la literatura joaquimita, espiritual i franciscana radical. En donem, només a títol d'exemple, algunes referències, ometent aquí les que ja s'han esmentat en la introducció: JOACHIM DE FIORE, *Tractatus super quatuor evangelia*, Roma, ed. BUONAIUTTI 1930, 42-43; PSEUDO METHODIUS, *Sermo de Regnum Cantium et in novissimis temporibus certa demonstratio*, c. 13, ed. Ernst SACKUR, *Sibyllinische Texte und Forschungen*, Halle a. S. 1898, 88; PSEUDO JOACHIM, *De oneribus prophetarum*, ed. O. HOLDER-EGGER, *Italienische Propheten des 13. Jahrhunderts*, III, dins «Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde», 33 (1908), 143, 149, 182-183, 185-187; ANÒNIM, *Summula seu Breviloquium super Concordia Novi et Veteris Testamenti*, ed. H. LEE, M. REEVES, G. SILANO dins *Western Mediterranean Prophecy*, Toronto 1989, 203, 205, 209, 220, 225, 232, 239, 242, 247, 248; ANÒNIM, *De triplici statu mundi*, ed. Albert G. HAUF dins «Estudis Universitaris Catalans», XXIII (1979), 274-275.

[2.-] Secunda pars est hec: Quod ex toto cessaret cultus sacerdotum: Heresis. Nam tunc sic cessaret cultus generaliter equaliter ecclesie, Christi vicarii, pontificum et sic sacerdotum, quod cessaret altaris sacrificium, ut corpus Christi in ecclesia non conficeretur, nec Deo Patri sacrificium offerretur, quod est contra illud Christi verbum, *Mat.* ultimo: «Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi».

365 [3.-] Tertia pars est quod hec advenirent secundum vaticinia prophetarum: Falsitas. Nunquam sancti prophete talia predixerunt.

Et hec de tertio articulo supradicto.

[IV.-] Quartus articulus est quod omnes ecclesie materiales que erant in civitatibus et locis christianis subiectis converterentur in stabula iumentorum, et quod fierent de hiis omnibus stabula iumentorum, et fierent de hiis omnibus stabula et habitacula porcorum et ceterorum animalium; et de aris fierent [f. 117a (CXXIIIa)]-rent presepia pro iumentis, ut deinceps in mundo christianorum ecclesia nulla esset, sed totaliter cultus divinus in ecclesiis cessaret et finem haberet.

375 «Nemo vos seducat inanibus verbis», inquit Apostolus.

375 inquit

362-364 Mt 28, 20

368-374, Cf. POLICARP, apud PSEUDO JOACHIM, *Commentum...*, o. c., *ib.*, 290; PSEUDO METHODIUS, *Sermo de Regno Cantium et in novissimis temporibus certa demonstratio*, c. 13, ed. Ernst SACKUR, *Sibyllinische Texte und Forschungen*, Halle a. S. 1898, 88; *Explanatio Somnii (Sibyllae Tiburtinae)*, apud E. SACKUR, *ib.*, 182; MERLIN, apud Edmond FARAL, *La légende arthurienne. Études et documents. Première partie. Les plus anciens textes*, t. II, *Documents*, Paris, H. Champion 1929, 191; *Summula seu Breviloquium...*, o. c., *ib.*, 248; DOLCINUS DE NOVARA et GERALDUS SEGARELLI PARMENSIS, apud Bernard Gui, *Manuel de l'Inquisiteur*, o. c., t. I, 92, et apud Nicolaum EIMERIC, *Directorium*, ed. c., 270 a.

375 Eph 5, 6

368-374 Al *Directorium*, II, q. XI, ed. c., 267 a, Eimeric imputa el vaticini de la fi del culte cristià a Bartomeu Genovès, un mallorquí que en temps d'Urbà V (1362-1370) va escriure un opuscle sobre l'Anticrist, on concretava la seva aparició al món a partir de l'any 1360. Pel que diu Eimeric, és segur que les teories de Bartomeu Genovès procedien de l'obra d'ADSO, *De ortu et tempore Antichristi*, on s'afirma que l'Anticrist abolirà el culte cristià i es farà adorar com a Déu: cf. D. VERHELST, *Adso Dervensis. De ortu et tempore Antichristi necnon et tractatus qui ab eo dependunt*, Turnhout, Brepols 1967, 24-27. Arnau de VILANOVA es fa ressò d'aquesta doctrina en la *Philosophia catholica et divina*; cf. J. PERARNAU, L'«*Ars catholice philosophie*» (primera redacció de la «*Philosophia catholica et divina*») d'Arnau de Vilanova. Edició i estudi del text, dins «*Arxiu de Textos Catalans Antics*», 10 (1991), 106-109.

Hic articulus continet partes duas.

[1.-] Prima pars est quod omnes ecclesie materiales que sunt in civitatibus et locis christianis subiectis, etc.: Temeritas est pariter et falsitas. Nam tempus advenit et nichil fuit.

[2.-] Secunda pars est hec: Quod totaliter cultus divinus in ecclesiis cessaret et finem haberet. Si intelligit quod cessaret in ecclesiis tantum, sed non alibi: Temeritas et falsitas. Si intelligit quod cessaret, etiam pro tempore, alibi, et inter cultus divinos intelligit sacrificium Christi corporis: Heresis, prout prius et ratione qua prius.

Et hoc de quarto articulo supradicto. 385

[V.-] Quintus articulus est: Quod deinceps misse non celebrarentur, nec consequenter sacrificium in missa offerretur, iuxta predictorum vaticinia prophetarum, immo sacrificium misse totaliter haberet finem.

«Nemo vos seducat inanibus verbis», inquit Apostolus. 390

Hic articulus continet partes quinque.

[1.-] Prima pars est hec: Quod deinceps misse non celebrarentur. Quod dicit «deinceps»: Temeritas pariter et falsitas. Nam ex quo iste Antonius multos taliter informavit taliaque dixit, plurime misse sunt celebrate, sunt anni quinque elapsi quod talia dogmatizavit, infra quos sunt in Dei ecclesia misse quam plurime celebrate. Quod dicit quod misse non celebrarentur: Falsitas, quia celebrabuntur et celebrate sunt; heresis, quia «omnibus diebus usque ad consummationem seculi», iuxta verbum *Mat.*, ultimo, in sacramento altaris est et erit Dominus Ihesus Christus. 400

389 ymo

390 inquit

392 celebrarentur

386-389 PSEUDO METHODIUS, ubi supra; MERLIN, ubi supra; *Summula seu Brevilogium...*, *ib.*, 248; NICOLAUS DE LIRA, *Biblia sacra cum glossis*, Venècia 1588, f. 327 d.

390 Eph 5, 6

398-399 Mt 28, 20

386-389 El text de la postil·la de Nicolau de Lira que citem a l'aparat de fonts permet d'emmarcar la interrupció del culte cristià i assenyaladament de la missa en el que serà el període de màxima activitat de l'Anticrist: «... tres anni cum dimidio persecutionis Antichisti non sunt concipiendi ab illo tempore, quo se incipiet ostendere et aliquos ad se attrahere; sed ab illo tempore, quo iam erit tante potestatis, quod se exhibebit adorandum hominibus et quo fideles non audebunt in palam sacrificium altaris conficere propter timorem eius».

[2.-] Secunda pars est hec: Nec consequenter sacrificium in missa offerretur: Heresis, ut prius.

[3.-] Tertia pars est hec: Immo sacrificium misse totaliter haberet finem: Heresis, prout prius.

405 [4.-] Quarta pars est hec: Et totaliter cessarent: Heresis, prout antea.

[5.-] Quinta pars est hec: Quod erant fienda iuxta sanctorum vaticinia prophetarum: Falsitas, quia nunquam sancti prophete talia dixerunt.

410 Et hec de quinto articulo supradicto.

[VI.-] [f. 117b (CXXIIIb)] Sextus articulus est: quod tempus adesset in quo lex christianorum, lex iudeorum et lex sarracenorum converterentur in unam legem, sed que esset illa lex, que omnium generaliter esset una, nesciebatur si esset lex christianorum, iudeorum
415 vel sarracenorum; sed solus Deus noverat que esset lex illa, et nullus alius.

«Videte quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, sed quasi sapientes», ait Apostolus.

Hic articulus continent partes tres.

420 [1.-] Prima pars est hec: Quod tempus adesset in quo lex christianorum, lex iudeorum et lex sarracenorum converterentur in unam legem: Impropius modus loquendi, quod ponuntur tres leges, quia etsi iudei habuerunt legem, nunc non habent legem; sarraceni nunquam habuerunt legem, sed sectam; soli christiani hodie habent legem, quia

425 lex Christi sola ligat et omnes obligat generaliter, *Mar.* ultimo: «Predicite evangelium omni creature», hoc est, homini, qui cum omni convenit creatura. Et *Mat.* ultimo: «Ite, docete omnes gentes». Quod convertantur in unam legem omnes tres: Impropius modus loquendi; proprie non convertentur.

403 ymo

422 inproprius 427 post creatura seq hoc est homine cancell 428 convertantur ms conuertatur / inproprius

417-418 Eph 5, 15

425-426 Mc 16, 15 427 Mt 28, 19

411-416 Una tal expectativa implica l'espera d'una torbació religiosa fonamental, associada a l'acció de l'Anticrist. La diferència amb les profecies anteriors rau en el fet d'obrir un interrogant sobre la religió del futur. En aquest aspecte ja hem suggerit més amunt que l'article podria retrotreure a posicions joaquimites, supra p. 37. Eimeric havia recollit teories semblants de Joan de Parma en el *Directorium*, II, q. IX, ed. c., 254 b.

[2.-] Secunda pars est hec: Quod erit una lex omnibus generalis: 430
Veritas, quia iam data a Christo est, sed nondum ab omnibus accepta-
ta est. Nam, ut dicit Apostolus, *Ro. VI*, «non omnes obediunt evange-
lio».

[3.-] Tertia pars est hec: Quod solus Deus noverat que esset illa lex 435
omnibus generalis, sed nullus alius; heresis: immo apostoli noverunt,
quibus Christus precepit quod evangelium omnibus predicarent, et
nos noscimus quia lex Christi est illa de qua ubi prius: «Qui crediderit
et baptizatus fuerit salvus erit, qui non crediderit condemnabitur». Et
ad hoc est tota *Prima Iohannis epistola*.

Et hoc de sexto articulo supradicto.

440

[VII.-] Septimus articulus est: Quod in isto centenario in quo su-
mus deficiet hostia et sacrificium totaliter. Et quod nullus christianus
audebit confiteri nomen Domini, nec aliquis clericus audebit allegare
coronam, neque aliquis sacerdos audebit celebrare missam.

«Nemo vos seducat inanibus uerbis», ait Apostolus.

445

[1.-] [f. 117c (CXXIIIc)] Prima pars est hec: Quod in isto centena-
rio in quo sumus, scilicet, millesimo trecentesimo, deficiet hostia et
sacrificium totaliter: Heresis, quia nunquam deficiet «usque ad con-
summationem seculi», et adventum Christi ad iudicium, iuxta ver-
bum allegatum. Si dicatur quod finis et consummatio seculi et 450
adventus Christi ad iudicium erunt in isto centenario in quo sumus:
Heresis; quia iuxta Christi sententiam, *Apoc.*, et etiam Apostoli, et sic
Christi, *Prima Thessalonic.*, ante oportet venire Antichristum et predi-
care «per tempus et tempora et dimidium temporis», et etiam antea
oportet venire Eliam et Henoch et multa fienda, de quibus Apostolus 455
et Iohannes ubi supra; que in presenti centenario non possunt comple-
ri.

435 ymo 438 babtizatus

442 defficiet

432-433 Rom 10, 16

437-438 Mc 16, 16

441-444 Cf. les fonts indicades per a les línies 386-389. 442 Dan 9, 27

445 Eph 5, 6 448-449 Mt 28, 20 453 1Thess 5, 1-4 454 Dan 12, 7;
Apoc 12, 14

441 ,in isto centenario'. L'expressió no falta en el *De triplici statu mundi*, ed. c.,
272, ni en Arnau de VILANOVA: *Confessió de Barcelona*, ed. M. BATLLORI, dins *Arnau
de Vilanova. Obres catalanes, vol. 1: Escrits religiosos*, Barcelona 1947, 110; *Raonament
d'Avinyó, ib.*, 169.

[2.-] Secunda pars est hec: Quod nullus christianus audebit confiteri nomen Domini: Heresis, quia tunc nullus christianus, saltem merito, esset in mundo et sic non esset ecclesia.

460 [3.-] Tertia pars est: Quod nullus audebit allegare coronam: Temeritas est condemnare generaliter totum clerum.

[4.-] Quarta pars est hec: Quod nec sacerdos audebit celebrare missam: Heresis consequenter, quia sic deficeret sacrificium misse, et sic
465 Christus in sacrificio tali esse nobiscum, quod est contra Christi verbum.

Et hec de septimo articulo.

[VIII.-] Octavus articulus est: Quod post predictam persecutionem christianorum christiani ibunt in Iherusalem et capient eam et ibi eligent papam.

«Nemo vos seducat inanibus verbis», dicit Apostolus.

Hic articulus totus est temerarius et falsus.

Articuli sex immediate precedentes, qui multum tangunt ecclesie statum, totum clerum et misse sacrificium atque christianorum ce-
475 tum, nedum contradicunt Christi verbis et apostoli de sacramento altaris et misse, immo multis et variis statutis ecclesie; quare sunt summo opere detestandi et totaliter precavendi.

472 ymo

468-470 Cf. *De triplici statu mundi*, ed. c., 276; *Summula seu Breviloquium...*, o. c., 295-297, 315, 318

471 Eph 5, 6

468-470 El tema del passatge podia faltar en la doctrina d'uns profetes catalans i, a més, lul·lians? Pel que permeten d'endevinar, més que de saber, els fragmentaris articles rierians, el passatge a Jerusalem dels lul·listes lleidatano-valencians de finals del segle XIV s'insereix en un context escatològic, en el qual s'ha de comptar amb el moment de la conversió —de grat o per força— dels infidels. El passatge de la *Incantatio* té com a protagonista el papa que serà elegit a Jerusalem, tema candent en ple Cisma, i que no seria gens difícil d'acostar a la figura del papa angèlic. Tot plegat s'allunya força de les idees expressades per Llull en el *Llibre qui és contra Anticrist*, editat per J. PERARNAU dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 9 (1990), 7-182.

473-477 El colofó d'Eimeric distingeix els articles 3-8 dels dos primers, perquè formen un bloc sobre idèntica matèria. Això confirma que l'article primer i el que fa referència a l'extermini dels jueus han estat col·locats a l'inici de l'obra expressament, amb la intenció de comprometre el seu autor. De fet, són els dos únics articles que l'inquisidor treballa a fons. És molt probable que en la ment i en la possible acció pedagògica d'Antoni Riera l'un i l'altre es reintegressin en el context que els devia ésser propi: el dels jueus dins el bloc escatològic, i l'article primer en un context de discussió teològica, el to de la qual seria donat també pels articles 13 i 15.

[IX.-] Nonus articulus est: Quod unus sanctorum quattuor evangelistarum in suo evangelio falsum dixit. Et dictum eius evangelium ecclesia correxít, et presumitur quod dixit de beato Mattheo. 480

«Videte ne seducamini; multi venient in nomine meo et multos seducent», inquit Apostolus.

[f. 117d (CXXIIIId)] Hic articulus continet partes quattuor.

[1.-] Prima est hec: Quod [unus] sanctorum evangelistarum in suo evangelio falsum dixit: Heresis. Quia contra scripturam sacram, doctrinam evangeliste, Christi verba; unde *Mar. I.*: «Penitemini et credite evangelio»; et *Mar.* ultimo inquit Christus: «Predicate evangelium omni creature». Sunt enim quattuor *Evangelia Iohannis, Matthei, Luce et Marci* ab ecclesia approbata, fide tenenda. 485

482 inquit

484 unus *ms om* 487 inquit 489 Marchi

479-480 Cf. F. EHRLE, *Zur Vorgeschichte des Concils von Vienne*, dins «Archiv für Litteratur- und Kirchengeschichte des Mittelalters», II (1886), 368-369. 402-406; *Petrus Iohannis Olivi, sein Leben und seine Schriften*, dins *ib.*, III (1887), 489-491.

481 Mt 24, 5; Lc 21, 8

486-487 Mc 1, 14 487-488 Mc 16, 15

478-480 Si Riera es feia ressó d'aquesta teoria, o era beguú o havia rebut influències beguines, cosa ben possible en el cas d'un valencià. En el *Directorium*, II, q. XI, ed. c., 266 a, Eimeric esmenta la condemna de Jaume Just, beguú o begard, que fou immurat, i la condemna 'post mortem' de Guillem Gilabert i Bartomeu Fuster, tots valencians. Sobre Jaume Just i el beguïnisme valencià hom pot veure J. M. POU I MARTÍ, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII-XIV)*, Vic 1930, 200-206; A. RUBIO VELA, M. RODRIGO LIZONDO, *Els beguins de València en el segle XIV. La seua casa hospital i els seus llibres*, dins «Quaderns de Filologia. Miscel·lània Sanchis Guarner», I, València 1984, 327-341. L'error que aquí retreu Eimeric a Riera és el que fa 39 de la llarga llista d'errors dels begards i beguins continguda al *Directorium*, ed. c., 284 a; també apareix com a primera heretgia dels comentaris escripturístics de fra Pere Joan, *ib.*, 254 a. L'afirmació fou atribuïda a Pere Joan en l'escrit de protesta contra els espirituals i especialment contra ell, que van redactar Ramon de Fronciach i Bonagràcia de Bergamo, tal com hom pot veure en Franz EHRLE, *Zur Vorgeschichte des Konzils von Vienne*, dins «Archiv für Litteratur- und Kirchengeschichte des Mittelalters», II (1886), 368-369. Allí mateix, 402ss, es pot veure la defensa encesa que va fer de Pere Joan el seu company d'hàbit Ubertino da Casale, exculpant-lo amb tot detall i fonament de l'acusació que se li feia. El mateix Ehrle va publicar al cap de poc el fragment d'una *Postilla in Iohannem*, atribuïble a Pere Joan, que fa referència al passatge discutit, on certament no hi ha cap afirmació que pugui donar peu a l'acusació que s'havia fet contra el famós espiritual; cf. F. EHRLE, *Petrus Iohannes Olivi, sein Leben und seine Schriften*, dins «Archiv für Litteratur- und Kirchengeschichte des Mittelalters», III (1887), 491.

- 490 [2.-] Secunda pars est hec: Quod illud evangelium correxit: Heresis, nam si correxit, aliquid falsum vel malum in eo invenit. Ecclesia namque multorum compilata seu evangelia a multis comperit et aliis scriptis predictorum quattuor evangelia approbavit, fidem indubiam dedit et legenda ubique ordinavit.
- 495 [3.-] Tertia pars est hec: Quod presumitur quod dixerit de beato Mattheo. Si de beato Mattheo intellexit quod ipse in suo evangelio falsum dixerit et ecclesia illud correxit, hereticaliter intellexit; heresis est quod beatus Mattheus in suo evangelio falsum dixerit, nam Christus eum evangelistam instituit, sicut et alios tres. Et sicut aliis tribus
- 500 evangelium inspiravit, unde apostolus *Eph.* III: «Quosdam dedit evangelistas, quosdam apostolos».
- [4.-] Quarta pars est hec: Quod presumitur quod dixerit de beato Mattheo. Dicendum quod presumitur ex eo quod dicitur et habetur *De summa Trinitate et fide catholica*, capitulo *Quod illud*, § *Hec est*, ubi

500-501 *Eph* 4, 11

504-518 *Clem.* I, I, c. 1 (FRIEDBERG II, 1133 in apparatu)

491-494 En la defensa que fa Ubertino da Casale a favor de Pere Joan es llegeix: «Item beatus Jeronimus, qui ex mandato Damasi pape evangelia correxit, sicut patet in epistola quam scribit eidem pape, et dicit, quod in latinis codicibus plura erant defectiva et superflua, in illa epistola ostendit signa et cotationes, per que sua correctio cognoscatur. Et in evangelio Matthei secundum ipsum correcto et cotato iuxta formam predictae epistole, ponitur iste textus de verbo ad verbum XXVII° cap.^o, sicut de illo libro multum antiquo extraximus, quin etiam in quam plurimis aliis exemplaribus invenitur: «Et circa horam nonam clamavit Yhesus voce magna: helij helij la maça batani, hoc est deus meus, deus meus, ut quid dereliquisti me. Et continuo currens unus accepta spongia implevit aceto et imponit arundini et dabat ei bibere. Alius autem accepta lancea pupugit latus eius et exivit sanguis et aqua. Jhesus autem clamans voce magna emisit spiritum. Et ecce velum templi scissum est etc.» Et in dicto libro iuxta signationem totius libri vidimus oculata fide signa numerorum tam ex nigro colore quam rubeo iuxta decem canones, quos in premissa epistola Jeronimus exprimit. Per que signa patet aperte secundum beati Jeronimum, cui plus creditur quam aliis doctoribus de veritate textus, quod idem textus, qui supra positus est, debet esse in evangelio Matthei de vulnere laterali Christi inter duos clamores eius secundum exemplaria vera et sua, que ipse de mandato predicti pape transtulit et correxit; et hoc ipsum in pluribus libris coreptis etiam reperitur. Causam autem, quare non habeantur in pluribus libris, satis explicat in epistola supradicta»; F. EHRLE, *a. c.*, 404-405. Hom pot veure el text de sant Jeroni, al qual es refereix Ubertino, a la *Praefatio Hieronymi in quatuor Evangelia*, PL 29, 558-562.

504 La constitució *Fidei Catholicae* del Concili de Vienne (1305-1314) va condemnar algunes de les doctrines de Pere Joan, seguint així el parer dels franciscans

dicitur sic: «Textum vero beati Matthei apostoli et evangeliste qui in 505
aliquibus libris dicitur inveniri et sub alio nomine hoc narrare, dici-
mus et per anticipationem debere intelligi et exponi»; hec ibi. Insur-
rexit enim quidam frater Petrus Iohannis de diocesi Biterrensi, qui
posuit multas hereses et errores. Et, inter alios, quod quando Christus
in cruce fuit lanceatus, quod realiter adhuc erat vivus, sed Iohannes in 510
suo evangelio dixit quod erat mortuus, quia ita erat exinanitus quod
mortuus videbatur, sed non erat. Sequentes vero begardi eiusdem fra-
tris Petri Iohannis asserunt dictum fratrem Petrum Iohannis veritatem
tenuisse in eo quod dixit, Christum non esse veraciter mortuum quan-
do fuit in cruce in latere perforatus; sed quia Mattheus evangelista 515
scripsit quod veraciter erat vivus, ecclesia illud correxit et ab
evangelio Matthei abrasit, ne Iohanni [f. 118a (CXXIIIa)] contrarius
videretur.

Et hec de nono articulo supradicto.

[X.-] Decimus articulus est: Quod doctrina Raymundi Lull, etiam 520
si mala et hereticalia contineat, nullus debet illam hereticare.

516 vivus *ms* mortuus

de la comunitat enemics dels espirituals. Per a la denúncia de Ramon de Fronciach i Bonagràcia de Bergamo, cf. F. EHRLE, *o. c.*, 368-370.

505-507 Les actes del Concili de Vienne s'han perdut en la seva major part. El fragment de la Constitució *Fidei Catholicae*, que cita Eimeric i que, d'alguna manera, dóna raó a les al·legacions d'Ubertino da Casale, en el sentit que acabem de rememorar, en formava part en el moment que la Constitució fou aprovada pel concili i promulgada. Joan XXII el va fer suprimir, amb l'excusa que eren molt pocs els exemplars de l'evangeli de Mateu on, abans de la mort de Jesús, s'hi interposava el verset de la llançada. Per això ara els editors de les *Decretals* consideren que el fragment és una addició de la qual es pot prescindir o que es pot enviar als aparats de notes, com fa FRIEDBERG, *l. c.* Eimeric sembla ignorar la intervenció de Joan XXII en l'esmena de la Decretal.

512^{ss} Eimeric repeteix el que ja havia recollit al *Directorium* sobre Pèire Joan i el begards. Retreient-ho contra Riera, és evident que el relaciona amb llurs errors.

516 'vivus': Corregim la lectura del manuscrit segons el sentit lògic i d'acord amb *Directorium*, ed. c., 284 a: «... Matthaes autem evangelista scripsit quod Christus tunc vivus erat, quia secundum rei veritatem ita erat, sed Ecclesia abrasit hoc de evangelio Matthaei, ne Iohanni Evangeliste contrarius videretur».

520^{ss} Els articles de la *Incantatio* directament contraris a les doctrines de Ramon Llull constitueixen un atac en regla contra els fonaments de la *Sentència definitiva* del 1395. En tal document s'afirma a) que Eimeric va falsejar, canviant-les o deformant-les, les proposicions de Ramon Llull, b) que les doctrines lul·lianes han de

«Videte quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes», scilicet vos habentes, inquit Apostolus.

Hic articulus continet duas partes.

- 525 [1.-] Prima pars est hec: Quod doctrina Raymundi Lull, etiam si mala et hereticalia continet: Ponitur conditionaliter, quare dicitur *si*. Amoveatur *si*, quia verum est quod hereticalia continet manifeste.
[2.-] Secunda pars est hec: Nullus debet eam abiurare: In contrarium est concilium generale in capite *Ad abolendam*, § *Presenti*, *De here-*

523 inquit
529 consilium

522 Eph 5, 15
529-532 *Decretal.* V, VII, c. 9 (*Friedberg* II, 781) 533-534 HENRICUS DE SEGUSIO, *Summa domini Henrici card. Hostiensis...*, Lió, Jean Moylin 1517, f. 422 b-422c.

ser reputades catòliques mentre l'autoritat superior no digui el contrari, c) i que la butlla de Gregori XI o és suspecta de ser falsa o, com a mínim, d'haver estat obtinguda fraudulentament per part de l'inquisidor, el qual hauria faltat a la veritat en el compliment del seu deure (cf. *Instrumentum...*, o. c., fol. 98 v, línia 22-fol. 99r). Les proposicions de tipus lul·lià que Eimeric selecciona o posa en boca d'Antoni Riera li ofereixen l'ocasió de rebutjar les conclusions de la *Sentència definitiva*. Eimeric repetirà que Llull és clarament heretge, que la seva doctrina no és bona ni catòlica, i que la butlla de Gregori XI és un document autèntic del magisteri eclesiàstic.

520 ,etiam si mala et hereticalia contineat': Si hi hagués certesa absoluta que aquesta expressió prové d'un lul·lista (i en aquest cas potser no llegiríem ,hereticalia', sinó una expressió més atenuada), es podria pensar que dins el lul·lisme de finals del s. XIV s'havia arribat a algunes conclusions fermes sobre la greu imputació d'Eimeric contra les doctrines de Llull. En realitat, els principis per arribar a tals conclusions els havia posats la comissió Ermengol, en distingir les proposicions tal com les redactava Eimeric, les proposicions autèntiques de Llull, i encara aquelles proposicions lul·lianes que fora de context o deformades per l'inquisidor prenen un sentit suspecte que no els era inherentment propi. Moltes de les proposicions que Eimeric retreu a Llull es troben en les seves obres, encara que es puguin i gairebé sempre s'hagin d'entendre d'una manera molt diferent de com les interpretava el gironí. El tenor de l'article desè de la *Incantatio* pot ser, doncs, llegit amb un sentit positiu: Efectivament, en l'obra de Llull hi ha alguna expressió desafortunada i fins potser materialment herètica, però l'obra en el seu conjunt no ho és. Aquesta seria una línia de defensa anterior a les gestions dutes a terme el 1395 a Avinyó pels lul·listes i n'explicaria el sentit: es tractava de reconduir l'atac antilul·lià d'Eimeric cap al terreny de la discussió i de les opinions, llevant-li la força condemnatòria de la butlla de Gregori XI.

526-527 Essent Eimeric qui proposa d'eliminar el condicional, se'n desprèn que eren els lul·listes els qui parlaven de tal forma. Defensaven l'ortodòxia de Llull, bo i admetent en les seves obres algun defecte ocasional.

ticus, et notata ibi, ubi habetur quod deprehensus in heresi manifeste, 530
nisi continuo ad arbitrium episcopi consenserit abiurare et satisfactio-
nem congruam exhibere, relinquatur brachio seculari, etc. Id idem
Hostiensis in Summa, titulo *De hereticis*, § *Qualiter quis in heresi deprehen-*
datur. Etenim taliter dogmatizare est heresibus et hereticis favere; fa-
cientes autem debent fautoriam abiurare et sunt in causa fidei 535
excommunicati.

Et hec de decimo articulo predicto.

[XI.-] Undecimus articulus est: Quod doctrina Raymundi Lull est
sancta, vera, catholica atque bona.

«Videte ne seducamini», inquit Apostolus.

540

Hic articulus continet partes quattuor.

[1.-] Prima pars est hec: Quod doctrina Raymundi Lull est sancta:
Heresis, nam continet multa prava et peccata, utpote quod voluntas
beate Marie est contra iustitiam, quia non dilexit Filii sui mortem,

534 docmatizare

540 inquit

543 peccata

540 Eph 21, 8

543-546 Cf. *Directorium*, ed. c., 258 a [53]. 546-548 Cf. *Directorium*, *ib.*, [57];
Liber de articulis fidei sacrosanctae et salutiferae legis christianae sive Liber Apostrophe, dins
Operum tomus IV, Moguntiae 1729, 40 b-41 a. 548-549 Cf. *Directorium*, *ib.*, [57];
Proverbis de Ramon, XXXVI, 18, dins *ORL*, XIV, 43.

530 'deprehensus in heresi manifeste': Eimeric no afluixarà mai. Malgrat el que diguin, facin o hagin fet els lul-listes, la condemnció de Lull com heretge resta per a ell un fet acomplert. Per tant, tots els qui afavoreixin o vulguin defensar les doctrines lul-lianes es troben confrontats amb els riscos que esmenta l'inquisidor: abjuració, satisfacció, braç secular... El llenguatge no pot ésser ni més clar ni més terrible, atès que es produeix poc temps després que els lul-listes havien aconseguit de desautoritzar substancialment l'acció antilul-liana d'Eimeric.

543-546 Tal com és reportada ací i en el *Directorium*, la frase és introbable en l'obra de Lull, com ja van posar de manifest Antoni BUSQUETS, *Memoriale collationis seu comprobationis centum articulorum lullianorum per F. Nicolaum Eimerici in suo olim Directorio compilatorum*, Mallorca, Manuel Rodríguez 1614, 40-41 (en endavant = Busquets), Joan RIERA, *Transsumptum memorialis in causa pii eremite et martyris Raymundi Lulli*, Mallorca, Gabriel Guasp 1627 (en endavant = Riera) i Anton Ramon PASQUAL, *Vindiciae Lullianae*, II, 430-435 (en endavant = Pasqual), després de rastrejar el *Libre d'Oracions*, el *De laudibus beatissime virginis Marie*, on més aviat es llegeix el contrari (cf. ed. Jean PETIT, Paris 1499, f. 24 r-25 v) i les *Hores de Sancta Maria*. Tampoc no l'hem sabut trobar en *Oracions e contemplacions del enteniment*, *Oracions de Ramon*, *Contemplatio Raymundi* i *Compendiosa contemplatio* (cf. *ORL*, XVIII).

- 545 quem Deus cum iustitia interemit. Et in hoc est stulta et inobediens
 beate Marie voluntas. Et rursus quod anima rationalis movet corpus
 ad accipiendam vitam de plantis et animalibus brutis et aliis rebus ei
 necessariis iniuste et contra ius et rationem. Et rursus quod ille qui
 est in peccato non habet ius in aliqua creatura; et similia multa prava.
- 550 [2.-] Secunda pars est hec: Quod doctrina Raymundi Lull est vera:
 Heresis, nam continet multa falsa, utpote quod homo non debet recla-
 mare Deum, si non diligit eum, et quod facit magnam malignitatem
 qui orat Deum sine [f. 118b (CXXIIIb)] caritate. Et iterum, quod
 quilibet homo de caritate et spe potest habere quantum vult. Et ite-
 rum quod de amore divino quilibet potest habere quantum voluerit,

551-553 Cf. *Directorium, ib.*, [63]; *Proverbis de Ramon*, LXXII, 4, dins *ORL*, XIX, 145. 553-554 Cf. *Directorium, ib.*, [69]; *Libre de Contemplació en Déu*, V, dist. 40, c. 312, 12, dins *ORL*, VII, 448-449; *Arbre de Sciència, Del arbre moral*, III, 28, dins *ORL*, XI, 252-253. 555 Cf. *Directorium, ib.*, [67]; *Libre de Contemplació en Déu*, V, dist. 39, c. 282, 21, dins *ORL*, VII, 128; *Cent noms de Déu*. LXXXIII, 5, dins *ORL*, XIX, 154. 556 Cf. *Directorium, ib.*, [68]; *Libre de Contemplació en Déu*, V, dist. 40, c. 360, 22-23, dins *ORL*, VIII, 552-553.

Únicament en l'apòcrif lul·lià *Libre apellat Benedicta tu in mulieribus* hi ha un paràgraf a partir del qual es pot deduir el disgust de Maria a causa de la mort del seu Fill, però no se'n pot deduir la desobediència o resistència de la seva voluntat contra la justícia de Déu, tal com afirma Eimeric: cf. *ORL*, X, 322-323. Quelcom semblant es podria dir a propòsit de les estrofes XXII i XXIII del *Plant de la Verge*, *ORL*, XIX, 212.

546-548 Cf. BUSQUETS, 45; RIERA, 117-118; PASQUAL, 447-449. El 'contra ius et rationem' eimericià cau simplement fora del text lul·lià al·ludit, on no es diu que els processos biològics de l'home lapse siguin contraris al dret i a la raó, per més que hi pesi el pecat original.

548-549 Cf. BUSQUETS, *ib.*, RIERA, *ib.*, PASQUAL, 449-462, el qual ja fa notar que en el text de Lull adduït per l'inquisidor no es condemna el dret de domini i propietat que té l'home sobre les coses creades per Déu, sinó tan solament si s'entén que aquest dret deriva del mèrit i de la dignitat pròpia de l'home, un cop ha esdevingut pecador.

551-553 Cf. BUSQUETS, 48, RIERA, 87, PASQUAL, 535-542. Eimeric cita defecuosament la proposició dels *Cent noms de Déu* i, a més, n'assenyala malament la font.

553-554 Cf. BUSQUETS, 53, RIERA, 120, PASQUAL, 510-521. El text de l'*Arbre de Sciència* que donem com a font s'ajusta més a la proposició lul·liana que no pas el del *Libre de Contemplació*.

555 Cf. BUSQUETS, 51-52, RIERA, 119, PASQUAL, 509-510. El tenor del que diu Lull en el text al·ludit s'ha d'atemperar amb el que diu a l'inici del capítol 282, n.

et Deum contemplari quantum vult et ubi vult et quando vult, et similia multa falsa.

[3.-] Tertia pars est hec: Quod doctrina Raymundi Lull est catholica: Heresis, nam continet multa hereticalia, utpote quod fides non est necessaria hominibus litteratis neque habentibus intellectum elevatum, sed hominibus rusticalibus, ministeralibus atque niciis. Et amplius, quod Deus Pater et Deus Spiritus Sanctus quilibet eorum est ita veraciter homo per incarnationem sicut Filius. Et amplius, quod unitas nature et essentie divine facit stare equaliter tres personas hominem dei[fi]catum. Et similia multa hereticalia.

559-561 Cf. *Directorium, ib.*, 260 a [97]; *Libre de Contemplació en Déu*, III, dist. 29, c. 187, 10-12, dins *ORL*, V, 172; *Disputatio fidei et intellectus*, I, 7, dins *Operum tomus IV*, Moguntiae 1729, 4 b. 562-563 Cf. *Directorium, ib.*, 256 b [29]; *Arbre de Sciència, Del arbre qüestionat*, VI, 14, 52, 378, dins *ORL*, XIII, 374. 563-565 Cf. *Directorium, ib.*, 257 a [30]; *Arbre de Sciència, Del arbre qüestionat*, VI, 14, 58, 390, dins *ORL*, XIII, 376.

3, *ib.*, 121: «... art de vos amar está primerament en vostra gracia e en les III vertuts de la anima qui la gracia reeben...».

556 Cf. BUSQUETS, 52-53, RIERA, 120, PASQUAL, 521-526. Tant en el seu context com fora, es fa tot d'una difícil de saber què podia trobar Eimeric contra aquesta proposició. En les obres de Llull aquest pensament no fa mal so; però cal reconèixer que en el context del cent articles condemnats en el *Directorium* fa un efecte pitjor.

559-561 Cf. BUSQUETS, 83-84, RIERA, 127, PASQUAL, 729-736. L'obra lul·liana s'emmarca en el programa de la 'fides quaerens intellectum'; la fe no raonada, ans acceptada per autoritat, és un nivell sobre el qual s'eleva més alta la fe racionalment il·lustrada. I és en aquest nivell on se situa Ramon Lull, home pràctic, a causa del seu neguit de convèncer el no creient «aparellat a entendre», perquè l'altre, l'home «de gros enginy, enans l'endú hom a veritat per fe que no fa per raons».

562-563 Cf. BUSQUETS, 21-22, RIERA, 108, PASQUAL, 231-245. Eimeric amputa la proposició de Llull, i així, tal com ell la reporta, pot ser interpretada d'acord amb l'heretgia sabel·liana, la qual nega la trinitat de persones en Déu, ja sigui en la seva forma modalista, ja en la forma patripassiana. Justament la primera part de la frase sencera de Llull suposa la unitat d'essència i la diversitat de persones, però cal reconèixer que en la segona part de la frase l'expressió és desafortunada.

563-565 Cf. BUSQUETS, 21-22, RIERA, 108-109, PASQUAL, 231-245. Si Llull només hagués escrit sobre la Trinitat i l'Encarnació les proposicions a què remetem en aquestes i en les línies anteriors, hauria caigut en un greu error trinitari. D'altra

- [4.-] Quarta pars est hec: quod doctrina Raymundi Lull est bona: Heresis. Nam continet multa mala, utpote quod esse humanum est nobilius esse quod Deus creavit et homo melior creatura que sit. Et ultra, quod sicut divina essentia est sempiternum esse in bonitate, ita
- 570 Filius Dei fuit incarnatus in meliori esse quod sit post divinum esse. Et ultra quod si humana natura potuisset se elongare a divina natura et eam fugere ut non incarnaret se in illa, fecisset, sed natura divina accessit ad naturam humanam et incarnatur se in illa, et similia multa mala.
- 575 Est ergo doctrina Raymundi Lull non sancta, sed prava; non vera, sed falsa; non catholica, sed heretica; non bona, sed mala; nec obstat quod in ea continentur aliqua vera. Nam nulla doctrina est quantumcumque falsa quin contineat aliqua vera et catholica: Patet de *Talmud* iudeorum et de *Alcorano* sarracenorum et de doctrinis arrianorum,
- 580 sabellianorum, pelagianorum, donatistarum et aliorum hereticorum, in quibus aliqua vera continentur. Etenim etiam diabolus, qui «mendax est et mendacii pater», Dominum Ihesum Nazarenum esse sanc-

578-579 Talmut 579 arianorum 580 donatistorum

567-568 Cf. *Directorium*, *ib.*, [30]; *Libre de Contemplació en Déu*, I, dist. I, c. 2, 10, dins *ORL*, II, 12; II, dist. XII, c. 60, 7, dins *ORL*, III, 8; IV, dist. XXXVI, c. 248, 15 i 23, dins *ORL*, VI, 201 i 203-204. 569-570 Cf. *Directorium*, *ib.*, [30]; *Libre de Contemplació en Déu*, II, dist. XI, c. 54, 18, dins *ORL*, II, 279. 571-573 Cf. *Directorium*, *ib.*, [36]; *Libre de Contemplació en Déu*, II, dist. XII, c. 61, 8, dins *ORL*, III, 14. 581-582 Io 8, 44

banda, el text eimericià no és clar: aquí llegim 'deicatum', que corregim en 'deificatum'; en canvi en el *Directorium* la paraula és 'deitatum' (corrupció de 'deitatem?'). En el text llatí de l'*Arbor Scientiae*, ed. Posa 1505, f. 167 v, es llegeix: «Unitas nature et essentie divine facit esse equaliter 3 personas hominem et deum».

567-568 Cf. BUSQUETS, *ib.*, RIERA, *ib.*, PASQUAL, *ib.* Tant aquest article com el següent poden ésser discutits en teologia, perquè es pot legítimament suposar que l'ésser de l'àngel tal vegada és millor que el de l'home. Qualificar-los directament d'herètics és aventurat.

569-560 Cf. BUSQUETS, *ib.*, RIERA, *ib.*, PASQUAL, *ib.*

571-573 Cf. BUSQUETS, 24-29 [25], RIERA, 111-110 [112], PASQUAL, 334-339. En el text lul·lià queda claríssim que la 'natura humana' és la naturalesa de l'home en general, allunyada de Déu pel pecat, a la qual Déu s'acosta per a recrear-la.

575-584 Per a demostrar la seva devastadora conclusió Eimeric ha retret alguns dels presumptes errors lul·lians que havia recollit en el *Directorium*, cap del quals no coincideix amb els tres que havia examinat la comissió Ermengol.

tum et Christum publice asserebat, quod tamen Christus, etiam talia vera, dicere non sinebat, sed potius prohibebat.

Et hec de undecimo articulo supradicto.

585

[XII.-] Duodecimus articulus est: Quod in doctrina Raymundi [f. 118c (CXXIIIc)] Lull non continetur nisi bonum.

«Nemo vos seducat», inquit Apostolus, ut «qui dicunt bonum malum et malum bonum», inquit propheta.

In contrarium sunt declaratio et inhibitio felicitatis recordationis domini Gregorii pape undecimi facte Avinione in consistorio. Declaratio, scilicet, facta per eundem de consilio cardinalium Hostiensis et viginti et plurimum magistrorum, quod in viginti voluminibus dicti Raymundi reperti fuerant ultra ducenti articuli erronei et hereticales; inhibitio, scilicet, facta per eundem de consilio scilicet ne quis libris illius uteretur a dicto Raymundo Lull editis; que declaratio et inhibitio supradicte patent in litteris apostolicis eiusdem domini Gregorii; que littere sunt tenoris sequentis:

588 inquit 589 inquit

588 Eph 5, 6 588-589 Is 5, 20

588-589 La cita d'Isaïes no pot ser més intencionada, i porta a creure que la *Incantatio*, oficialment adreçada a la Universitat de Lleida, busca també uns destinataris concrets de la Cúria Romana: els qui van intervenir en l'assumpte de la butlla de Gregori XI amb un grau o altre de responsabilitat. Eimeric suggereix que aquests —entre els quals no hi hauria també Benet XIII?— anomenen bo el que és dolent (Llull) i dolent el que és bo (l'inquisidor).

590-598 El paràgraf és un resum de la introducció a la llarga llista d'errors lul·lians del *Directorium*, amb una petita diferència: allí Eimeric diu que en els vint volums de Llull que foren examinats a Avinyó hi havia més de cinc-cents articles erronis; aquí els rebaixa a més de dos-cents, que és el còmput que figura al text de la butlla.

590 ,declaratio et inhibitio': Si la butlla no era falsa ni, potser, subreptícia, sí que era tallada a la mida de la voluntat d'Eimeric. Sota Gregori XI, que el va nomenar capellà papal, l'inquisidor va tenir mans lliures per a procedir com va voler en la qüestió lul·liana, obtenint el que l'interessava: la prohibició i el control dels llibres de Ramon Llull i, finalment, la seva condemna.

592 ,cardinalis Hostiensis': Pierre d'Estaïn, monjo benedictí, creat cardenal per Urbà V el 7 de juny del 1370, bisbe suburbà d'Ostia el 1373, mort a Roma el 1377: cf. C.EUBEL, *Hierarchia Catholica Medii Aevi*, Munich 1898, 20, 35.

- «Gregorius episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus fratribus
 600 Archiepiscopo Terraconensi eiusque suffraganeis: Salutem et apostoli-
 cam benedictionem. Conservacioni puritatis catholice fidei, quam
 multi nequam filii scelerati suis falsis assertionibus maculare nitentes
 inter triticum purum agri dominici pestiferum semen zizanie semi-
 605 destruamus perversa, providere salubriter et animarum il-
 laqueationibus obviare confestim plenis desideriis affectantes, oppor-
 tuna in hiis que possumus remedia studio pastoralis sollicitudinis
 adhibemus. Dudum siquidem dilectus filius Nicolaus Eymerici, ordi-
 nis fratrum predicatorum professor, in sacra theologia magister, in
 610 regnis Aragonensi, Valentino et Maioricensi inquisitor heretice pravi-
 tatis, nobis exposuit se in regnis eisdem invenisse viginti volumina di-
 versorum librorum in vulgari scriptorum, a quodam Raymundo Lull,
 cive Maioricarum, editorum, in quibus, ut ipsi inquisitori videbatur,
 [continebantur] errores et hereses manifeste; et quod nonnulli de pre-

599 ffratribus 607 sollicitudinis *ms* solitudinis

599ss Deixant de banda els manuscrits i les edicions del *Directorium*, que nosaltres sapiguem la butlla es troba també a BNP ms. lat. 1464, f. 40 b-d (*Expurgate vetus fermentum*), i f. 94 ra-95 ra (*Dialogus contra lullistas*). També s'ha conservat al *Manuale seu Protocolum 1386-1390*, f. 71 r-72 v, de l'Arxiu Diocesà de Girona (cf. J. ROURA ROCA, *Posición doctrinal de Fr. Nicolás Eymerici, O. P. en la polémica luliana*, Girona 1959, 104-108) i al *Liber literarum, collationum, institutionum presentationumque beneficiorum ac aliorum negotiorum communium curie episcopalis... Valentinensis, anno scilicet a nativitate Domini millesimo CCC octogesimo sexto*, sign. F 158, f. 50 v (cf. A. IVARS, *Los jurados...*, a. c., 107-109); de fet, la butlla es troba inserida en un document en el qual el bisbe de València mana als seus diocesans d'observar el que es disposava en la butlla de Gregori XI. Abans d'inserir-la, el bisbe recorda que ja en temps del dit papa l'havia feta publicar i exposar a la catedral i a d'altres esglésies de la ciutat de València (*ib.*, f. 50 v i IVARS, a. c., 110-111). Fou impresa per primera vegada fora del *Directorium* formant part de la documentació inclosa en l'anomenada *Sentència definitiva* (cf. *Instrumentum...*, o. c., fol. 88 r, línia 11-89 r, línia 11). No hi ha cap diferència substancial entre el text de la butlla tal com el publica Eimeric i el que apareix en les edicions de la dita sentència. Pel que fa a la seva autenticitat històrica, mantenim el que ja vam dir en *El procés...*, a. c., 413-417. Pel que fa a la seva autenticitat jurídica, és a dir, si fou obtinguda subrepticiament, com diu la *Sentència definitiva* (cf. *Instrumentum...*, o. c., f. 99 r, línies 23ss), suspendrem el nostre judici fins que s'hagin pogut examinar amb més extensió que no ho va fer la comissió Ermengol cadascun del articles que Eimeric retreu a Lull com herètics, falsos, errors, etc.

dictis et aliis regnis, libris utebantur eisdem et eorum doctrine dabant 615
 fidem non modicam, in grande suarum periculum animarum. Suppli-
 cavitque nobis inquisitor ipse, ut ne simplices deciperentur ex libris
 ipsis, dignaremur in hac parte de opportuno remedio providere. Nos
 autem cupientes animarum iam forsitan imbutarum et que imbui pos-
 sent ex perverso dogmate dictorum librorum periculis celeriter obvia- 620
 re, dictos libros per venerabilem fratrem nostrum Petrum [f. 118d
 (CXXIIIId)] episcopum Hostiensem et per quamplures etiam ultra vi-
 genum numerum in eadem theologia magistros examinari fecimus di-
 ligenter; per quorum relationem tandem habuimus, quod ipsi dictos
 libros omnes cum multa diligentia legerant et examinaverant et quod 625
 ultra ducentos articulos erroneos et hereticos invenerant in eisdem;
 super quibus inter eosdem episcopum et magistros sepius et demum
 coram nobis habita disputatione sollempni, ipsos articulos, quos ad vi-
 tandum prolixitatis tedium et horribilitatem eorum haberi volumus
 presentibus pro expressis, erroneos et manifeste hereticos de dicto- 630
 rum episcopi et magistrorum concordii consilio censuimus reputandos.
 Cum autem, sicut inquisitoris prefati continebat assertio, in predictis
 regnis alii libri qui asseruntur editi a iam dicto Raymundo reperiri
 dicantur, in quibus huiusmodi iam reperti et alii errores et hereses cre-
 duntur probabiliter contineri, Nos, volentes de huiusmodi aliis libris 635
 et eorum doctrina informari plenarie et super eis providere salubriter,
 ne fideles in errores huiusmodi damnabiliter prolabantur, fraternitati
 vestre de fratrum nostrorum consilio per apostolica scripta committi-
 mus et mandamus quatenus diebus dominicis et festivis in singulis ec-
 clesiis vestris cathedralibus ac civitatis nec non religiosorum 640
 quorumcumque ordinum exemptorum et non exemptorum, etiam
 Cistercensium, Cartusiensium, Cluniacensium, Premonstratensium,
 Grandimotensium, sanctorum Benedicti et Augustini, ac fratrum pre-
 dicatorum, minorum et heremitarum eiusdem sancti Augustini, ac
 Carmelitarum et aliorum ordinum vestrarum civitatum et diocesis, 645
 intra missarum sollempnia, existentibus populis ad divina, et in predica-
 tionibus, per vos vel alios, quam cito commode poteritis, faciatis pro-
 poni quod omnes et singule persone utriusque sexus, cuiuscumque
 status, ordinis vel conditionis existant earundem vestrarum civitatum

614 herrores 620 docmate 622 episcopum *iter* 629 orribilitatem 634 herrores
 637 ffraternitati 640 katedralibus

- 650 et diocesum, seu commorantes in eis, habentes libros quoscumque a prefato Raymundo editos, ut prefertur, ipsos infra unius mensis spatium vobis assignare, et illi qui sciunt alias personas libros eosdem habentes eas vobis revelare ac nominare procurent; vosque libros recipi fa-[f. 119a (CXXVa)]-ciatis eosdem; quos, cum eos habueritis, quam
- 655 cito commode poteritis, curetis nobis fideliter destinare, ut ipsos simili examini subicere valeamus. Ceterum, quia doctrina seu potius dogmatizatio predictorum librorum examinatorum reperitur erronea, hereticalis et periculosa nimium animabus, et vehemens suspicio est habenda quod in aliis libris editis a dicto Raymundo similes vel alii,
- 660 ut prefertur, contineantur errores, vobis mandamus quod omnibus et singulis eisdem personis vestrarum civitatum et diocesum doctrinam seu potius dogmatizationem et usum huiusmodi librorum interdicere studeatis, donec super hiis per sedem apostolicam aliud fuerit ordinatum. Contradictores per censuram ecclesiasticam appellatione postposita compescendo, non obstantibus si aliquibus communiter vel
- 665 divisim a sede apostolica sit indultum, quod interdicti, suspendi vel excommunicari, aut extra vel ultra certa loca ad iudicium vocari non possint per litteras apostolicas, non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mentionem, et quibuslibet exemptionibus ac aliis privilegiis et litteris apostolicis quibuscumque locis, personis vel ordinibus, sub quacumque forma vel expressione verborum, ab eadem sede concessis, de quibus quorumque totis tenoribus etiam de verbo ad verbum in nostris litteris mentio sit habenda, et per que presentis mandati nostri effectus valeat quomodolibet impediri.
- 675 *Insuper volumus quod per te, frater archiepiscopo, tenor presentium sub tuo vel officialis tui sigillo ad tuos fratres suffraganeos transmittatur; cui per vos adhiberi volumus velut ipsis originalibus plenam fidem. Datum Avinione VIII kalendas februarii pontificatus nostri anno sexto.*
- 680 Consimiles littere apostolice fuerunt destinate archiepiscopis Cesar-augustano et suffraganeis eius et consimiles archiepiscopis Carcassonensi, Narbonensi et Tholosano et suffraganeis eorum.
- Et hec de duodecimo articulo supradicto.

657 reperitur 670 exemptionibus *ms* exemptionis 676 ad ... suffraganeos *ms* vobis, fratres suffraganei

676 Corregim l'evident lliçó dolenta del manuscrit segons les edicions de la butlla en el *Directorium*.

679-681 La nota és un al·legat a favor de l'autenticitat de la butlla i de la seva regular expedició. No deixa de cridar l'atenció que fos enviada, ultra als arquebisbes de la Corona d'Aragó, als de territori càtar i beguí.

[XIII.-] Tertiusdecimus articulus est: Quod si divinitas non assumpsisset humanam naturam, quod Christus potuisset peccare et damnari. 685

«Nemo vos decipiat» in subtilitate sermo-[f. 119b (CXXVb)]-num, inquit Apostolus.

Hic articulus continet partes duas.

[1.-] Prima que supponitur est hec: Quod divinitas assumpsit humanam naturam: Suppositio non admittitur loquendo proprie, II *Pbi.*, 690 nam persona Filii assumpsit humanam naturam, et non natura divina; unde apostolus, loquens de Filio Dei, dicit ita: «Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est se esse equalem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens in similitudinem hominum factus et habitu inventus ut homo». Et iterum apostolus *Gala. III:* 695 «misit Deus Filium suum natum de muliere, factum sub lege».

[2.-] Secunda pars est quod Christus potuisset peccare et damnari: Suppositio falsa. Nam si Filius Dei non assumpsisset naturam humanam, Christus non fuisset. Nam Christus complectitur utramque naturam, divinam scilicet et humanam. Nam, ut dicit *Athanasius:* «Sicut 700 anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus». Si igitur Dei Filius humanam naturam non assumpsisset, Christus non fuisset, nec peccare nec damnari potuisset. Et si dicatur quod per Christum non intelligit Deum et hominem verum, sed improprie loquens intelligit tantum Dominum Ihesum hominem verum 705 et merum et non Deum, respondetur ut ad primum articulum est responsum.

Et hec de XIII articulo supradicto.

[XIV.-] Quartus decimus articulus est: Quod Dei essentia relata ad Patrem generat, relata ad Filium generatur, relata ad Patrem et Filium 710 spirat, relata ad Spiritum Sanctum spiratur et procedit.

689 subponitur / non *ms om*

697 dampnari 699 si *interlin* 703 dampnari 704-705 inproprie

686 Eph 5, 15

692-695 Philip 2, 6-7 695-696 Gal 4, 4

700-702 ATHANASIUS, *Regula fidei*, 11 (PG 28, 1583)

709-711 Cf. F. EHRLE, *Zur Vorgeschichte des Concils von Vienne*, dins «Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte des Mittelalters», II (1886), 369. 392-393.

683-685 Considerem vàlid per a aquest article el que hem notat sobre el primer.

709-711 Encara que Eimeric digui que aquest és un dels articles principals de Ramon Llull, posat que ho fos, no seria privatiu d'ell. En efecte, Ramon de

«Videte ne quis vos decipiat per philosophiam et inanem fallaciam per traditionem hominum et elementa huius mundi, et non secundum Christum», inquit Apostolus.

715 Hic articulus est principaliter Raymundi Lull et continet partes quattuor.

712-713 traductionem 714 inquit

716 quattuor

709-710 Cf. *Directorium*, *ib.*, 256 a [15]; *Oracions de Ramon*, II, c. 2, 3, dins *ORL*, XVIII, 318.

710-711 Cf. *Directorium*, *ib.*, 256 a-b [16-17]; *Disputatio Eremitae et Raymundi super aliquibus dubiis quaestionibus Sententiarum magistri Petri Lombardi*, q. XXIV, 5, dins *Operum tomus IV*, Moguntiae 1729, 26.

712-714 Col 2, 8

Fronciach i Bonagràcia de Bergamo, *l. c.*, 369, l'atribuïen a Pere Joan: «Item docuit dici posse, quod essentia divina, prout est in patre, generat essentiam, prout est in filio; et prout est in filio, est genita; et prout est in spiritu sancto, est producta. Et quod essentia filii, in quantum est filii, personaliter distinguitur a patre sicut et persona filii. Et quod essentia divina in tribus personis est triplicata, geminata et ter ut ita dicam replicata». Segons el text del *Comentari a les sentències* del mateix Pere Joan que Ubertino da Casale cita en la seva apologia, *l. c.*, 392-393, la tesi segons la qual es pot dir que en Déu l'essència genera o és generada corria per les escoles. De fet, tal com reconeix el Concili Lateranense IV, l'opinió es divulgà per l'autoritat de l'abat Joaquim de Fiore, que en aquell concili fou condemnat: cf. *Decretal.*, I, 1, c. 2 (FRIEDBERG, II, 6ss).

709-710 Cf. BUSQUETS, 11-12, RIERA, 80, PASQUAL, 154-159.

710-711 Cf. BUSQUETS, 12-13, RIERA, 103-104, PASQUAL, 159-161.

715 Els únics articles lul·lians del *Directorium* que tenen relació amb l'article 14 de la *Incantatio* serien el 10, el 15, el 16 i el 17.

Com a font del seu article 10, Eimeric esmenta el llibre dels *Cent noms de Déu* i el *Liber de ecclesiasticis proverbiis*. Als *Cent noms de Déu*, V (*ORL*, XIX, 86), es llegeix: «2. Deus es Payre en substancialitat, entenen sa gran potestat en engenrar Fil de sa deitat». VI: «4. Si en Deu Payre e Fil no poguessen estar, no pogra en Deu estar major concordar en natura d'entendre e amar». Als *Proverbiis de Ramon*, V, 16 (*ORL*, XIV, 11), es llegeix: «16. Per ço car lo Fil es de tota la essència e natura del Pare, no poden esser distincts en moltes essències e natures».

Com a font del seu article 15, Eimeric esmenta el *Liber Orationum* (= *Oracions de Ramon*, II, c. 2, 3 [*ORL*, XVIII, 318]).

Com a font dels seus articles 16 i 17, Eimeric esmenta el *Liber super primum Sententiarum*, q. 24, actualment conegut com a *Disputatio Eremitae et Raymundi super aliquibus quaestionibus Sententiarum magistri Petri Lombardi* (*Beati Raymundi Lulli... Operum tomus IV*), Magúncia 1729, 25-26, on es pot llegir: «4. ... et licet (Pater)

[1.-] Prima pars est hec: Quod Dei essentia relata ad Patrem generat: Heresis, nam est contra determinationem ecclesie de fide factam in capite *Damnamus, De summa Trinitate et fide catholica*.

[2.-] [f. 119c (CXXVc)] Secunda pars est hec: Quod Dei essentia 720 relata ad Filium generatur: Heresis eadem de causa, quia contra determinationem ecclesie de fide factam in capite allegato.

[3.-] Tertia pars est hec: Quod Dei essentia relata ad Patrem et Filium spirat: Heresis, consimili de causa.

[4.-] Quarta pars est hec: Quod Dei essentia relata ad Spiritum 725 Sanctum spiratur et procedit: Heresis, consimili de causa.

Hee quattuor articuli partes sunt hereticales et per consequens totus articulus est hereticalis. Nam, secundum traditionem fidei et ecclesie, generare et generari, spirare et spirari in sacra scriptura sumuntur notionaliter seu personaliter et non essentialiter; non enim 730

719 *Decretal.* I, I, c. 2 (FRIEDBERG II, 6-7)

intelligat quod sit essentia sicut intelligit quod sit Pater, non sequitur quod absolute generet essentiam, quia sic intelligit quod de sua essentia generet Filium, sicut intelligit quod sit Pater in generando Filium de sua essentia. 5. Item si verum esset hoc quod tu dicis, Verbum non esset simpliciter productum a Patre, sed secundum quid, scilicet secundum personam, non secundum essentiam; et sic Filius non esset simpliciter totus Filius, nec Pater totus Pater, quod est impossibile ut in personis non sit quantitas. Et sic tua ratio non obstat, et est demonstratum quod Filius essentialiter sit productus de essentia, sicut personaliter de persona: per quam demonstrationem significatum est quod essentia Filii relata ad personam sic est genita, sicut essentia Patris relata ad personam Patris est ingenita, cum Pater sit ingenuus».

727-741 Reapareix el lògic que fou Eimeric, encara que el llenguatge de la teologia trinitària refracta a la lògica. En síntesi, Eimeric fa el discurs següent: Els actes 'ad extra' convenen a l'essència i a les persones divines. Es pot dir: (1) l'essència (A) crea, i Pare, Fill i Esperit Sant (B) creen (A convé amb B). Alguns actes 'ad intra' convenen a l'essència i a les persones. Es pot dir: (2) l'essència (A) entén, i Pare, Fill i Esperit Sant (B) entenen (A convé amb B). En (1) i en (2) la sentència «A convé amb B» es pot transformar en la sentència «el que convé amb B convé també amb A». És a dir, crear es pot dir de l'essència i de les persones divines, enteniment es pot dir igualment de l'essència i de les persones. En canvi, si és veritat que (3) Pare, Fill i Esperit Sant (B) engendra, és engendrat, espiren, és espirat, com a propietat privativa de les nocions o persones divines, no es pot dir (4) l'essència (A) engendra, és engendrada, espira, és espirada, perquè aleshores no s'evitaria la transformació lògica implicadora d'essència i persones: «El que convé amb B convé també amb A». I així s'evacuaria la *Decretal* d'INNOCENCI III, més amunt al·legada: «... ut distinctiones sint in personis et unitas in natura» (*ib.*, 7).

- congruunt essentie, sed personis, ut vere dicamus quod solus Deus Pater generat, solus Deus Filius generatur, solus Deus Pater solus Deus Filius spirant, et solus Deus Spiritus Sanctus spiratur; actus autem essentialia ad extra, utpote creare, gubernare, gratificare, glorificare et
- 735 *consimiles congruunt essentie et personis. Ut dicamus quod essentia creat, Deus Pater creat, Deus Filius creat, Deus Spiritus Sanctus creat, Deus qui est Trinitas creat, et sic de aliis actibus ad extra. Actus etiam essentialia ad intra congruunt essentie et personis, ut dicamus quod essentia intelligit, potest et vult. Et Deus Pater intelligit, potest et*
- 740 *vult, et Deus Filius similiter. Et Deus Spiritus Sanctus similiter. Et Deus qui est Trinitas intelligit, scit, potest et vult. Nec obstat quod dicitur quod essentia refertur, quia talis relatio seu consideratio nichil mutat in facto. Unde cum dicitur: essentia relata ad Patrem generat, bene sequitur: ergo essentia generat. Nec arguitur a secundum quid ad*
- 745 *simpliciter sed arguitur a toto in modo ad suam partem affirmative, quod est bonum dialecticum argumentum.*
- Et hoc de XIII articulo.

[XV.-] Quintus decimus articulus est: Quod possibile est Deum esse asinum; quare potest dimittere humanam naturam et assumere

750 *asininam vel lapideam.*

«Videte ne quis vos decipiat per philosophiam et inanem fallaciam», inquit Apostolus.

Hic articulus continet partes tres.

[1.-] Prima pars est hec: Quod possibile est Deum [f. 119d

755 (CXXVd)] *esse asinum: Est piarum aurium fidelium laicorum et simplicium nimium offensivus. Aures humane obstupescunt audire Deum asinum esse possibile.*

734 gratificare

752 inquit

755 asinum

751-752 Col 2, 8

741-746 Les normes lògiques que recorda Eimeric vénen a dir que és bona l'argumentació que partint de l'absolut va al relatiu i del tot a la part, i no a l'inrevés. S'apliquen a la dialèctica trinitària analògicament: com l'absolut conté lògicament els relatius, el necessari els contingents i el tot les parts, d'una manera molt més forta l'essència és la mateixa cosa que les persones que se'n distingeixen, tal com diu la Decretal d'Innocenci III: «Licet igitur alius sit Pater, alius Filius, alius Spiritus Sanctus, non tamen aliud, sed id, quod est Pater est Filius, et Spiritus Sanctus idem omnino, ut secundum orthodoxam et catholicam fidem consubstantiales esse credantur» (*ib.*) Parlar, doncs, de l'essència (comuna) en relació amb el Pare, el Fill i l'Esperit Sant, com si les persones se'n distingissin, introdueix quaternitat en Déu.

[2.-] Secunda pars est hec: Quod Deus potest dimittere humanam naturam: Est piarum aurium simplicium offensivus, ut est dictum prius super primo articulo. Aures fidelium simplicium audire tremunt. 760

[3.-] Tertia pars est hec: Quod Deus potest assumere naturam asininam vel lapideam: Ut prius.

Totus iste articulus est nimium christianorum aurium et presertim laicorum et simplicium offensivus. Si autem est verus vel non verus, excusabilis aut non excusabilis, et si per philosophiam vel per theologiam, non est coram laicis et presertim simplicibus pertractare; videatur responsio ad primum articulum antelatum. 765

Et hec de XV articulo supradicto.

[XVI.-] Sextus decimus articulus est: Quod quis credens firmiter tres deos esse, credens ecclesiam sic credere, quod si talis in illa fide vel credente moriatur, non damnatur. 770

«Videte ne quis vos decipiat» in subtilitate verborum, inquit Apostolus.

Hic articulus habet partes tres. 775

[1.-] Prima pars est hec: Quod quis credens firmiter tres deos esse: Heresis est credere tres deos esse, quia contra articulum fidei «Credo in unum Deum». Et contra determinationem ecclesie in capite *Firmiter, De summa Trinitate et fide catholica*. Et contra illud Sacre Scripture, *Deutero.*: «Audi, Israel, Dominus Deus tuus unus est». Hereticus est firmiter credens et pertinaciter tres deos esse, XXIII, q. III: «Hereticus qui falsas ac novas opiniones gignit vel sequitur». 780

[2.-] Secunda pars est hec: Credens ecclesiam sic credere. Omnis hereticus sic credit ecclesiam credere prout ipse. Et qui non credunt sicut ipse credit eos non credere quod ecclesia credit. Unde nullus he- 785

760-761 tremiunt

772 dampnatur

773 inquit

773 Col 2, 8. 4

777-778 DENZINGER-SCHÖNMETZER, *Enchiridion Symbolorum*, Herder 1963, 3, 4, 5, 40ss. 778-779 *Decretal.* I, I, c. 1 (FRIEDBERG II, 5-6) 780 Deut 6, 4 781-782 *Decret.* C. XXIV, q. III, c. 28 (FRIEDBERG I, 998)

770-772 Aquest article està íntimament relacionat amb el que segueix, ja que tots dos plantegen el mateix problema: si el cristià ha de creure explícitament alguns articles de fe, o si en té prou creient en tot el que l'Església creu, de forma implícita. Pel que fa a les seves fonts, cf. la nota a les línies 794-796.

reticus reputat se hereticum, sed potius catholicum, et non credentes sicut ipse reputat hereticos fore.

[3.-] [f. 120a (CXXVIa)] Tertia pars est hec: quod si talis in illa fide vel credentia moriatur, non damnatur: Heresis. Manichei credunt
790 duos deos esse et damnantur suntque heretici, ab ecclesia condemnati. Hoc asserere est omnes hereticos excusare, nam omnes credunt se credere ut ecclesia credit.

Et hec de XVI° articulo.

[XVII.-] Decimus septimus articulus est: Quod rusticus non tene-
795 tur explicite credere aliquem articulum fidei, sed sufficit ei credere in genere quod ecclesia credit.

«Videte ne quis vos decipiat» in subtilitate verborum, inquit Apostolus.

Hic articulus continet partes duas.

800 [1.-] Prima pars est quod rusticus non tenetur credere explicite aliquem articulum fidei: Falsitas, nam tenetur explicite credere articulum Trinitatis et aliquos Christi humanitatis. Quod autem rustici, laici et alii simplices christiani teneantur ad explicitam credentiam aliquorum articulorum fidei multipliciter declaratur:

805 [a] Primo ex dicto Apostoli, qui *ad Hebreos* XI° dicit sic: «Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia Deus est et inquiringibus se quod remunerator sit». Et ex ista consideratione, quia scriptura ita ha-

789 dampnatur 790 dampnantur / condemnati
797 inquit 797-798 apostulus

797 Col 2, 8. 4
805-807 Hebr 11, 6

794-796 Al *Directorium*, II, q. X, 263 b, Eimeric explica que va denunciar a Gregori XI un llibre que contenia almenys vint-i-dues heretgies, un poti-poti on hi havia una mica de tot: propaganda dels errors d'Almaric (1), demonolatria (2-6), diversos errors sobre el pecat (9-14), les virtuts i el mèrit (15-19), l'afirmació que el mahometisme és tan catòlic com el cristianisme (21), i finalment un error trinitari (22). El llibre, naturalment, fou condemnat i cremat a Avinyó. L'heretgia n° 8 reportada d'aquest llibre coincideix amb l'article 18 de la *Incantatio*, i el seu final justificaria el tenor del precedent article disset: «Octava heresis est: quod laicus non tenetur ad aliquem fidei articulum explicite credendum: sed sufficit sibi ista conclusio in genere, quod credat omne illud quod credit sancta mater Ecclesia Dei; et ideo quod si laicus teneat vel credat oppositum alicuius articuli ex ignorantia et tentatione diaboli, non peccat». La mateixa qüestió havia estat tractada en el *Directorium*, I, q. III-VII, ed. c., 59 b-63 a, on Eimeric segueix sant Tomàs. L'argumentació de la *Incantatio* ha estat elaborada de cap i de nou.

bet, hereticum est dicere quod rusticus vel laicus aut simplex non teneatur explicite credere aliquem articulum fidei, scilicet, Deum esse et remuneratorem bonorum et malorum esse. 810

[b] Secundo probatur ex Sacra Scriptura quod rusticus et quilibet laicus quantumcumque teneatur explicite ultra predictos duos articulos, scilicet articulum Trinitatis et aliquos articulos Christi humanitatis. Unde Christus, et habetur *Mat.* ultimo, dixit discipulis suis: «Euntes docete omnes gentes baptizandas in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti»; primo docent, secundo baptizant et Trinitatis mysterium explicant. Item *Mar.* ultimo: «Euntes in mundum universum predicate evangelium omni creature», hoc est, homini. «Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit»; primo predicant, secundo baptizant. Item *Actus* II° dicitur quod Petrus sic fecit in die Pentecostes, qui «tria milia baptizavit»; nam prius de fide et Christi gestis informavit et instruxit. [f. 120b (CXXVIb)] Sic Petrus et Iohannes fecerunt quando Samariam iverunt et multos converterunt, ut dicitur *Act.* IX°. Sic Petrus egit quando Cornelium baptizavit; sic et Paulus, sic et omnes apostoli egerunt, nam baptizandos ante de fide instruxerunt et maxime de Christi gestis, hoc est, articulis humanitatis. 815 820 825

[c] Tertio probatur ex antiqua ecclesie consuetudine atque nova. Antiqua siquidem, nam antiquitus ecclesia habuit de consuetudine primo cathecuminos facere quam baptizare; nam baptizandi prius in fide instruebantur et post ad longum tempus baptizabantur. Nova etiam hodie, namque si vult aliquis baptizari, prius ad ecclesiam ducitur et per certos dies de fide et presertim articulis Christi humanitatis instruitur et post baptizatur; immo, si adultus baptizatur, an credat in Deum Patrem, eius Filium, et Spiritum Sanctum explicite interrogatur; quinimmo, si parvulus baptizatur, patrinus in persona parvuli taliter interrogatur. Et cum infirmo traditur Christi corpus, laico etiam et rustico, de articulis Christi humanitatis explicite interrogatur. 830 835

[d] Quarto probatur ex statuto ecclesie de fide facto. Unde *De consecratione*, d. IV, ibi per totum, quod baptizandi prius sunt cathecumi- 840

816-817 mysterium *ms* ministerium 819 baptizant 826 articulis *ms* articulus
833 ymo 835 quinyimo

814-816 Mt 28, 19 817-818 Mc 16, 15 818-819 Mc 16, 16 820-821 Act 2, 41 822-823 Act 8, 14-17 823-826 Act 10, 24-28
839-840 *Decret.* III, IV, c. 37, 60, 73 (FRIEDBERG I, 1375, 1383, 1386-1387)
842-843 *Clem.* V, III, c. 3 (Friedberg II, 1184)

nandi et exorcitandi quam baptizandi. Et ibidem quod prius sunt de articulis fidei interrogandi, quam baptizentur. Item *De Hereticis*, in *Clementinis*, capite *Ad nostrum*, § *Porro*, mandatur diocesanis et inquisitoribus quod diligenter examinent de articulis fidei et ecclesie sacramentis begardos et beguinas, que sunt persone laice et simplices, qualiter sentiant de illis; quod si eos culpabiles invenerint, nisi abiurent prius erroribus, penituerint et satisfactionem exhibuerint competentem, debitam exercent ultionem. Ex qua constitutione clare habetur quod laici simplices ad explicitam aliquorum fidei articulorum credentiam tenentur.

[e] Quinto quod *Augustinus* in libro *De catechizandis rudibus*, quem de hac materia specialiter compilavit, et sanctus *Thomas* omnesque magistri et doctores theologi, nullo dis-[f. 120c (CXXXVIc)]-crepante, tenent quod laici, rustici et simplices tenentur explicitate credere articulum Trinitatis et illos articulos Christi humanitatis de quibus ecclesia sollemniter festivat, utpote incarnationis, passionis, resurrectionis et ascensionis. Et quod Christus ad iudicium est venturus et bonis retribuet bonum et malis malum.

[2.-] Secunda pars est hec: Sed sufficit ei credere in genere quod ecclesia credit: Error; immo tenentur in specie et explicitate credere, sicut dictum est statim supra. Qualis enim esset christianus, qui de Christo in specie nichil crederet? Iste articulus, de quo agitur, tempore felicitis recordationis pape Gregorii undecimi, agente inquisitore Aragonie qui loquitur, presentibus de mandato pape dominis Cardinalibus sancti Eustachii et Sancti Angeli, fuit per magistros viginti in theologia diligenter discussus et examinatus, ac demum reprobatus.

Et hec de XVII° articulo supradicto.

[XVIII.-] Decimus octavus articulus est: Quod adultus, si baptizaretur, solum ratione baptismatis plus de gratia meretur quam parvulus, si baptizetur.

851 catheritzandis

865 Eustacii

868-869 baptizarentur 869 baptizandis

851 AUGUSTINUS, *De catechizandis rudibus*, XXVII, 55 (CCSL, XLVI, 178)

853-858 Cf. SANT TOMÀS, *Summa Theologica*, II-II, q. 2, a. 7, in c. (ed. BAC, Madrid 1963, 26); a. 8, in c. (*ib.*, 28).

868-870 Aquest article també s'ha de posar en relació amb la condemna que el Concili de Vienne va fulminar contra Peire Joan. Ramon de Fronciach i Bonagràcia de Bergamo acusaven així el frare occità: «Item docuit quod gratia et virtutes non

«Nemo vos seducat». «Videte ne quis vos decipiat» in subtilitate verborum, inquit Apostolus.

Hic articulus continet partes duas.

[1.-] Prima pars est hec: Quod adultus, si baptizaretur, gratiam meretur: Error, et contra Sacram Scripturam. Quia adultus, si baptizetur, verum est quod gratia, nisi obicem ponat, ei infunditur; sed tamen illa gratia illam non meretur, quia non esset gratia, sed iustitia. Unde Apostolus, *Ro.* XI: «Si autem gratia, iam non ex operibus, alioquin gratia iam non esset gratia»; et ibi multa de hac materia. Unde nec adultus qui baptizatur, nec adultus baptizatus qui mortalia peccata 880

872 inquit

874 baptizaretur 875-876 baptizetur 880 primum nec *ms* ut

871 Eph 5, 6; Col 2, 8. 4

878-879 Rom 11, 6

videntur conferri parvulis in baptismo» (EHRLE, *a. c.*, 369). Pere Joan va tractar de l'efecte del baptisme en la *Questio de merito Christi* (Codex Vat. Burghes. 173, f. 54-60), encara inèdita, que sapiguem. La defensa de Pere Joan per part d'Ubertino da Casale en aquest punt es pot veure en EHRLE, *a. c.*, 390-391. El sentit de l'article rerià és clarament referible a la polèmica teològica sobre l'efecte diferent del baptisme en els adults i en els pàrvuls, polèmica a la qual ja s'havia referit, sense determinar, INNOCENCI III, en la carta al bisbe d'Arles, *Maiores Ecclesiae causas* (*Decretal.*, III, XLII, c. 3 [FRIEDBERG, II, 645]): «... quum propter hoc inter doctores theologos quaestio referatur, aliis asserentibus per virtutem baptismi parvulis quidem culpam remitti sed gratiam non conferri; nonnullis vero dicentibus et dimitti peccatum et virtutes infundi habentibus illas quoad habitum, non quoad usum, donec perveniant ad aetatem adultam». La constitució *Fidei Catholicae* del concili de Vienne, que Eimeric citarà, recordava els dos punts de vista i s'inclinava pel segon com a més probable: «Nos autem, attendentes generalem efficaciam mortis Christi, quae per baptismum applicatur pariter omnibus baptizatis, opinionem secundam, quae dicit, tam parvulis quam adultis conferri in baptismo informantem gratiam et virtutes, tamquam probabiliorem, et dictis Sanctorum et doctorum modernorum theologiae magis consonam et concordem, sacro approbante Concilio duximus eligendam» (*Clem.*, I, I, c. 1 [FRIEDBERG, II, 1134]).

874-875 La divisió que fa Eimeric de l'article rerià és arbitrària, i hom es pregunta si el ,meretur' que el deforma seria de Riera o si l'ha introduït l'inquisidor en comptes, per exemple, d'un ,confertur'. La pregunta és de llei, perquè ,meretur' és el pern entorn del qual es mou tota l'argumentació d'Eimeric, que no pot ser més correcta teològicament. Ho és, en canvi, des del punt de vista històric? Si en l'article no hi figurés el ,meretur', tindríem una nova prova de la relació doctrinal dels lullistes catalans de finals del segle XIV amb les doctrines de Pèire Joan, i la coherència del vint articles de la *Incantatio* seria més clara.

commisit, si confiteatur, gratiam meretur, sed sine meritis ei datur; sed post augmentum gratie iustus bene meretur.

[2.-] Secunda pars est hec: Quod adultus, si baptizetur, solum ratione baptismatis gratiam meretur: Error, quia ratione baptismatis
885 nullus gratiam meretur, neque parvulus nec adultus, sed in baptismo parvulis et etiam adultis contritis de peccatis Deus eis sine meritis gratiam largitur.

[3.-] Tertia pars est hec: Quod adultus, si bap-[f. 120d (CXXXVIId)]-tizatur, plus meretur de gratia quam parvulus, si baptizatur: Falsitas, quia, ut dictum est, neque ille neque iste meretur, licet si[t] verum quod plus de gratia confertur adulto quam parvulo; nam
890 in parvulo originale remittitur et gratia infunditur, adulto tamen non ficto sed contrito et originale et actualia remittuntur et gratia confer-
895 tur, et interdum maior quam parvulo, non ratione baptismatis sed baptizati devotionis; ubi autem adultus accedit ad baptismum non contritus de mortalibus, vult attamen baptizari, ei gratia non confer-
tur, nec actualia remittuntur, sed tantummodo originale remittitur. Utpote si iudeus adultus usurarius, non intendens usuram deserere de futuro nec satisfacere de preterito, velit veraciter baptizari corde bono.
900 Est verum quod si, postquam fuerit baptizatus, peniteat, gratia ei infunditur, nec iterum baptizatur.

Et hec de XVIII° articulo supradicto.

[XIX.-] Decimus nonus articulus est quod quilibet catholicus tenetur firmiter credere et simpliciter confiteri quod unus solus Deus
905 eternus, immensus, infinitus, ineffabilis et incomprehensibilis et omnium creator, sub pia Trinitatis maiestate consistit.

«Nemo vos seducat inanibus verbis», ait Apostolus.

Hic articulus continet partes duas.

[1.-] Prima pars est quod quilibet catholicus tenetur firmiter cre-
910 dere et simpliciter confiteri quod unus est solus Deus eternus, immen-

884 bapbismatis / bapbismatis 885 bapbismo

893 remittuntur *ms* remicitur

894 bapbismatis 895 bapbismum 896 a tamen / bapbizzati 900 ei *interlin*

906 magestate

907 Eph 5, 6

903-906 Aquest article, al qual Eimeric només retreurà una impropietat de llenguatge, pot tenir a veure amb el fet que Antoni Riera, estudiant de lleis, tal vegada hauria posat en circulació oral o escrita alguna invocació religiosa inspirada en el text del *Codex* que se cita en la nota a les línies 925-926.

sus, infinitus, ineffabilis et incomprehensibilis et omnium creator:
Veritas per omnia.

[2.-] Secunda pars est quod Deus talis et omnium creator sub pia
maiestate Trinitatis consistit: Improprietas loquendi periculosa. In di-
vinis namque non est dare superioritatem neque inferioritatem, sed 915
equalitatem, ut una persona non sit supra aliam neque sub alia, sed al-
teri equalis; neque Deus unus sit supra Trinitatem neque sub Trinita-
te, sed unitas in Trinitate et Trinitas in unitate veneretur. Unde non
est concedendum quod Deus consistat sub pia Trinitatis maiestate;
maiestas autem idem est quod honor, dignitas vel splendor ut dicunt 920
[f. 121a (CXXVIIa)] grammatices inventores; dicere igitur quod Deus
consistit sub Trinitatis maiestate est dicere quod Deus consistit sub
Trinitatis honore, dignitate et splendore, qui loquendi modus non est
a theologis admittendus. Nec obstat quod ad contrarium allegatur,
scilicet, quod lex *Cunctos populos*, capite *De summa Trinitate et fide catho-* 925
lica ita habet. Nam non est verum, sed potius habet ita: «secundum
apostolicam disciplinam evangelicamque doctrinam Patris et Filii et
Spiritus Sancti unam deitatem sub pari maiestate et sub pia Trinitate
credamus»; hec ibi. Et est sensus quod credamus Patris et Filii et Spi-
ritus Sancti unam esse deitatem et parem seu equalem maiestatem et 930
Trinitatem. Intellectus legis est bonus, sed modus loquendi impro-
prius et incongruus; sed proprius et congruentius loquitur ecclesia in
prefatione festi sancte Trinitatis, que cantat ita: «Ut in confessione
vere sempiternae deitatis et in personis proprietatis et in essentia uni-
tatis et in maiestate adoretur equalitas»; hec ibi. Lex utitur prepositione 935
«sub», sed ecclesia, et congruentius, prepositione «in».

914 magestate 919 magestate 920 magestas 921 gramatice 922 magestate
928 magestate 930 magestatem 935 magestate

920-921 Cf. JOHANNES BALBUS DE JANUA, *Summa Catholicon*, Venècia, Johannes Hertzog 1497, s. v. (sign. [B5 c]). 925-929 *Codex I, I, c. 1 (Corpus Iuris Civilis)*, ed. GALISSET, Barchinone 1844, col. 5) 933-935 *Corpus Praefationum. Textus (Q-V)*, n. 897 (CCSL 161 C, 270-271)

938-939 Es fa difícil de saber què representava aquest article en el cercle rierià, sobretot perquè tal com sona discorda, almenys, dels articles precedents que anuncien diversos exterminis. Si tenia un sentit espiritual i ecumènic, Eimeric encertava a criticar-lo tal com ho fa. No creiem que l'article es referís veladament a les condemnes que l'Església imposava als heretges, en el sentit de la proposició 98 del errors de Llull consignats en el *Directorium* (cf. *ed. c.*, 260 a), perquè Eimeric hauria probablement denunciada la intenció.

Et hec de XIX° articulo supradicto.

[XX.-] Vicesimus articulus est: Quod Dei ecclesia nullum permit-
tit perire.

940 «Videte quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, sed quasi
sapientes», inquit Apostolus.

Hic articulus potest habere sensus duos et uterque est malus.

[1.-] Primus sensus est quod ecclesia Dei sic agit quod nullum pe-
riri permittit, sed omnes ad salvationem eternam perducit: Heresis,
945 nam «multi sunt vocati, pauci vero electi», dicit Christus, et habetur
Mat. XX. Et iterum: «Dicet hiis qui ad sinistram eius erunt: Ite, ma-
ledicti; hiis vero qui ad dexteram: Venite, benedicti». Etenim, etsi
«Deus vult omnes homines salvos fieri et ad agnitionem veritatis veni-
re», ut dicit Apostolus, et hoc voluntate antecedente, cum hoc stat
950 quod peccatores pertinaces qui peccato mortali moriuntur vult eterna-
liter puniri et damnari voluntate consequente; sic et Dei ecclesia.

[2.-] Secundus sensus est quod Dei ecclesia nichil permittit in quo
homo eternaliter perire possit: Falsitas. Nam ecclesia permittit iudais-
mum [f. 121b (CCXXVIIb)] et iudeos suas leges, sollemnitates pera-
955 gere, capite *Qui sincera*, d. XLV. Et extra. *De iudeis, Consuluit*, ut ibi
per totum; et in illis legis sollemnitatibus non est salus, immo sub il-
lis iudei pereunt et damnantur. Item permittit sarracenum et sar-
racenos inter christianos esse, conversari; in quo tamen statu pereunt
et damnantur. Rursum ecclesia permittit *Talmutum* iudeorum esse, in
960 quo multi errores et hereses continentur, ut dicit *Innocentius, De voto et*

941 inquit

951 dampnari

952 permittit 954 sollemnitates 956 sollemnitatibus / ymo 957 dampnantur
959 dampnantur

940-941 Eph 5, 15

945 Mt 22, 14 946-947 Mt 25, 41. 34 948-949 1Tim 2, 4

955 *Decret. I, XLV, c. 3* (FRIEDBERG I, 160-161) / *Decretal. V, VI, c. 7*
(FRIEDBERG II, 773) 960-961 INNOCENTIUS IV, *In quinque libros Decretalium necnon*
in Decretales per eundem Innocentium editas... commentaria doctissima cum Pauli Rosselli
annotationibus et, loco indicis, Baldi Margarita, Venècia 1578, f. 176 d 964 *Decret. II,*
XXXII, q. IV, c. 11 (FRIEDBERG I, 1130)

voti redemptione, capite *Quod super hiis*. Et si quando comburi precepit, non continuavit, nec ad perfectum perduxit. Item permittit ecclesia prostibulum seu meretricium, in quo multi pereunt et damnantur, XXXII, q. IIII, *Meretrices*; et tamen ab ecclesia tolerantur. Multa namque ecclesia et aliquando toleravit, quia prohibere non potuit, ut olim multitudinem infidelium et hereticorum; vel quia, etsi potuit, non decet; decuit, ut dictum est, de iudeis, quos ecclesia tolerat usquequaque; vel quia maius peccatum prohibere voluit; qua de causa tolerat meretricium et publicas meretrices, ut *Augustinus* dicit. 965

Deo gracias. 970

Explicit tractatus *Incantatio Universitatis Studii Ilerdensis* intitulus, per me fratrem Nicolaum Eymerici ordinis predicatorum, Aragonie inquisitorem heretice pravitatis, conflatus, Avinione initiatus et consummatus anno domini Millesimo CCC^o Nonagesimo sexto, de mense aprilis, Pontificatus sanctissimi domini nostri Benedicti pape XIII anno secundo, relegationis vero mee anno tertio mense tertio. 975

963 dampnantur
976 relagacionis

969 AUGUSTINUS, *De Ordine*, II, c. 4, 12 (CCSL, XXIX, 114)

961 En el *Directorium*, II, q. ed. c., 353 b, Eimeric recorda que Gregori IX i Innocenci IV van donar ordre de cremar els exemplars del *Talmut*. De fet, Innocenci IV confirmava i ampliava una ordre anterior de Gregori IX, que fou executada pel canceller de la Universitat de París i adoptada com a disposició civil; cf. H. DENIFLE, E. CHÂTELAIN, *Chartularium Universitatis Parisiensis*, vol. I, París 1889, 173-174, 201-205, 209-211 [docs. 131, 172, 173, 178], amb les corresponents indicacions de fonts i bibliografia. Aquí Eimeric en parla com d'una norma en desuetud. Cf. ATCA, I (1982), 107-108.

TAULA ALFABÈTICA DE MOTS

Es recullen les formes del text, no les dels aparats. Els noms i verbs s'entren com als diccionaris, posant entre parèntesi la forma d'entrada normal, si aquesta no apareix en el text. Les diverses formes declinables (cas, gènere, nombre, grau) i les de les conjugacions (modes, temps, persones), compresos els mots i verbs defectius i irregulars, sota la forma d'entrada normal, s'ordenen alfabèticament.

- a* 9, 144, 156, 160, 171, 246, 247, 335, 431, 492, 571, 596, 612, 633, 650, 659, 666, 744, 745, 924
- ab* 23, 187, 247, 248, 253, 253, 254, 304, 333, 340, 431, 489, 517, 722, 790, 964
- (abiuro) *abiurare* 102, 528, 531, 535; *abiurent* 846-847
- (aboleo) *abolendam* 529
- (abrado) *abrasit* 517
- (Abraham) *Abrahe* 155, 295
- absum* *absit* 295
- ac* 640, 643, 644, 653, 668, 670, 782, 866
- (accedo) *accedentem* 806; *accedet* 177; *accedit* 895; *accessit* 573
- (accepto) *acceptata* 431-432
- (accipio) *accepi* 23; *accepistis* 27-28; *accipiendam* 547; *accipiens* 694
- (actualis) *actuale* 162, 893; *actualia* 896-897
- actus* 733, 737, 820; *actibus* 737
- ad* 31, 32, 34, 40, 51, 110, 111, 112, 150, 165, 177, 198, 203, 208, 221, 269, 270, 273, 275, 280, 303, 320, 339, 342, 344, 363, 398, 439, 448, 449, 451, 529, 531, 547, 573, 604, 628, 646, 667, 669, 673, 676, 706, 709, 710, 711, 717, 721, 723, 725, 734, 737, 738, 743, 744, 745, 768, 803, 805, 806, 830, 831, 843, 849, 857, 895, 924, 944, 946, 947, 948, 962
- Adam 304
- (adduco) *adducere* 283-284
- (adhibeo) *adhibemus* 608; *adhiberi* 677
- adhuc* 510
- (admitto) *admittendus* 924; *admittitur* 690
- (adoro) *adoretur* 935
- (adsum) *aderat* 69, 230, 235, 327; *adesset* 48, 87, 412, 420
- adultus* 122, 833, 868, 874, 875, 880, 883, 885, 898; *adultis* 886; *adulto* 891, 892
- (advenio) *advenerat* 72, 346, 353; *advenirent* 365; *advenit* 379
- adventus* 298, 451; *adventum* 449
- (affecto) *affectantes* 606, 745
- (ager) *agri* 603
- (agnitio) *agnitionem* 948
- (agnus) *agni* 151
- (ago) *agente* 863; *agit* 943; *agitur* 862; *agunt* 335; *egerunt* 307, 825; *egit* 824
- (aio) *ait* 18, 23, 418, 445, 907
- (Alcoranus) *Alcorano* 579
- alibi* 21, 382, 383
- alioquin* 878-879
- aliquando* 320, 965
- aliquis* 94, 95, 238, 313, 443, 444, 831; *aliqua* 549, 577, 578, 581; *aliquem* 120, 239, 795, 800-801, 809; *aliquibus* 506, 665; *aliquid* 163, 491; *aliquorum* 804, 849; *aliquos* 802, 813
- alius* 91, 416, 435; *alia* 303, 916; *aliam* 916; *alias* 283, 652; *alii* 633, 634, 659, 803; *aliis* 130, 492, 499, 547, 615, 635, 659, 670, 737; *alio* 506; *aliorum* 311, 580, 645; *alios* 499, 509, 647; *aliud* 663
- allegare* 94, 443, 461; *allegato* 722; *allegatum* 450; *allegatur* 924
- (allegatio) *allegationibus* 320
- (altare) *altari* 278; *altaria* 298; *altaris* 360, 399, 475-476
- (alter) *alteri* 916-917
- altitudo* 181
- (altus) *altum* 177; *altiora* 176
- (ambulo) *ambuletis* 62, 189-190, 417, 522, 940,
- (amicio) *amicti* 310
- (amor) *amore* 555
- (amoveo) *amoveatur* 527
- amplius* 156-157, 157, 183, 561-562, 563
- an* 18, 297, 833
- anathema* 26, 28; *anathemate* 270-271
- angelus* 25, 198; *angeli* 865; *angelos* 153, 154
- anima* 161, 546, 701; *animabus* 658; *animam* 299; *animarum* 605, 616, 619
- (animal) *animalibus* 547; *animalium* 80, 372
- (annus) *anni* 395; *anno* 678, 974, 976; *annorum* 147

- ante 301, 453, 825
 antea 405-406, 454
 (antecedens) antecedente 949
 (antefero) antelatum 768
 antequam 268
 (Antichristus) Antichristi 265, 267, 273, 309; Antichristum 266, 273, 453
 (anticipatio) anticipationem 507
 antiquitus 828
 (antiquus) antiqua 827, 828
 Antonius 130, 394; Antonium 1, 64
 Apocalypsis 324
 (apostolicus) apostolica 9, 638, 666; apostolicam 600-601, 663, 927; apostolicas; 668; apostolice 679; apostolicis 597, 670
 apostolus 17, 20-21, 25, 30, 41, 52, 57, 136, 189, 204, 208, 233, 287; 292, 294, 351, 375, 390, 418, 432, 445, 455, 471, 482, 500; 523, 540, 588, 687, 692, 695, 714, 752, 774, 797-798, 872, 878, 907, 941, 949; apostoli 435, 452, 475, 505, 805, 825; apostolo 22-23; apostolorum 239, 242; apostolos 501
 (appellatio) appellatione 664
 (apprehendo) apprehendes 178; apprehendit 155
 (approbo) approbata 489; approbatam 253; approbavit 493
 aprilis 975
 (ara) aris 80, 372
 (aragonensis) aragonensi 610
 (Aragonia) Aragonie 863, 972-973
 arbitrium 531
 arbitror 693
 (archiepiscopus) archiepiscopo 675; archiepiscopis 679, 680; archiepiscopo 600
 arena 276, 293
 argumentum 746
 (arguo) arguere 306; arguitur 744, 745
 (arrianus) arrianorum 579
 (ars) artium 5-06
 articulus 66, 69, 72, 77, 83, 87, 92, 96, 98, 101, 103, 105, 107, 110, 113, 116, 119, 122, 125, 129, 133, 137, 142, 165, 168, 230, 234, 238, 259, 312, 316, 321-322, 323, 346, 352, 368, 376, 386, 391, 411, 419, 441, 468, 472, 478, 483, 520, 524, 538, 541, 586, 683, 688, 709, 715, 728, 748, 753, 764, 770, 775, 794, 799, 862, 868, 873, 903, 908, 938, 942; articuli 64, 185, 473; 594, 727; articulis 1, 130, 826, 832, 837, 842, 844; articulo 229, 345, 367, 385, 410, 440, 467, 519, 537, 585, 682, 708, 747, 760, 769, 793, 867, 902, 937; articulorum 804, 849-850; articulos 191, 626, 628, 813, 855, 812-813; articulum 120, 141, 191, 239, 706, 768, 777, 795, 801, 801-802, 809, 813, 855
 (ascensio) ascensionis 857
 (asininus) asininam 114, 750, 762-763
 (asinus) asinum 113, 749, 756, 758
 (assereo) asserebat 583; assereere 791; asserunt 513; asseruntur 633
 assertio 632; assertionibus 602
 assignare 652
 (assumo) assumere 114, 749, 762; assumpsisset 107, 683-684, 698, 702; assumpsit 67, 134, 139, 196-197, 217, 689, 691,
 assumptio 144
 Athanasius 700
 atque 104, 160, 161, 166, 258, 324, 474, 539, 561, 827
 attamen; 896
 (attendo) attendenda 141
 (attestor) attestante 23, 149; attestatur 204
 (audeo) audebit 443, 444, 458, 461, 463; auderet 93, 94, 95
 (audio) audi 780; audiant 156; audient 284; audire 164, 757, 760
 augmentum 882
 Augustinus 851, 969; Augustini 643, 644
 (auris) aures 155, 157, 164, 757, 760; aurium 143, 166, 756, 759, 764
 aut 667, 766, 808
 autem 30, 61, 64, 180, 211, 212, 213, 213, 223, 250, 259, 267, 535, 619, 632, 733, 765, 802, 878, 895, 920
 (Avinio) Avinione 591, 678, 973

Baal 301
 (baccalarius) baccalariis 6
 (baptisma) baptismatis 123, 869, 884, 894; baptismo 885; baptismum 895
 (baptizo) baptizabantur 830; baptizandas 815; baptizandi 829, 840, 841; baptizandos 825; baptizant 816, 819; baptizare 829; baptizaretur 868-869, 874; baptizari 831, 896, 899; baptizati 894-895; baptizatur 833, 833, 835, 880, 888-889, 889-890, 901; baptizatus 256, 438, 819, 880, 900; baptizavit 821, 824; baptizentur 842; baptizetur 122, 123-124, 870, 875-876, 883
 beatus 498; beate 544, 546; beati 505; beatissima 161; beato 100, 480, 495, 496, 502

- (begardus) begardi 512; begardos 845
 (beguina) beguinas 845
 bene 744, 882
 (benedicere) benedicti 643, 947, 975
 (benedictio) benedictionem 601
 Benjamin 296
 (biterrensis) biterrensi 508
 (bonitas) bonitate 569
 bonus 931; bona 104, 539, 566, 576; bonis 858; bono 899; bonorum; 810; bonum 40-41, 51, 106, 332, 587, 588, 589, 746, 858, melior 568; meliori 570
 (brachium) brachio 532
 (brutus) brutis 547
 (bucca) buccis 11
- (canonicus) canonica 173, 174; canonici 5
 (canto) cantat 933
 (capiro) caperent 97; capient 469
 (capitulum) capitulo 504
 (captivitas) captivitate 343
 (caput) capite 172, 173, 250, 317, 318, 529, 719, 722, 778, 843, 925, 955, 961
 (carcassonnensis) carcassonnensi 680-681
 (cardinal) cardinalibus 864; cardinalium 592
 (caritas) caritate 553, 554
 (carmelita) carmelitarum 645
 caro 701
 (cartusiensis) cartusiensium 642
 (catedral) catedralibus 640
 (cathecuminare) cathecuminandi 40-841
 (cathecuminus) cathecuminos 829
 (cathequizare) cathequizandis 851
 catholicus 125, 903, 909; catholica 104, 173, 251, 504, 539, 558-559, 576, 578, 719, 779, 925-926; catholicam 320; catholice 601; catholicum 786
 caulis 45; caules 44
 causa 535, 721, 724, 726, 968
 caute 62, 189, 417, 522, 940
 celebrare 95, 444, 463; celebrabuntur 397; celebrarentur 83, 392, 397, 386-387; celebrate 305, 396, 397
 celeriter 620
 (celestis) celestium 206
 (celum) celi 243; celis 180; celo 25
 (censeo) censuimus 631
 (censura) censuram 664
 (centenarium) centenario 92, 441, 446-447, 451, 456, 477
 (certus) certa 667; certos 832
 (cesaraugustanus) cesaraugustano 679-680
- (cesso) cessarent 405; cessaret 76, 82, 86, 350, 358, 359, 360, 374, 381, 381, 382
 (ceterus) ceteri 73, 348, 354; ceteris 272; ceterorum 80, 372
 ceterum 656
 (cetus) cetum 474-475
 Christus 18, 19, 22, 30, 108, 196, 201, 207, 222, 225, 282, 285, 400, 436, 465, 487, 498, 509, 583, 684, 697, 699, 702, 703, 814, 857, 945; Christi 22, 24, 40, 145, 151, 158, 336, 342, 343, 360, 361, 362, 384, 425, 437, 449, 451, 452, 453, 465, 475, 486, 802, 813, 821, 826, 832, 836, 837, 855; Christo 199, 209, 431, 861; Christum 17, 24-25, 59, 151, 216, 219, 222, 272, 274, 286, 312, 514, 583, 704, 714
 christianus 93, 442, 458, 459, 861; christiani 97, 424, 469, 803; christianis 78, 369, 378; christianorum 81, 87, 90, 373, 412, 414, 420-421, 469, 474, 764; christianos 958
 circa 141
 (cistercensis) cistercensium 642
 cito 647, 655
 civilis 5; civili 172
 (civis) cive 613
 (civitas) civitate 9; civitatibus 78, 369, 377-378; civitatis 640; civitatum 645, 649, 661
 (clamo) clamat 292
 (clamor) clamoribus 148
 (clangor) clangentibus 11
 clare 324, 848
 (Clementinae) Clementinis 843
 clericus 75, 94, 349, 355, 443; clerici 74, 354
 (clerus) clerum 462, 474
 (cluniacensis) cluniacensium 642
 (cognosco) cognoscitis 20
 (colloco) collocata 221; collocatam 221; collocavit 203
 (colossensis) colossenses 34
 (comburo) comburi 961
 (comitto) committimus 638-639; commisit 162, 881
 commode 647, 655
 (commoror) commorantes 650
 (communico) communicare 54
 communiter 665
 (comperio) comperit 492
 (compesco) compescendo 665
 (competens) competentem 847-848
 (compilo) compilata 492; compilavit 852

- (complector) complectitur 699
 (compleo) compleri 456-457
 (concedo) concedendum 919; concessa 193; concessis 672
 concilium 529
 (concipio) conceptum 159
 (concordo) concordant 271; concordat 175, 321
 (concors) concordi 631
 (condemnatio) condemnatione 163
 (condemno) condemnabit 202, 226; condemnabitur 438; condemnare 67-68, 134, 140, 218, 227, 462, condemnat 226; condemnati 790; condemnavit 226
 (conditio) conditionis 649
 conditionaliter 526
 (confero) confertur 891, 893, 896
 (confessio) confessione 933
 confestim 606
 (conficio) conficeretur 361
 (confirmatio) confirmationem 341
 (confiteor) confiteatur 207, 881; confiteri 93-94, 126, 443, 458-459, 904, 910
 (confluo) conflatus 973
 congruentius 932, 936
 (congruo) congruunt 731, 735, 738
 (congruus) congruam 532
 (consecratio) consecratione 839-840
 (consecutivus) consecutivum 41
 (consentio) consenserit 531
 consequenter 84, 387, 401, 464
 (consequor) consecutam 290; consequens 314-315, 727 consequente 951
 (conservatio) conservacioni 601
 (conservo) conservatur 43
 consideratio 742; consideratione 807
 (consilium) consilio 592, 595, 631, 638
 (consimilis) consimiles 679, 680, 735; consimili 724, 726
 consimiliter 225
 (consisto) consistat 919; consistit 128, 906, 914, 922; (consistorium) consistorio 591
 (conspicuum) conspectu 179
 (constitutio) constitutione 848; constitutionem 245, 249-250, 316
 (consuetudo) consuetudine 827, 828
 (consulo) consuluit 318, 955
 consummatio 450; consummationem 363-364, 398, 448-449
 (consummo) consummatus 974
 (contemplor) contemplari 556
 (contero) contritis 886; contrito 893; contritus 895
 (contineo) contineantur 660; contineat 102, 521, 578; continebantur 614; continebat 632; continebatur 105-106; continent 419; continentur 577, 581, 960; contineri 635 continet 137, 234, 352, 376, 391, 483, 524, 526, 527, 541, 543, 551, 559, 567, 688, 715, 753, 799, 873, 908; continentur 587
 (continuo) continuavit 962
 (continuus) continuo 531
 contra 239, 242, 244, 245, 249, 252, 254, 257, 260, 305, 307, 314, 316, 322, 323, 328, 329, 336, 362, 465, 485, 544, 548, 718, 721, 777, 778, 779, 875
 (contradico) contradicunt 475
 (contradictor) contradictores 664
 (contraho) contraxit 162
 contrarius 517; contrarium 528-529, 590, 924
 (convenio) convenit 427
 (conversio) conversione 311
 (conversor) conversari 958; conversatus 256
 (converto) convertamus 320-321; convertantur 428; convertendi 344; convertent 274; convertentur 274-275, 276, 325, 339, 429; converterentur 78, 88, 369, 412-413, 421, converterunt 823; convertet 269
 cor 177, 269; corde 899
 coram 628, 767
 (corinthius) corinthios 31
 (Cornelius) Cornelium 824
 (corona) coronam 94, 444, 461
 corpus 158, 361, 546, 836; corporis 384
 (corrigo) correxit 100, 480, 490, 491, 497, 516
 creator 128, 906, 911, 913
 creatura 427, 488, 549, 568; creature 426, 818
 credentia 772, 789; credentiam 803, 850
 credo 777; credamus 929; credat 833; credens 116, 117, 286, 770, 771, 776, 781, 783; credentes 786; credere 117, 119, 120, 126, 771, 777, 783, 784, 785, 791-792, 795, 800, 801, 805, 809, 854, 859, 860, 904, 909; crederet 862; crederit 437, 438, 818; credimus 334; credit 121, 784, 785, 792, 796, 860; credite 486; credunt 784, 789, 791; creduntur 634-635
 (creo) creare 734; creat 736, 737; creavit 568
 (crepo) crepantibus 11
 (crux) cruce 510, 515
 (culpabilis) culpabiles 846

- cultus 76, 82, 350, 358, 359, 374, 380, 383
 cum 10, 41, 52, 57, 143, 180, 209, 210,
 213, 426, 545, 604, 625, 632, 654, 692,
 743, 836, 949
 (cunctus) cunctis 6, 265, 272-273; cunctos
 925
 (cupio) cupientes 619
 (curo) curetis 655
 (curriculum) curricula 147
 (curvo) curvaverunt 301
- damnabiliter* 637
 (damno) damnamus 719; damnantur 790,
 957, 959, 963; damnaretur 162-163; dam-
 nari 108-109, 685, 697, 703, 951; damna-
 tur 118, 772, 789
 David 279
 de 25, 79, 80, 100, 123, 130, 159, 163, 172,
 174, 176, 193, 199, 209, 229, 241, 245,
 250, 261, 267, 271, 282, 296, 306, 307,
 308, 310, 317, 345, 367, 370, 371, 372,
 385, 410, 437, 440, 455, 467, 475, 480,
 495, 496, 502, 504, 508, 519, 529, 533,
 537, 547, 554, 555, 578, 579, 585, 592,
 595, 614, 618, 630, 635, 638, 669, 672,
 673, 682, 692, 696, 708, 718, 719, 721,
 722, 724, 726, 737, 747, 769, 779, 793,
 821, 825, 826, 828, 832, 837, 839, 841,
 842, 844, 846, 851, 852, 855, 861, 862,
 864, 867, 869, 879, 886, 889, 891, 896,
 898, 899, 902, 925, 937, 955, 960, 967,
 968, 974
 (debeo) debebant 70, 74, 231, 236, 348,
 354-355; debent 535; debere 507; debet
 102, 521, 528, 551; debitam 11, 848
 (decet) decebit 217, 219, 222, 225, 227-
 228; decet 217, 219, 220, 224, 227, 967;
 decuit 216, 218, 220, 224, 227, 967
 (decido) decidendum 171-172
 decimus 101, 107, 110, 113, 116, 119, 122,
 124, 520, 709, 748, 770, 794, 868, 903;
 decimo 537
 (decipio) deceptis 26; deceptos 273; decipe-
 rentur 617; decipiat 15, 33, 37, 57, 61,
 135, 686, 712, 751, 773, 797, 871
 decisio 187
 declaratio 590, 591-592, 596
 (declaro) declaratur 238, 805,
 (defero) defertur 2, 65; delatus 130
 (deficio) deficeret 464; deficiet 92, 442,
 447, 448
 (deificatus) deificatum 565
 deinceps 71, 75, 81, 83, 232, 236-237; 259,
 313, 349, 356, 373, 386, 392, 393,
 (deitas) deitatem 928, 930; deitatis 934
 (delego) delegatus 9
 demum 149, 627, 866
 (depono) depone 338
 (deprehendo) apprehendatur 533-534; de-
 prehensus 530
 (desero) deserere 898
 (desertus) deserto 256, 257
 desiderabilis 146
 (desiderium) desiderii 606
 (destino) destinare 655; destinare 679
 destructio 44-45
 (destruo) destruiamus 605; destruetur 212;
 destruit 44
 (determinare) determinare 194
 (determinatio) determinationem 718, 721-
 722, 778
 (detestor) detestandi 477
 Deus 90, 126, 177, 197, 205, 215, 242, 294,
 296, 415, 434, 545, 562, 568, 696, 701,
 731, 732, 733, 736, 737, 739, 740, 741,
 758, 762, 780, 806, 886, 904, 910, 913,
 917, 919, 921, 922, 948; Dei 53, 66, 110,
 129, 133, 138, 144, 150, 154, 156, 178,
 182, 192, 208, 220, 221, 241, 292, 396,
 570, 599, 692, 698, 702, 709, 717, 720,
 723, 725, 938, 943, 951, 952; Deo 210,
 262, 263, 361, 693, 970; deos 116, 771,
 776, 777, 781, 790; Deum 113, 219, 275,
 279, 298, 343, 552, 553, 556, 704, 706,
 748, 754, 758, 778, 806, 809, 834
 Deuteronomius 780
 (devotio) devotionis 895
 (dextera) dexteram 203, 221, 947
 (diabolicus) diabolica 153
 diabolus 581
 (dialecticus) dialecticum 746
 dico 27, 28, 61; dicamus 731, 735, 738;
 dicantur 633-634; dicatur 450, 703; di-
 cendum 503; dicens 304; dicere 584, 808,
 921, 922; dicit 946; dicimus 506-507;
 dicit 176, 204, 208, 209, 264, 282, 294,
 297, 300, 330, 393, 396, 432, 471, 692,
 700, 805, 945, 949, 960, 969; dicitur 152,
 154, 255, 261, 262, 267, 304, 309, 322,
 503, 504, 506, 526, 742, 743, 820, 823;
 dicti 593; dicto 596, 633, 659, 805; dic-
 torum 620, 630-631; dictos 621, 624;
 dictum 64, 99, 224, 291, 479, 513, 759,
 861, 890, 967; dictus 130; dicunt 588,
 920; dixerit 495, 497, 498, 502; dixerunt
 408-409; dixit 30, 41, 99, 100, 394, 479,

- 480, 485, 511, 514, 814
dies 268, 277, 832; die 281, 820; diebus 285, 310, 343-344, 363, 398, 639
(difficilis) difficile 179
(diffidentia) diffidentie 53
(difinio) difinire 194
dignitas 920; dignitate 923
(dignor) dignaremur 618
(diligens) diligentius 141
diligenter 623-624, 844, 866
diligentia 625
(diligo) dilectam 289, 289-290; dilectus 608; dilexit 544; diligit 552
(dimidius) dimidium 454
(dimitto) dimisit 223; dimittere 66, 114, 133, 138, 217-218, 224, 749, 758; dimittet 197, 223-224; dimittit 223
(diocesanus) diocesanis 843
(diocesis) diocesi 508; diocesum 645, 650, 661
(discerno) discretis 4
(disciplina) disciplinam 927
(discipulus) discipulis 814
(disco) didici 23
(discrepo) discrepante 853-854
(discurtio) discussus 866
(dispergo) disperse 337
(disputatio) disputatione 628
(disputo) disputandum 171; disputare 193-194
(diversus) diversorum 611-612
divinitas 107, 683, 689; divinitatis 60, 145
divinus 82, 374, 380; divina 176, 569, 571, 572, 646, 691; divinam 700; divine 319, 564; divinis 914-915; divino 555; divinos 383; divinum 300, 570
divisim 666
(divisio) divisionem 156
(divitiae) divitiarum 181
(do) dare 915; dabant 615; dabo 309; data 431; datum 192, 678; datur 881; dedit 205, 494, 500; det 263
(doceo) docent 816; docere 193; docete 427, 815
doctor 17, 28; doctores 271, 853; doctoribus 5; doctorum 46, 50
doctrina 101, 103, 105, 520, 525, 538, 542, 550, 558, 566, 575, 577, 586, 636, 656; doctrinam 485-486, 661, 927; doctrine 615; doctrisin 579
(dogma) dogmate 620
dogmatizatio 657; dogmatizationem 662
(dogmatizo) dogmatizare 534; dogmatizavit 395
(dominicus) dominici 603; dominicis 639
dominus 198, 207, 240-241, 255, 305, 399, 780, Domine 298, 338; domini 94, 158, 269, 443, 450, 590-591, 597, 974, 975; dominis 4, 864; dominum 150, 216, 279, 280, 582, 705
(domus) domo 199; domum 280
(donatista) donatistarum 580
donec 211, 663
(duo) duabus 249; duas 137, 166, 234, 376, 524, 688, 799, 873, 908; duobus 247, 271, 309; duos 790, 812, 942
ducenti 594; ducentis 310; ducentos 626
(duco) ducitur 831-832
dudum 146, 608
Duodecimus 105, 586; duodecimo 682
(durus) duris 307
- e* 328
ecce 268, 304, 363
ecclesia 81, 100, 121, 129, 253, 318, 340, 361, 373, 396, 460, 480, 489, 491, 497, 516, 785, 790, 792, 796, 828, 856, 859-860, 932, 936, 938, 943, 951, 952, 953, 959, 962, 964, 965, 967; ecclesiam 117, 771, 783, 784, 831; ecclesie 77, 245, 316, 359-360, 368, 377, 473, 476, 718, 722, 728-729, 778, 827, 839, 844; ecclesiis 82, 374, 380-381, 381, 639-640
(ecclesiasticus) ecclesiasticam 664
Ecclesiasticus 176, 178, 183
(edo) editi 633; editis 596, 659; editorum 613; editos 651
effectus 674
(efficio) effici 54
ego 268, 295, 299, 363; me 19, 283, 972; mihi 300; nos 250, 437, 618, 635; nobis 145, 333, 342, 611, 617, 628, 655; nobiscum 465
(elabor) elapsi 395
(electio) electionem 302
(elementum) elementa 16, 59, 713
(elevo) elevatum 560-561
Elias 266; Elia 267, 297, 308; Eliam 268, 455
(eligo) electi 945; eligent 469-470; eligent 97
(elongo) elongare 571
enim 41, 52, 53, 57, 143, 183, 188, 204, 275, 330, 488, 508, 730, 806, 861
(eo) euntes 815, 817; ibunt 469; irent 97; ite 427, 946; iverunt 823

- (ephesius) ephesios 32
 ephod 278
 episcopus 599; episcopi 531, 631; episcopum 622, 627
 epistola 303, 439
 equalis 917; equalem 693, 930
 equalitas 935; equalitatem 916
 equaliter 359, 564
 ergo 38, 54, 227, 267, 301, 575, 744
 (erroneus) erronea 657; erronei 594; erroneos 626, 630
 error 860, 875, 884; errores 509, 614, 634, 637, 660, 960; erroribus 847
 essentia 110, 569, 709, 717, 720, 723, 725, 735, 738, 739, 742, 743, 744, 934; essentie 564, 731, 735, 738
 (essentialis) essentialia 733-734
 essentialiter 730
 et 4, 5, 6, 12, 15, 16, 18, 21, 24, 26, 28, 29, 31, 32, 34, 37, 39, 40, 42, 43, 44, 46, 56, 58, 59, 60, 62, 67, 73, 74, 78, 79, 80, 82, 85, 88, 91, 93, 97, 99, 100, 102, 104, 108, 111, 112, 114, 126, 127, 134, 136, 140, 145, 148, 149, 152, 153, 157, 162, 163, 166, 169, 173, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 187, 188, 189, 191, 193, 194, 195, 197, 199, 200, 204, 205, 206, 207, 208, 210, 211, 215, 219, 220, 221, 222, 229, 240, 243, 248, 249, 250, 258, 260, 262, 263, 265, 266, 269, 270, 272, 273, 276, 277, 278, 279, 280, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 294, 295, 299, 301, 302, 303, 305, 307, 308, 311, 314, 317, 318, 320, 322, 324, 330, 333, 334, 335, 336, 338, 344, 345, 347, 348, 354, 356, 357, 360, 367, 369, 370, 371, 372, 374, 378, 379, 381, 382, 383, 384, 393, 397, 399, 405, 410, 412, 415, 421, 425, 427, 436, 438, 440, 442, 447, 449, 450, 450, 452, 452, 453, 454, 455, 456, 460, 464, 467, 469, 472, 474, 475, 476, 477, 479, 480, 481, 486, 487, 489, 492, 494, 497, 499, 503, 504, 505, 506, 507, 509, 516, 519, 521, 526, 530, 531, 534, 535, 537, 543, 545, 546, 547, 548, 549, 552, 553, 554, 556, 561, 562, 563, 564, 565, 568, 571, 572, 573, 578, 579, 580, 582, 583, 585, 589, 590, 592, 593, 594, 596, 600, 604, 605, 610, 614, 615, 619, 622, 625, 626, 627, 629, 630, 631, 634, 636, 639, 641, 643, 644, 645, 646, 648, 650, 652, 658, 660, 661, 662, 668, 669, 670, 673, 680, 681, 682, 684, 691, 695, 697, 700, 701, 703, 704, 706, 708, 710, 711, 712, 713, 715, 719, 723, 726, 727, 728, 729, 730, 733, 734, 735, 737, 738, 739, 740, 741, 747, 749, 751, 756, 764, 765, 766, 767, 769, 778, 779, 781, 784, 786, 790, 793, 802, 803, 806, 807, 809, 810, 811, 813, 814, 815, 816, 819, 821, 822, 823, 824, 825, 830, 832, 833, 834, 836, 837, 841, 843, 844, 845, 847, 852, 853, 854, 855, 857, 858, 860, 865, 866, 867, 875, 879, 886, 892, 893, 894, 902, 904, 905, 910, 911, 913, 918, 923, 925, 927, 928, 929, 930, 932, 934, 935, 936, 937, 942, 945, 946, 948, 949, 951, 954, 955, 956, 957, 959, 960, 961, 963, 964, 965, 966, 969, 973
 etenim 20, 340, 534, 581, 947
 eternaliter 67, 140, 162, 202, 218, 225, 950-951, 953
 eternus 126, 905, 910; eternam 944; eterno 253, 254; eternum 198, 199
 etiam 101, 108, 186, 187, 282, 288, 316, 383, 452, 454, 520, 525, 581, 583, 622, 641, 673, 737, 831, 837, 886
 etsi 422, 947, 966
 (Eustachius) Eustachii 865
 (evacuatio) evacuaverit 210
 (evangelicus) evangelicamque 927
 evangelista 15-516; evangelistam 499; evangelistarum 98-99, 478-479, 484; evangelistas 501; evangeliste 486, 505
 evangelium 90-100, 426, 436, 479, 487, 490, 500, 818; evangelia 492, 493, 488; evangelio 99, 432-433, 479, 485, 487, 496, 498, 511, 517
 (evangelizatio) evangelizaverit 27; evangelizavimus 26; evangelizet 25
 (evellio) evellamus 604
 ex 75, 276, 283, 285, 288, 295, 319, 324, 350, 358, 393, 503, 617, 620, 805, 807, 811, 827, 839, 848, 878,
 (exalto) exaltabitur 177; exaltavit 205
 (examen) examini 656
 (examen) examinari 623; examinatum 657; examinatus 866; examinaverant 625; examinent 844
 (excommunicatio) excommunicari 667; excommunicati 536
 (excommunicatio) excommunicationis 174
 excusabilis 766
 (excusatio) excusare 791; excusari 170
 (exemptio) exemptionibus 670
 (exerceo) exercent 848

- (exhibeo) exhibere 532; exhibuerint 847
 (exhortor) exhortativum 36
 (eximo) exemptorum 641
 (exinanio) exinanitus 511; exinanivit 694
 (existere) existant 649; existentibus 646
 (existo) exitit 255-256, 257
 (exorcizo) exorcitandi 841
 (expavesco) expavescent 164
 experimentum 18
 explicite 120, 240, 795, 800, 801, 809, 812, 834, 837, 854, 860
 (explico) explicant 817
 (explico) explicit 971; explicitam 803, 849
 (exponere) exponi 507; exponunt 264, 285; exposuit 611
 (expressio) expressione 671
 (exprimo) expressam 668; expressis 630
 (expulsivus) expulsivum 56-57
 (extirpo) extirpanda 10
 extra 667, 734, 737, 955
 Eymerici 7, 608, 972
- (*facio*) *facere* 219, 220, 305, 829; *faciatis* 647, 654; *facientes* 533-535, 668; *faciet* 220; *facit* 208, 219, 552, 564; *faciunt* 336; *facta* 145, 592, 595; *factam* 245, 246, 250, 317, 718, 722; *facte* 148, 302, 591; *facto* 743, 839; *factum* 357, 696; *factus* 241, 694; *fecerunt* 822; *fecimus* 623; *fecisset* 572; *fecit* 219, 820
 factor 243
 (facultas) *facultatis* 5
 (fallacia) *fallaciam* 15, 38, 58, 136, 712, 751-752
 falsitas 185, 327, 356, 366, 378-379, 382, 393, 397, 408, 801, 890, 953
 falsus 472; *falsa* 551, 557, 576, 578, 698; *falsas* 782; *falsis* 602; *falsum* 99, 479, 485, 491, 496-497, 498
 (fautoria) *fautorium* 535
 (faux) *fauces* 149
 (faveo) *favere* 534
 (februarius) *februarii* 678
 (felix) *felicis* 590, 862
 fervidus 8-09
 (festivare) *festivat* 856
 (festivus) *festivis* 639
 (festum) *festi* 933
 (fictus) *ficto* 893
 (fidelis) *fideles* 637; *fideli* 250; *fidelium* 50, 142, 157, 756, 760
 fideliter 655
 fides 559; *fide* 29, 117, 150, 173, 200, 215, 245, 246, 250, 251, 317, 489, 504, 718, 719, 722, 771, 779, 789, 821, 825, 830, 832, 839, 925; *fidei* 120, 239, 332, 332, 341, 535, 601, 728, 777, 795, 801, 804, 809, 842, 844, 849; *fidem* 320, 344, 493, 616, 677
fieri 948; *fiant* 42; *fienda* 328, 407, 455; *fient* 294; *fierent* 79, 80, 370, 371, 372; *fiet* 284, 286
 figura 333
filius 66, 133, 138, 154, 214, 241, 563, 570, 608, 698, 702, 732, 733, 736, 740; *filii* 277, 279, 291, 544, 602, 691, 815, 927, 929; *filiiis* 160; *filio* 10, 144, 156, 246, 692; *filiorum* 270, 293; *filios* 53, 269; *filium* 111, 150, 220, 696, 710, 721, 723-724, 834
finis 200, 450; *finem* 82, 85, 374, 381, 389, 404
firmiter 116, 125-126, 770, 776, 778-779, 781, 904, 909
 (flecto) *flectatur* 206
forma 161, 671, 692; *formam* 694
 (formare) *formatum* 160
forsan 619
forsitan 178
forte 270
 (fortis) *fortem* 275
frater 7, 508, 675; *fratrem* 513, 621, 972; *fratres* 73, 347, 353, 676; *fratribus* 599; *fratris* 513; *fratrum* 7, 609, 638, 643
 (fraternitas) *fraternitati* 637
 (fugio) *fugere* 572
- (*galata*) *galatas* 25
generalis 430, 435; *generale* 529
generaliter 89, 264, 265, 359, 414, 425, 462
generatio 254
 (genero) *generare* 729; *generari* 729; *generat* 111, 710, 717-718, 732, 743, 744, *generatur* 111, 710, 721, 732
 (gens) *gentes* 427, 815; *gentibus* 64, 263-264, 288; *Gentium* 17, 29
genu 206; *genua* 301
 (genus) *genere* 120, 796, 859
 (gentilis) *gentilibus* 285; *gentilium* 311
 (gero) *gestis* 821, 826
 (gigno) *gignit* 782
gloria 48, 208; *gloriam* 287
 (glorifico) *glorificare* 734
 (gloriosus) *gloriosa* 159
 (grammatica) *grammatice* 921
 (grandimotensis) *grandimotensium* 643

- (grandis) grande 616
 gratia 123, 869, 876, 877, 878, 879, 889, 891, 892, 893, 896, 900; gratiam 874, 881, 884, 885, 887; gratias 970; gratie 302, 882
 (gratifico) gratificare 734
 Gregorius 599; Gregorii 591, 597, 863
 (guberno) gubernare 734
- habeo* 283; habemus 333; habenda 659, 673; habent 423, 424; habentes 523, 650, 652-653; habentibus 560; habere 554, 555, 942; haberet 82, 85, 374, 381, 388, 403; haberetur 186; haberi 629; habet 549, 775, 807-808, 926; habetur 254, 318, 324-325, 503, 530, 814, 848, 945; habita 628; habueritis 654; habuerunt 423, 424; habuimus 624; habuit 828
- (habitaculum) habitacula 79, 371
 (habito) habitare 60
 (habitus) habitu 695
 (hebreus) hebreos 154, 805
 Henoch 261, 263, 304, 308, 455
 (heremita) heremitarum 644
 heresis 10, 239, 359, 384, 398, 402, 404, 405, 435, 448, 452, 459, 464, 485, 490-491, 497, 543, 552, 559, 567, 718, 721, 724, 726, 777, 789, 944; hereses 13, 31, 35, 41, 509, 614, 634, 960; heresi 530, 533; heresibus 534; heresum 49
 hereticalis 238, 315, 658, 728; hereticales 594, 626, 630, 727; hereticalia 102, 521, 526, 527, 559, 565
 hereticaliter 497
 heretice 8, 131, 610, 973
 (heretico) hereticare 521
 hereticus 780, 781-782, 784, 785-786; heretica 576; heretici 790; hereticis 174, 529-530, 533, 534, 842; hereticorum 49, 580, 966; hereticos 787, 791; hereticum 786, 808
- hic 137, 215, 234, 259, 281, 302, 308, 312, 321, 334, 352, 376, 391, 419, 472, 483, 504, 524, 541, 688, 715, 753, 775, 799, 873, 908, 942; hac 618, 852, 879; hec 138, 140, 229, 235, 279, 284, 326, 345, 353, 358, 365, 367, 380, 392, 401, 403, 405, 407, 410, 420, 430, 434, 446, 458, 463, 467, 484, 490, 495, 502, 507, 519, 525, 528, 537, 542, 550, 558, 566, 585, 682, 689, 708, 717, 720, 723, 725, 754, 758, 762, 769, 776, 783, 788, 793, 859, 867, 874, 883, 888, 902, 929, 935, 937, hee 72; hiis 79, 271, 370, 371, 607, 663, 946, 947, 961; hoc 31, 32, 34, 53, 61, 153, 164, 200, 208, 215, 283, 330, 332, 357, 385, 426, 439, 440, 506, 545, 747, 791, 818, 826, 949; huius 16, 59, 713; huiusmodi 634, 635, 637, 662, 669; hunc 191
 hodie 424, 831
 homo 177, 197, 241, 551, 554, 563, 568, 695, 701, 701, 953; homine 23; hominem 564-565, 704, 705; homines 948; homini 426, 818; hominibus 560, 561; hominum 16, 34, 38, 58, 160, 254, 694, 713
 (honestus) honestum 194
 honor 920; honorem 12, 923
 honorabilis 146; honorabilibus 4
 (honoro) honorabit 202-203; honorati 154
 horribilis 269
 (horribilitas) horribilitatem 629
 hostia 93, 442, 447
 hostiensis 318, 533, 592; hostiensem 622
 (hostis) hostibus 333
 (humanitas) humanitatem 221; humanitatis 145, 802, 813-814, 826, 832, 837, 855
 (humanus) humana 571; humanam 66, 108, 114, 133-134, 138, 196, 201, 217, 223, 225, 573, 684, 689-690, 691, 698-699, 700, 702, 749, 758, humane 144, 156, 164, 757; humanum 567
- iam* 313, 343, 431, 619, 633, 634, 878, 879
 ibi 97, 215, 281, 302, 308, 317, 318, 469, 507, 530, 840, 879, 929, 935, 955
 ibidem 292, 841
 idem 532, 920; eadem 9, 623, 672, 721; earumdem 649; eisdem 611, 615, 626, 661; eiusdem 512-513, 597, 644; eosdem 627, 652, 654; eundem 592, 595
 ideo 189, 334
 igitur 21, 24, 49, 165, 224, 312, 339, 702, 921,
 Iherusalem 97, 469
 (Ihesus) Ihesu 24, 158, 206; Ihesum 150, 207, 216, 255, 309-400, 582, 705
 (Ilerda) Ilerde 64
 ilerdensis 1, 971; ilerdensibus 7
 (illaqueatio) illaqueationibus 605-606
 ille 548, 890; illa 89, 91, 117, 413, 415, 434, 437, 572, 573, 771, 788, 877; illam 67, 134, 140, 521, 877; illas 283; illi 205, 213, 214, 300, 652, illis 846, 956, 956-957; illius 595-596; illos 337, 855; illud 254, 257, 336, 362, 490, 497, 504, 516, 779; illum 205, 211

- (imbuo) imbui 619; imbutarum 619
 (immaculatus) immaculati 151-152
 immediate 473
 immensus 127, 905, 910
 immo 18, 30, 40, 85, 172, 388, 403, 435,
 476, 833, 860, 956
 (impedio) impediri 674
 (impietas) impietatis 306
 (impius) impie 307; impios 306
 impossibilitas 186
 improprie 704-705
 improprietas 914
 improprius 422, 428, 931-932
 in 9, 19, 29, 53, 60, 61, 70, 71, 75, 77, 78,
 81, 82, 84, 88, 91, 92, 97, 99, 117, 120,
 145, 153, 159, 164, 179, 180, 186, 192,
 197, 199, 206, 208, 215, 231, 232, 235,
 236, 239, 256, 257, 259, 262, 263, 274,
 285, 286, 287, 288, 291, 297, 301, 303,
 305, 312, 313, 317, 325, 331, 333, 334,
 337, 341, 342, 343, 349, 353, 355, 361,
 369, 373, 374, 377, 380, 381, 387, 396,
 399, 401, 412, 413, 420, 421, 428, 441,
 446, 447, 451, 456, 460, 465, 469, 479,
 481, 484, 491, 496, 498, 505, 510, 514,
 515, 528, 529, 530, 533, 535, 545, 549,
 569, 570, 572, 573, 577, 581, 586, 590,
 591, 593, 597, 607, 609, 611, 612, 613,
 616, 618, 623, 626, 632, 634, 637, 639,
 646, 650, 659, 673, 686, 692, 694, 719,
 722, 729, 743, 745, 771, 773, 778, 788,
 795, 797, 815, 817, 820, 829, 833, 835,
 842, 851, 859, 860, 862, 865, 871, 885,
 892, 918, 932, 933, 934, 935, 936, 952,
 956, 958, 959, 963
 (inanis) inanem 15, 38, 58, 136, 712, 751,
 inanibus 14, 32, 36, 52, 233, 351, 375,
 390, 445, 471, 907
 incantatio 1, 971
 (incantativus) incantativum 37
 (incarnare) incarnaret 572; incarnari 220;
 incarnatum 150; incarnatur 573; incarna-
 tus 220, 241, 570
 incarnatio 143-144; incarnationem 563; in-
 carnationis 856
 (incipio) incipit 63
 incomprehensibilis 127, 905, 911; incom-
 prehensibilia 182
 incongruens 932
 (incontaminatus) incontaminati 152
 (indicativus) indicativum 35
 indifferenter 187
 indignus 8
 (individuus) individua 160
 (indubius) indubiam 493
 (indulgeo) indulto 669; indultum 666
 ineffabilis 127, 905, 911
 (inferioritas) inferioritatem 915
 (infernus) infernorum 206-207
 (infidelis) infidelium 966
 infinitus 127, 905, 911
 (infirmus) infirmo 836
 (informare) informari 636; informavit 394,
 821
 infra 339, 395, 651
 (infructuosus) infructuosus 54-55
 (infundo) infunditur 876, 892, 900
 inhibitio 590, 595, 596
 inibi 2
 (inimicus) inimica 212; inimicos 211
 (initio) initiatus 973
 iniuste 548
 Innocentius 960
 inobediens 545
 inquam 144, 275; inquit 17, 20, 28, 136,
 189, 199, 233, 351, 375, 390, 482, 487,
 523, 540, 588, 589, 687, 714, 752, 773,
 797, 872, 941
 (inquiri) inquirunt 299
 inquisitor 8, 610, 617; inquisitore 863; in-
 quisitorem 973; inquisitori 130-131, 613;
 inquisitoris 632; inquisitoribus 843-844;
 inquisitorum 48
 (insero) insertum 240
 (insipiens) insipientes 417, 522, 940
 (inspiro) inspiravit 500
 (instituo) instituit 499
 (instruo) instruebantur 830; instruitur 833;
 instruxerunt 825; instruxit 821-822
 insuper 675
 (insurgo) insurrexit 507-508
 intellectus 931; intellectum 560
 (intelligo) intellexit 496, 497; intelligi 507;
 intelligit 381, 382, 383, 704, 705, 739,
 741
 (intendo) intendendi 132; intendens 898
 inter 21, 194, 383, 509, 603, 627, 958
 (interdico) interdicere 662; interdici 666
 interdum 894
 (interimo) interemit 545
 (interficio) interfici 70, 74, 231, 236, 348,
 355; interficiendi 329, 339-340; interfici-
 tur 43; interficiuntur 335
 (interior) interiora 195
 (interpello) interpellat 297
 (interrogo) interrogandi 842; interrogatur

- 836, 834-835, 837-838
 intitulatus 971-972
 intra 646, 738
 (invenio) invenerant 626; invenerint 846;
 invenimus 179, 180; inveniri 506;
 invenisse 611; invenit 491; inventus 695
 (inventor) inventores 921
 (investigabilis) investigabiles 182
 (investigo) investigabit 180-181
 (invisibilis) invisibilium 243
 Iob 178
 Iohannes 456, 510, 822; Iohanne; 10; Iohan-
 ni 517; Iohannis 439, 488, 508, 513
 ipse 18, 214, 266, 496, 617, 784, 785, 787;
 ipsi 613, 624; ipsos 618, 677; ipso 22, 60;
 ipsos 628, 651, 655
 ira 53
 Isaias 292; Isaie 324
 Israel 276, 277, 279, 292, 293, 298, 780
 israelita 295
 (is) ea 193, 577; eam 97, 102, 202, 218,
 224, 227, 469, 528, 572; eas 653; ei 120,
 547, 795, 859, 876, 881, 896, 900; eis 189,
 291, 636, 650, 886; eius 19, 44, 99, 151,
 182, 200, 213, 221, 280, 479, 600, 680,
 834, 946; eo 276, 491, 503, 514; eorum
 54, 148-149, 270, 306, 310-311, 342, 344,
 562, 615, 629, 636, 681; eos 319, 336,
 338, 654, 785, 846; eum 307, 499, 552; id
 27, 532
 iste 142, 165, 168, 323, 393, 764, 890, 862;
 ista 807; isti 65, 131; istius 185; isto 92,
 441, 446, 451; istorum 39; istum 141
 ita 176, 263, 294, 304, 309, 511, 562, 569,
 692, 701, 807, 926, 933
 item 817, 820, 842, 957, 962
 iterum 27, 181, 553, 554-555, 695, 901,
 946, 954
 (Iudas) Iude 303
 iudeus 70-71, 232, 236, 259, 313, 898, iu-
 dei 70, 231, 236, 267, 325, 329-330, 331,
 339, 423, 957; iudeis 265, 272, 286, 288,
 955, 967; iudeorum 88, 90, 311, 412, 414,
 421, 579, 959; iudeos 273, 319, 954
 (iudex) iudices 45; iudicum 46
 iudicium 305, 449, 451, 667, 857; iudicia
 182; iudiciis 318
 (iudico) iudicabit 222; iudicare 222
 (iumentum) iumentis 80, 373; iumentorum
 79, 370, 370-371
 ius 548, 549; iuris 4-5
 iustitia 545, 877; iustitiam 544
 iustus 882
 iuxta 69, 84, 230, 326, 328, 387, 398-399,
 407, 449, 452
 Jacob 199, 275
 (labes) labe 10
 (labor) labore 180
 (laboro) laboretis 183
 (lacrima) lacrimis 144
 laicus 808, 812; laice 845; laici 803, 849,
 854; laicis 76, 171, 176, 187; laico 836;
 laicorum 167, 756, 765
 (lanceare) lanceatus 510
 (lapideus) lapideam 114-115, 750, 763
 (largior) largitur 887
 (latus) latere 515
 (lego) legenda 494; legerant 625; legere
 193
 (leo) leonis 43, 44
 lex 87, 88, 89, 90, 91, 175, 412, 413, 414,
 415, 420, 421, 425, 430, 434, 437, 925,
 935; lege 172, 173, 696; legem 20, 88,
 413, 421-422, 423, 424, 428, leges 422,
 954; legi 188; legibus 175; legis 319,
 931, 956
 (liber) libri 633; libris 506, 595, 615, 617,
 635, 659; libro 174, 251, 851; librorum
 612, 620, 657, 662; libros 621, 625, 650,
 652, 653
 (libero) liberati 153
 licentia 193
 (licentiare) licenciatis 6
 licet 890
 (licitus) licitum 194
 (ligo) ligat 425
 lingua 207
 (lis) lites 45; litium 46
 (littera) litteras 668; littere 598, 679; litte-
 ris 597, 670, 673
 (litteratus) litteratis 560
 (locus) loca 667; locis 78, 369, 378, 670-
 671; loco 291
 (longus) longum 830
 (loquela) loquelam 19
 loquor 20; locuti 307; loquendi 422, 428,
 914, 923, 931; loquendo 308, 690; loquens
 198-199, 209, 692, 705, loquimur 21; lo-
 quitur 19, 21; 22, 864, 932, loquutus 323
 (Luca) Luce 204, 258, 488
 Lull 101, 103, 105, 520, 525, 538, 542, 550,
 558, 566, 575, 587, 596, 612, 715
 (lullisticus) lullistica 10

- (*maculo*) *maculare* 602
magister 8, 609; *magistri* 853; *magistris* 6;
magistorum 593, 631; *magistros* 192,
 623, 627, 865
magnus 269; *magnam* 552; *maior* 894;
maius 968
maiestas 920; *maiestate* 128, 906, 914, 919,
 922, 928, 935; *maiestatem* 930
 (Maioricae) *Maioricarum* 613
 (maioricensis) *Maioricensi* 610
 (Malachia) *Malachie* 324
 (maledico) *maledicti* 946-947
 (malignitas) *malignitatem* 552
malitia 49
malus 942; *mala* 101, 521, 526, 567, 574,
 576; *mali* 56; *malis* 858; *malorum* 810;
malum 491, 588-589, 589, 858
 (mandatum) *mandato* 864
 (mando) *mandamus* 639, 660; *mandati* 674;
mandatur 843
 (manicheus) *Manichei* 789
manifestatio 49
 (manifestus) *manifeste* 527, 530, 614, 630;
manifesti 42
 (Marcus) *Marci* 203, 489, 817
 (Maria) *Marie* 544, 546
 (mare) *maris* 276, 293
 (martyr) *martyrum* 47
materia 188, 852, 879
 (materialis) *materiales* 77, 368, 377
Matheus 498, 515; *Mathei* 488, 505, 517,
 814; *Mattheo* 100, 480, 496, 496, 503
maxime 825-826
 (medicina) *medicine* 5
 (memoria) *memoriam* 342
 (mendacium) *mendacii* 582
mendax 581-582
mensis 651; *mense* 975, 976
mentio 673; *mentionem* 669
mentior 28
 (mereor) *meretur* 123, 869, 875, 877, 881,
 882, 884, 885, 889, 890
meretricium 963, 969
 (meretrix) *meretrices* 964, 969
 (meritum) *meritis* 881, 886; *merito* 157,
 459-460
 (merus) *merum* 706
meus 338; *mea* 291; *meam* 284, 289, 299;
mee 976; *mei* 337; *meis* 309; *meo* 481
mille 31; *milia* 300, 821; *milibus* 305
 (millesimus) *millesimo* 447, 974
 (ministerialis) *ministeralibus* 561
minus 171, 218
 (misericordia) *miseriordiam* 290
missa 84, 387, 401; *missam* 95, 444, 463-
 464; *missarum* 646; *misse* 83, 85, 386,
 388, 392, 394, 396, 397, 403, 464, 474,
 476
 (mitto) *mittam* 268; *misit* 695
 (modicus) *modicam* 616
modus 422, 428, 923, 931; *modo* 745
 (morior) *moritur* 117, 772, 789, *moriantur*
 950
mors 44, 212; *mortem* 265, 273, 309, 343,
 544
 (mortalis) *mortali* 950; *mortalia* 880; *mor-*
talibus 896
mortuus 511, 512; *mortuos* 222; *mortuum*
 514
 (moveo) *movet* 546
 (Moyses) *Moyse* 255
 (mulier) *muliere* 696
multiplicatio 46, 49
multipliciter 804
 (multitudo) *multitudinem* 966
 (multus) *multa* 302-303, 310, 455, 543,
 549, 551, 557, 559, 565, 567, 573, 625,
 879, 964, *multas* 509; *multi* 481, 602,
 945, 960, 963; *multis* 476, 492; *multorum*
 147, 492; *multos* 277, 394, 481, 823; *mul-*
tum 4, 155, 208, 473
mundus 253; *mundi* 16, 59, 713; *mun-*
do 71, 75, 81, 232, 236, 259, 313, 349, 356,
 373, 460, 817
 (muto) *mutat* 743
mysterium 816-817; *mysteria* 192

nam 218, 238, 323, 359, 379, 393, 432, 491,
 498, 543, 551, 559, 567, 577, 691, 698,
 699, 700, 718, 728, 791, 801, 821, 825,
 828, 829, 891, 926, 945, 953; *namque*
 492, 831, 915, 964-965
 (narbonensis) *Narbonensi* 681
 (narro) *narrare* 506
 (nascor) *natum* 696; *natus* 242
natura 571, 572, 691; *naturam* 67, 108,
 114, 134, 138-139, 196, 201, 217, 223,
 225, 573, 684, 690, 691, 698, 699-700;
 702, 749, 759, 762; *nature* 144, 156, 564
 (nazarenus) *Nazarenum* 582
ne 15, 33, 37, 57, 135, 176, 183, 270, 336,
 337, 481, 517, 540, 595, 617, 637, 712,
 751, 773, 797, 871

nec 83, 94, 95, 152, 226, 329, 361, 387,
 401, 443, 463, 576, 640, 703, 741, 744,

- 880, 885, 896, 898, 900, 924, 962
 (necessarius) necessaria 560; necessariis 548
 nedum 40, 51, 56, 475
 (nego) negat 24, 24
 nemo 14, 32, 36, 52, 61, 172, 233, 351, 375,
 390, 445, 471, 588, 686, 871, 907
 nequam 602
 neque 23, 171, 217, 223, 224-225, 227,
 444, 560, 797, 885, 890, 915, 916, 917,
 (nescio) nesciebatur 89, 414; nescitis 297
 nichil 379, 742, 952, 962
 (nicus) niciis 561
 Nicolaus 7, 608; Nicolaum 972
 nimis 164, 164-165, 188
 nimum 143, 167, 658, 757, 764
 nisi 43, 44, 47, 48, 106, 531, 587, 846, 876
 (nitor) nitentes 602
 (nobilis) nobilius 568
 (nolo) nolite 53-54, 54
 nomen 94, 205, 443, 459; nomine 206,
 481, 506, 815
 (nomino) nominare 653
 non 17, 20, 28, 45, 59, 83, 105, 107, 118,
 119, 153, 154, 162, 162, 169, 169, 170,
 171, 183, 186, 197, 200, 202, 216, 223,
 224, 225, 227, 241, 242, 246, 248, 249,
 256, 256, 283, 288, 289, 289, 290, 291,
 295, 296, 301, 313, 328, 335, 339, 357,
 361, 382, 386, 392, 397, 417, 423, 429,
 432, 438, 456, 460, 512, 514, 522, 544,
 549, 551, 552, 559, 572, 575, 575, 576,
 576, 584, 587, 616, 640, 641, 665, 667,
 668, 683, 690, 691, 693, 698, 699, 702,
 703, 704, 706, 713, 730, 730, 765, 766,
 767, 772, 784, 785, 786, 789, 794, 800,
 808, 877, 877, 878, 879, 892, 894, 895,
 896, 898, 915, 916, 918, 923, 926, 940,
 956, 962, 965, 967
 (nonagesimus) nonagesimo 974
 nondum 431
 (nonnullus) nonnulli 614; nonnullis 130
 nonus 98, 125, 468, 903, nono 519
 (nosco) noscimus 437; nosse 192; noverat
 90-91, 415, 434, noverunt 435
 (noster) nostre 144, 333, 341; nostri 674,
 678, 975; nostris 673; nostro 179-180;
 nostrorum 638; nostrum 604, 621, 843
 (notare) notata 317, 530
 notionaliter 730
 (novissimus) novissimo 280; novissima 212;
 novissimis 285, 325, 344
 (novus) nova 827, 830; novas 782; novi
 252, 260, 314; novo 282
 nullus 70, 74, 91, 93, 102, 231-232, 236,
 260, 349, 355, 415, 435, 442, 458, 459,
 461, 521, 528, 785, 885, nulla 81, 373,
 577; nullo 853; nullum 129, 938, 943
 numerus 293; numerum 623
 numquid 294
 nunc 423
 nunquam 255, 327, 366, 408, 423, 448,
 O 181
 (obedire) obediunt 432
 (obex) obicem 876
 (obligo) obligat 425
 (obliviscor) obliviscatur 337
 (obsecratio) obsecrationibus 148
 (observo) observant 331
 (obstare) obstantibus 665; obstat 576, 741,
 924
 (obstupesco) obstupescunt 757
 (obvio) obviare 606, 620-621
 (occido) occidas 336; occidunt 298
 octavus 96, 122, 468, 868
 (offendere) offenduntur 155, 165, 157-158
 offensivus 143, 167, 757, 759, 765
 (offero) offerretur 84, 362, 387, 402
 officialis 676
 officium 604
 olim 146, 331, 966
 omnipotens 243
 omnis 60, 207, 783; omne 205, 206, 218;
 omnem 210; omnes 70, 74, 77, 211, 231,
 236, 305, 306, 348, 355, 368, 377, 425,
 427, 428, 432, 625, 648, 791, 791, 815,
 824, 852-853, 944, 948; omni 426, 488,
 818; omnia 165, 212-213, 214, 215, 912;
 omnibus 79, 187, 215, 306, 307, 363, 370,
 371, 398, 430, 431, 435, 436, 660; om-
 nium 89, 127, 312, 413, 905-906, 911,
 913,
 (opinio) opiniones 782
 oportet 13, 31, 35, 41, 211, 283, 453, 455,
 806,
 (opportunus) opportuna 606-607; opportu-
 no 618
 (opto) optatum 150
 (opus) opere 477; operibus 54, 306, 878
 (ordino) ordinatum 663-664; ordinavit 494
 (ordo) ordinibus 671; ordinis 7, 608-609,
 649, 972, ordinum 641, 645
 (originalis) originale 162, 892, 893, 897;
 originalibus 677
 (oro) orat 553
 (Osea) Osee 277, 289, 324

- (ostendo) ostensum 226
 (ovilis) ovile 284, 286; ovili 283
 ovis 43, 44, 45, oves 283
- (pando) panderetur 47
 (papa) papam 97, 470; pape 591, 863, 864, 975
 (par) parem 930; pari 928
 (paradisus) paradisum 262, 263
 pariter 356, 378, 393
 pars 138, 140, 235, 326, 358, 365, 377, 380, 392, 401, 403, 405, 407, 420, 430, 434, 446, 458, 461, 463, 490, 495, 502, 525, 528, 542, 550, 558, 566, 618, 697, 717, 720, 723, 725, 745, 754, 758, 762, 776, 783, 788, 800, 859, 874, 883, 888, 909, 913; parte 618; partem 745; partes 137, 166, 234, 352, 376, 391, 419, 483, 524, 541, 688, 715, 727, 753, 775, 799, 873, 908
 (particeps) participes 54
 parvulus 123, 835, 885, 869-870, 889; parvuli 835-836; parvulis 886; parvulo 891, 892, 894
 (parvus) minores 73, 348, 354; minorum 644
 (passio) passionem 342; passionis 856
 pastor 284, 287
 pastoralis 607
 (pateo) patent 597; pateret 48; patet 143, 261, 282, 312, 315, 578; patuit 323
 Pater 242, 562, 582, 731-732, 732, 736, 739, Patre 247; Patrem 110, 111, 710, 717, 723, 743, 834; patres 147, 270; Patri 210, 361-362; Patris 203, 208, 221, 815, 927, 929; patrum 269, 240, 244, 322
 patienter 319
 patientia 47
 patrinus 835
 (paucus) pauci 945
 Paulus 17, 22, 824; Pauli 22, 39; Paulum 24
 (paveo) pavebunt 280
 (peccator) peccatores 950
 peccatum 161, 968; peccata 543, 880; peccatis 886; peccato 549, 950
 (pecco) peccare 108, 684, 697, 703
 (pelagianus) pelagianorum 580
 (penetrare) penetrare 195
 (penitentia) penitentiam 264, 266
 (peniteo) peniteat 900; penitemini 486; penituerint 847
 Pentecostes 820
 per 1, 15, 23, 33, 37, 57, 64, 135, 147, 165, 170, 191, 255, 266, 273, 277, 314, 323, 454, 507, 563, 592, 595, 621, 622, 624, 638, 647, 663, 664, 668, 673, 675, 677, 704, 712, 713, 727, 751, 766, 832, 840, 865, 912, 956, 972
 (perago) peragere 954-955
 (percutio) percutiam 270
 (perduco) perducit 944; perduxit 962
 (pereo) pereunt 957, 958, 963; perire 129, 939, 943-944, 953
 (perfectus) perfectos 21; perfectum 962
 perforatus 515
 periculosa 189, 658, 914
 periculum 616; periculi 56; periculis 620
 (permitto) permittit 129, 938-939, 944, 952, 953, 957, 959, 962
 (perpetuus) perpetuo 197, 227; perpetuum 203
 persecutio 47; persecutionem 96, 468
 persona 145, 158, 691, 835, 916; personas 564, 652; persone 648, 845; personis 661, 671, 731, 735, 738, 934
 personaliter 730
 (persuasio) persuasionibus 319
 pertinaciter 781
 (pertinax) pertinaces 950
 (pertracto) pertractandum 171; pertractare 195, 767; pertractari 156; pertractetur 163
 perutilis 146
 (pervenio) pervenerint 149; perveniretis 183-184
 (perversus) perversa 605; perverso 620
 (pes) pedibus 212, 213
 (pestiferus) pestiferum 603
 Petrus 508, 820, 822, 823-824; Petri 152, 513; Petrum 513, 621
 (philosophia) philosophiam 15, 33, 37, 58, 135, 170, 712, 751, 766
 (pius) pia 128, 906, 913, 919, 928; piarum 143, 166, 756, 759; pie 155, 157
 (placeo) placuit 262, 263
 (planta) plantis 547
 plebs 291; plebem 289, 296
 plenarie 636
 plenitudo 60
 (plenus) plenam 668, 677; plenis 606
 pluries 195
 (plurimus) plurime 394, 396; plurimum 593
 plus 123, 869, 889, 891
 (pono) ponat 211, 876; ponitur 168, 526;

- ponuntur 422; positum 240; posuit 509
 (pontifex) pontificum 360
 pontificatus 678, 975
 (popularis) popularibus 335
 populus 275, 286; populi 337; populis
 646; populos 925; populum 295
 (porcus) porcorum 79-80, 371
 porro 843
 (possibilis) possibile 748, 754, 758; possibili
 163
 possibilitas 185-186
 (possum) possent 619-620; posset 188; pos-
 sint 668; possit 953; possumus 607; pos-
 sunt 456; poteritis 647, 655; potest 66,
 113, 114, 133, 138, 170, 554, 555, 739,
 741, 749, 758, 762, 942; potuisset 108,
 571, 684, 697, 703; potuit 965, 966
 post 96, 265, 273, 278, 308, 468, 570, 830,
 833, 882
 postmodum 67, 134, 140
 (postpono) postposita 664-665
 postquam 900
 (postulo) postulaverint 149
 (potestas) potestate 153; potestatem 210
 potius 328, 584, 656, 662, 786, 926
 (pravitas) pravitatis 8, 131, 610-611, 973
 (pravus) prava 543, 549, 575, 604
 pre 160
 (precaveo) precavendi 477
 (precedo) precedentes 473
 (precipio) precepit 436, 961
 precipue 604
 (predicatio) predicatione 311; predicationi-
 bus 646-647
 (predicator) predicatores 73, 347, 354; pre-
 dicatorum 7, 609, 644, 972
 (predico) predicabunt 266, 272; predicant
 819; predicare 453-454; predicarent 436;
 predicate 487, 425-426, 818
 (predico) predicta 30; predictam 96, 468;
 predictis 614-615, 632; predicto 537; pre-
 dictorum 84, 387-388, 493, 657; predictos
 812; predixerunt 328, 366; predixi 26
 (prefari) prefati 632; prefato 651
 (prefatio) prefatione 933
 (prefero) preferitur 651, 660
 (prefiguro) prefigurabatur 331
 (premitto) premisit 52, 57, 60-61
 (premonstratensis) premonstratensium 642
 (preparo) preparavit 287
 (prepositio) prepositione 935, 936
 (prescio) prescivit 296
 (presepium) presepiam 80, 372
 presertim 166-167, 265, 764, 767, 832
 (presum) presenti 456, 529; presentibus
 630, 864; presentis 674; presentium 675
 (presumo) presumitur 100, 480, 495, 502,
 503
 preter 26, 27
 (pretereo) preterito 899
 (pretiosus) pretioso 151
 primus 66, 133, 943; prima 138, 152, 209,
 235, 353, 377, 392, 420, 439, 446, 453,
 484, 525, 542, 689, 717, 754, 776, 800,
 884, 909, primo 229, 760, 805, 816, 819,
 829, primum 31, 35, 40, 142, 706, 768;
 (princeps) principe 277-278
 principaliter 131, 715
 (principatus) principatu 210
 (principium) principiis 247-248; principio
 248
 prius 330, 384, 402, 404, 437, 760, 763,
 821, 829, 831, 840, 841, 847
 (privilegium) privilegiis 670
 pro 9, 80, 292, 373, 383, 630
 probabiliter 635
 (probo) probati 42; probatur 811, 827, 839
 (procedo) procedit 112, 246, 247, 248, 711,
 726
 (procurro) procurent 653
 profecto 39, 170-171
 professor 609
 (prohibeo) prohibebat 58; prohibemus 173;
 prohibere 965, 968; prohibetur 175
 (prolabor) prolabantur 637
 (prolixitas) prolixitatis 629
 prologus 3
 (promotivus) promotivum 51
 propheta 149, 589, prophetam 268; pro-
 phetarum 70, 73, 85, 231, 326-327, 329,
 347, 365-366, 388, 408; prophetas 298,
 323; prophete 327, 336, 366, 408; prophe-
 tis 271, 309
 (prophetia) prophetias 324; prophetiis 320
 (propono) proponi 647-648; propositum
 303
 proprie 429, 690
 proprietas 934
 proprius 932
 propter 53
 prostibulum 963
 protector 338
 prout 384, 404, 405, 784
 (provideo) providere 605, 618, 636
 (providus) providis 4
 (psalmista) psalmiste 336

- (psalmus) psalorum 177
 publice 583
 (publicus) publicas 969
 (punio) puniri 951
 (puritas) puritatis 601
 (purus) purum 603
 (pusillus) pusillis 188
- Qualis* 861
 qualiter 846, 533
 quam 67, 123, 134, 139, 182, 196, 203,
 217, 296, 332, 396, 601, 647, 654, 829,
 841, 842, 869, 889, 891, 894,
 quamdiu 340
 quamplures 622
 quando 337, 509, 515, 556, 822, 824, 961
 quantum 554, 555, 556
 quantumcumque 577-578, 812
 quare 19, 45, 476, 526, 749
 quartus 77, 110, 368, 709; quarta 405, 463,
 502, 566, 725; quarto 385, 839; quartum 191
 quasi 276, 333, 417, 522, 940
 quatenus 639
 quattuor 98, 478, 483, 488, 493, 541, 716,
 727
 quemadmodum 297
 -que 146, 151, 153, 165, 171, 218, 243,
 600, 617, 653, 672, 927
 (quero) querent 279; queritur 19; quesieris
 176
 qui 18, 19, 23, 24, 42, 65, 214, 301, 317,
 322, 426, 437, 438, 473, 505, 508, 549,
 553, 581, 588, 633, 652, 692, 737, 741,
 782, 784, 805, 818, 820, 861, 864, 880,
 923, 946, 947, 950, 955, cui 677; cuius
 158, 161; qua 384, 437, 848, 968; que 77,
 89, 91, 175, 176, 179, 180, 249, 254, 257,
 283, 307, 335, 368, 377, 413, 415, 434,
 456, 568, 596, 597, 607, 619, 674, 689,
 845, 933; quem 545, 852; quibus 175,
 192, 306, 324, 331, 436, 455, 581, 613,
 627, 634, 672, 855; quo 70, 92, 165, 231,
 236, 261, 353, 393, 412, 420, 441, 447,
 451, 862, 952, 958, 960, 963; quorum
 624; 672; quos 288, 395, 628, 654, 967
 quia 39, 40, 43, 44, 60, 114, 154, 172, 173,
 207, 264, 332, 341, 342, 343, 356, 397,
 398, 408, 422, 424, 431, 437, 448, 452,
 459, 464, 485, 511, 515, 527, 544, 656,
 721, 742, 777, 806, 807, 875, 877, 884,
 890, 965, 966, 968
 quicumque 173; cuiuscumque 648; qua-
 cumque 671; quibuscumque 670; quo-
 rumcumque 641; quoscumque 65
 quidam 508; quemdam 1; quodam 612;
 quosdam 500, 501
 quilibet 125, 554, 555, 562, 811, 903, 909;
 quibuslibet 669; quodlibet 38
 quin 578
 quinimmo 835
 quinque 391, 395
 quintus 83, 113, 386, 748; quinta 407;
 quinto 410, 851; quintum 196
 quis 15, 27, 33, 37, 57, 116, 135, 180, 533,
 595, 712, 751, 770, 773, 776, 797, 871;
 quid 297, 300, 744
 quod 26, 27, 66, 69, 72, 73, 77, 83, 87, 92,
 93, 96, 98, 99, 100, 101, 103, 105, 107,
 108, 110, 113, 116, 117, 119, 121, 122,
 125, 126, 129, 133, 138, 142, 143, 156,
 158, 168, 185, 191, 196, 201, 205, 208,
 216, 218, 219, 230, 235, 240, 242, 243,
 246, 247, 248, 253, 254, 255, 256, 257,
 259, 262, 272, 285, 312, 313, 315, 318,
 325, 326, 331, 332, 333, 346, 347, 353,
 358, 360, 362, 365, 368, 370, 377, 380,
 381, 382, 386, 392, 393, 395, 396, 407,
 411, 420, 422, 427, 430, 434, 436, 441,
 442, 446, 450, 458, 461, 463, 465, 468,
 478, 480, 484, 490, 495, 496, 498, 502,
 503, 504, 509, 510, 511, 514, 516, 520,
 525, 527, 530, 538, 542, 543, 546, 548,
 550, 551, 552, 553, 555, 558, 559, 562,
 564, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 577,
 583, 586, 593, 614, 624, 625, 648, 659,
 660, 666, 675, 683, 684, 689, 697, 704,
 709, 717, 720, 723, 725, 731, 735, 738,
 741, 742, 746, 748, 754, 758, 762, 770,
 771, 776, 785, 788, 794, 796, 800, 802,
 807, 808, 811, 820, 840, 841, 844, 846,
 849, 851, 854, 857, 859, 868, 874, 876,
 883, 888, 891, 900, 903, 904, 909, 910,
 913, 919, 920, 921, 922, 924, 925, 929,
 938, 943, 943, 950, 952, 961
 quomodo 47, 48, 62, 169, 189, 417, 522, 940
 quomodolibet 674
- (*rapina*) *rapinam* 693
 (ratio) *ratione* 123, 174, 384, 869, 883-884,
 884, 894, *rationem* 548
rationalis 546, 701
 (raucus) *rauce* 148
 (Raymundus) *Raymundi* 101, 103, 105,
 520, 525, 538, 542, 550, 558, 566, 575,
 586, 594, 715; *Raymundo* 596, 612, 633,
 651, 659

- realiter 510
 (recipio) recipi 653
 (reclamo) reclamare 551-552
 (recordatio) recordationis 590, 863
 (redemptio) redemptione 961
 (redigo) redigenda 186-187
 redimo) redempti 152
 (reduco) reducunt 341
 (refero) refertur 742; relata 110, 111, 112, 709, 710, 711, 717, 721, 723, 725, 743
 (regno) regnabit 198, 199; regnare 211
 regnum 9-210; regni 192, 199; regnis 610, 611, 615, 633; regno 277
 relatio 42; relationem 624
 (relegatio) relegationis 976
 (relego) relegatus 11
 religiosus 74-75, 349, 355; religiosi 73, 74, 347, 348, 353, 354; religiosorum 640
 (relinquo) relictus 299; relinquitur 532; reliqui 300
 (reliquia) reliquie 274, 275, 276, 302, 392
 (remaneo) remanebit 259-260; remaneret 71, 75, 232, 237, 349, 356
 (remedium) remedia 607; remedio 618
 (remitto) remittitur 892, 893, 897; remittuntur 897
 remunerator 807; remuneratorem 810
 (repello) reppulit 294-295, 296
 (reperio) reperiri 633; reperitur 657; reperti 594, 634
 (reprobo) reprobatus 866
 (reputo) reputandos 631; reputat 786, 787; reputatur 333
 (res) rebus 547
 (respondeo) respondetur 706; responsum 300, 706-707
 responsio 768
 (resurrectio) resurrectionis 856-857
 retribuet 858
 (revelatio) revelationem 24
 (revelo) revelare 653
 (reverentia) reverentiam 12
 (revertio) revertentur 279
 (rex) regem 280
 Riera 2, 65, 130
 ritus 331; ritibus 334
 (romanus) romanos 181
 (rudis) rudibus 851
 rursum 62, 178, 274, 276, 287, 292, 294, 303, 308, 546, 548, 959
 (rusticalis) rusticalibus 561
 rusticus 119, 794, 800, 808, 811; rustici 802, 854; rustico 837
 (*sabellianus*) *sabellianorum* 580
 (saccus) saccis 310
 (sacer) sacra 175, 609, 729, 811; sacram 193, 252, 260, 314, 485, 875; sacre 8, 779
 sacerdos 75, 95, 349, 355, 444, 463; sacerdotes 74, 348, 354; sacerdotum 76, 350, 358-359, 360,
 (sacramentum) sacramentis 844-845; sacramento 399, 475
 sacrificium 84, 85, 93, 361, 362, 383, 387, 388, 401, 403, 442, 448, 464, 474; sacrificiis 278; sacrificio 465
 saltem 459
 salubriter 605, 636
 salus 956; salutem 600
 (salvatio) salvationem 944
 salve 302, 392
 (salvo) salvandi 344
 salvus 438, 819; salvos 948
 (Samaria) Samaritam 823
 sanctus 246, 321, 330, 562, 733, 736, 740, 852; sancta 9, 103, 160, 539, 542, 575; sancte 933; sancti 147, 265, 271, 285, 327, 366, 408, 644, 816, 865, 928, 930; sanctis 271, 305; sanctissima 158, 161; sanctissimi 975; sanctissimum 159; sancto 159; sanctorum 69, 98, 230, 240, 244, 326, 329, 347, 407, 478, 484, 643; sanctum 112, 583, 711, 726, 834
 (sanguis) sanguine 151
 (sapientia) sapientiam 21; sapientie 181
 (sapio) sapientes 418, 941
 (sarracenus) sarraceni 423; sarracenorum 88, 90, 412, 415, 421, 579; sarracenos 957-958; sarracenum 957
 (satisfacio) satisfacere 899
 (satisfactio) satisfactionem 531-532, 847
 Saulus 18
 scandalosus 166; scandalosa 188
 (sceleratus) scelerati 602
 (scientia) scientie 181
 scilicet 447, 522, 592, 595, 595, 700, 809, 813, 925
 (scio) scientibus 20; scit 741; sciunt 652
 (scribo) scripsit 516; scripta 638
 (scriptor) scriptorum 612
 scriptura 175, 297, 729, 807, 811; scripturam 193, 252, 260, 314, 485, 875; scripture 779
 (scriptus) scriptis 186, 493
 se 194, 571, 572, 573, 611, 693, 786, 791, 806; sibi 214; sui 166, 335, 544
 (secta) sectam 424

- (secularis) seculari 532
(seculum) seculi 364, 398, 449, 450
secundus 69, 230, 952; secunda 140, 321, 326, 358, 380, 401, 430, 458, 490, 528, 550, 697, 720, 758, 783, 859, 883, 913; secundo 245, 345, 811, 816, 819, 976; secundum 16, 17, 32, 33, 35-36, 38, 51, 58, 59, 72, 168, 302, 346, 365, 713, 728, 744, 926
sed 23, 40, 51, 56, 75, 81, 88, 90, 120, 131, 154, 197, 202, 246, 277, 288, 299, 328, 329, 330, 340, 350, 374, 382, 413, 415, 417, 424, 431, 435, 481, 510, 512, 515, 561, 572, 575, 576, 584, 663, 666, 672, 693, 704, 731, 745, 786, 795, 859, 876, 877, 881, 882, 885, 893, 894, 897, 915, 916, 918, 926, 931, 932, 936, 940, 944
(sedeo) sedebunt 277
(sedes) sede 666, 672; sedem 663
(seduco) seducamini 481, 540; seducat 14, 32, 36, 52, 233, 351, 375, 390, 445, 471, 588, 871, 907; seducent 481-482
semel 194
semen 154, 603; semine 295
semetipsum 693
(semino) seminant 603-604; seminati 65; seminatis 2
semper 12, 197
(sempiternus) sempiternaeque 934; sempiternum 569
sensus 929, 942, 943, 952
(sententia) sententiam 452; sententie 174-175
(sentio) sentiant 846
sepe 335
sepius 627
septem 141, 300
septimus 92, 119, 304, 441, 794, septimo 467; septimum 216
(sequor) sequentes 512; sequentis 598; sequitur 744, 782; sequuntur 65
(sermo) sermonum 686-687
servus 599; servi 694; servorum 599
seu 219, 492, 650, 656, 662, 730, 742, 930, 963
sex 473
sexaginta 310
sextus 87, 116, 411, 770; sexto 440, 678, 974; sextum 201
sexus 648
si 25, 27, 45, 89, 101, 107, 117, 122, 123, 168, 169, 186, 239, 245, 252, 275, 292, 335, 381, 382, 414, 450, 491, 496, 521, 525, 526, 527, 552, 571, 665, 683, 698, 702, 703, 765, 766, 771, 788, 831, 833, 835, 846, 868, 870, 874, 875, 878, 881, 883, 888, 889, 897, 900, 961
sic 26, 48, 117, 143, 187, 209, 286, 301, 359, 360, 452, 460, 464, 505, 737, 771, 783, 784, 805, 820, 822, 823, 824, 943, 951
sicut 288, 499, 499, 563, 569, 632, 700-701, 785, 787, 860
(sigillum) sigillo 676
(similis) similes 191, 659; simili 655-656; similia 549, 556-557, 565, 573
similiter 740
(similitudo) similitudinem 694
simplex 808; simplices 617, 803, 845, 849, 854; simplicibus 188, 767; simplicium 142, 155, 157, 164, 166, 756-757, 759, 760, 765
simpliciter 126, 745, 904, 910
(sincerus) sincera 317, 955
sine 277, 278, 553, 881, 886
(singulus) singule 648; singulis 639, 661
(sinistra) sinistram 946
(sino) sinebat 584
siquidem 151, 608, 828
(sollemnis) sollemni 628; sollemnia 646
(sollemnitas) sollemnitates 954; sollemnitatibus 956
sollemniter 11, 856
(sollicitudo) sollicitudinis 607
solus 90, 126, 299, 415, 434, 731, 732, 733, 904, 910; sola 249, 425; soli 424; solum 122, 288, 869, 883
spatium 651-652
specialiter 9, 65, 852
(species) specie 860, 962
(speciosus) speciosum 161
(specto) spectet 604
(spes) spe 554
(spiratio) spirationibus 249
Spiritus 246, 562, 733, 736, 740, 816, 928, 929-930; Spiritu 159; Spiritum 112, 711, 725, 834
(spiro) spirant 733; spirare 729; spirari 729; spirat 111-112, 711, 724; spiratur 112, 711, 726, 733
splendor 920; splendore 923
stabulum 78; stabula 79, 369-370, 370, 371
statim 42, 861
(statuo) statuit 318-319; statutis 476; statuto 839
(status) statu 958; statum 474; status 649

- (sto) stare 564; stat 949
 (studeo) studeatis 663; studentem 2; studentibus 6
 (studium) studii 1, 971; studio 607
 (stultus) stulta 545
 sub 128, 174, 212, 213, 506, 671, 676, 696, 906, 913, 916, 917, 919, 922, 928, 936, 956
 (subfodio) subfodiunt 299
 (subicio) subicere 656; subiecisti 213; subiecit 214; subiecta 213; subiectis 78, 369, 378; subiectus 214; subiunxit 42, 53, 59-60
 (subtilitas) subtilitate 61, 686, 773, 797, 871
 (sufficio) sufficit 120, 795, 859
 (suffraganeus) suffraganeis 600, 680, 681; suffraganeos 676
 sum 295, 299, 363; erant 77, 369, 407; erat 103, 510, 511, 512, 516; erit 197, 200, 214, 286, 291, 313, 399, 430, 438, 819; erunt 267, 451, 946; esse 13, 31, 35, 41-42, 113, 117, 164, 316, 322, 465, 514, 567, 568, 569, 570, 582-583, 693, 749, 756, 758, 771, 776, 777, 781, 790, 809, 810, 930, 958, 959; essent 45, esset 46, 47, 81, 89, 89-90, 91, 373, 413, 414, 415, 434, 460, 693, 861, 877, 879, est 35, 36, 37, 40, 44, 45, 46, 49, 51, 56, 66, 69, 72, 77, 83, 98, 101, 103, 105, 107, 113, 116, 119, 122, 125, 129, 130, 133, 138, 140, 142, 159, 165, 168, 169, 171, 175, 185, 188, 191, 192, 193, 194, 196, 201, 205, 208, 215, 216, 220, 222, 224, 226, 230, 235, 238, 239, 242, 243, 244, 245, 252, 260, 262, 263, 291, 313, 315, 322, 323, 326, 346, 353, 358, 362, 365, 368, 377, 378, 380, 386, 392, 399, 401, 403, 405, 407, 411, 420, 426, 430, 431, 432, 434, 437, 439, 441, 446, 458, 461, 462, 463, 465, 468, 472, 478, 484, 490, 495, 497, 502, 504, 520, 525, 527, 528, 529, 534, 538, 542, 544, 545, 549, 550, 558, 559, 562, 566, 567, 569, 575, 577, 582, 586, 658, 683, 689, 693, 697, 701, 706, 709, 715, 717, 718, 720, 723, 725, 728, 737, 741, 746, 748, 754, 756, 758, 759, 762, 764, 765, 767, 770, 776, 777, 780, 783, 788, 791, 794, 800, 806, 808, 818, 826, 857, 859, 861, 868, 874, 876, 883, 888, 890, 899, 903, 909, 910, 913, 915, 919, 920, 922, 923, 926, 929, 931, 938, 942, 943, 952, 956, 967; fore 221, 787; foret 186; fuerant 594; fuerint 148, 213-214; fuerit 23, 145, 241, 275, 293, 438, 663, 819, 900; fuerunt 679; fuisset 699, 703; fuit 256, 357, 379, 510, 515, 570, 865; futuro 898; simus 15, 152-153; sit 26, 28, 215, 568, 570, 666, 673, 807, 891, 916, 917; sumus 92, 441-442, 447, 451; sunt 22, 42, 65, 131, 141, 179, 180, 182, 249, 254, 257, 283, 302, 307, 328, 329, 335, 337, 339, 341, 343, 394, 395, 396, 397, 476, 488, 535, 590, 598, 727, 790, 840, 841, 845, 945
 summa 172, 250, 504, 533, 719, 779, 925
 (summus) summo 477
 (sumo) sumuntur 730
 super 1, 153, 205, 627, 636, 663, 760, 961
 (superioritas) superioritatem 915
 (supplico) supplicavit 616-617
 (suppono) supponitur 689
 suppositio 690, 698
 supra 456, 861, 916, 917
 (supradico) supradicte 597; supradicto 220, 345, 367, 385, 410, 440, 519, 585, 682, 708, 769, 867, 902, 937
 (suspendo) suspendi 666
 suspicio 658
 (susprium) suspiriis 147-148
 (suus) sua 301; suam 286, 745; suarum 616; suas 954; suis 212, 305, 334, 602, 814; suo 99, 479, 484, 496, 498, 511; suos 212, 331; suum 279, 280, 295, 696
 Symbolum 242, 244, 322; Symbolo 239
 talis 17, 187, 742, 771, 788, 913; tali 163, 465; talia 327-328, 328, 366, 394, 395, 408, 583
 taliter 394, 534, 836
 Talmud 78-579; Talmutum 959
 tam 146
 tamen 146, 583, 876-877, 892, 958, 964
 tandem 624
 (tango) tangunt 473
 tanquam 247, 248, 293
 tantum 247, 382, 705
 tantummodo 897
 tedium 629
 temerarius 472
 temeritas 356, 378, 382, 393, 461-462
 (tempto) temptatus 257
 tempus 69, 72, 87, 230, 235, 313, 327, 346, 353, 356, 379, 411, 420, 454, 830; tempora 454; tempore 267, 301, 383, 862; temporibus 325; temporis 454

- (teneo) teneatur 803, 808-809, 812, tene-
mus 332; tenenda 489; tenendum 200,
215; tenent 854; tenentur 850, 854, 860;
tenetur 119, 125, 800, 801, 909, 704-795,
903-904; tenuisse 514
tenor 675; tenoribus 672; tenoris 598
(terra) terram 270; terre 243; terris 179
(terraconenis) terraconensi 600
(terrestris) terrestrium 206
tertius 72, 107, 346; tertia 365, 403, 434,
461, 495, 558, 723, 762, 788, 888; tertio
252, 827, 976; tertio 367; tertium 33, 36,
56, 185
tertiusdecimus 683
(testamentum) testamenti 252-253, 260,
314, testamento 261, 282
testimonium 332
(testis) testibus 309
(textus) textum 505
theologia 192, 609, 623, 865-866; theolo-
giam 170, 766-767
(theologus) theologie 8, 853; theologis 924
therafin 278
(thessalonicenses) thessalonicenses 453
(tholosanus) tholosano 681
Thomas 321, 330, 334, 852
(titulus) titulo 533
(tolero) tolerandi 330, 340; tolerandos 319;
tolerantur 334, 340, 340-341, 964, tolerat
967, 968-969; toleravit 965
tot 147
totaliter 81, 85, 86, 93, 374, 380, 388, 403,
405, 442, 448, 477
totus 142, 165, 472, 727-728, 764; tota
160, 439; totis 672; toto 75, 350, 358,
745; totum 462, 474, 840, 956
tractatus 63, 971
(traditio) traditionem 16, 34, 38, 58, 713,
728
(trado) tradiderit 209; traditur 836
transeo) transivit 357
(transfero) translatus 262, 263
(transmitto) transmittatis 676-677
(trecentessimus) trecentesimo 447
(tremo) tremunt 760-761
tres 116, 352, 419, 422, 428, 499, 564, 753,
771, 775, 776, 777, 781; tria 31, 820;
tribus 499; trium 39
(tribus) tribu 296
Trinitas 737, 741, 918; Trinitate 160, 172,
250, 504, 719, 779, 917-918, 918, 925,
928; Trinitatem 917, 931; Trinitatis 128,
802, 813, 816, 855, 906, 914, 919, 922,
923, 933
tripliciter 238
triticum 603
(tu) te 176, 675; tui 676; vobis 25-26, 26,
27, 268, 652, 653, 660; vobiscum 363; vos
14, 15, 32, 33, 37, 57, 61, 135, 233, 351,
360, 375, 390, 445, 471, 502, 523, 588,
647, 653, 677, 686, 712, 751, 773, 797,
871, 907
(tuba) tubis 10
tum 341, 342, 343
tunc 214, 359, 459
tuus 276, 780; tua 298, 338; tuo 676; tuos
298, 676
(tyrannus) tyrannorum 48

ubi 46, 209, 291, 310, 318, 322, 330, 437,
456, 504, 530, 556, 895
ubique 494
(ulcisor) ulcisci 343
(ultimus) ultimi 344; ultimo 204, 363, 399,
425, 427, 487, 814, 817
(ultio) ultionem 848
ultra 177, 569, 571, 594, 622, 626, 667, 812
unde 25, 42, 43, 198, 261, 282, 328, 486, 500,
692, 743, 785, 814, 839, 878, 879, 918
undecimus 103, 538; undecimi 591, 863;
undecimo 585
(unicus) unica 249; unico 248
unio 145
unitas 563-564, 918, 934-935; unitate 312,
918
(universitas) universitatis 971
(universus) universum 817
unus 98, 126, 284, 286, 287, 478, 484, 701,
780, 904, 910, 917; una 89, 414, 430, 916;
unam 88, 413, 421, 428, 928, 930; unius
651; unum 284, 286, 778
usque 363, 398, 448
usquequaque 967-968
(usura) usuram 898
usurarius 898
(usus) usum 662
ut 2, 42, 61, 65, 70, 74, 81, 146, 148, 152,
154, 168, 187, 198, 204, 206, 215, 224,
226, 231, 236, 245, 263, 264, 319, 323,
330, 348, 355, 361, 373, 402, 432, 572,
588, 604, 613, 617, 651, 655, 660, 695,
700, 706, 731, 735, 738, 759, 763, 792,
823, 890, 916, 920, 933, 949, 955, 960,
965, 967, 969
uterque 942; utramque 699; utriusque 4, 5,
648; utroque 247, 248

- utique 39
 (utor) utebantur 615; uteretur 596; utitur 935
 utpote 240, 246, 253, 543, 551, 559, 567, 734, 856, 897

 (*valeo*) *valeamus* 656; *valeat* 674
 (valentinus) *valentino* 610; *valentinum* 2
 (validus) *validis* 148
 (varius) *variis* 476
 (vaticinium) *vaticinia* 69-70, 72, 84-85, 231, 326, 329, 346-347, 365, 388, 407-408
 vehemens 658
 vel 47, 75, 90, 114, 163, 169, 170, 185, 186, 239, 241, 242, 247, 248, 252, 254, 255, 256, 349, 355, 415, 491, 647, 649, 659, 665, 666, 667, 671, 676, 750, 763, 765, 766, 772, 782, 789, 808, 920, 966, 968
 (velamen) *velaminis* 195
 velut 677
 venerabilis) *venerabilem* 621; *venerabilibus* 599
 (venero) *veneretur* 918
 (venio) *veniam* 270; *veniat* 268; *venient* 481; *venire* 453, 455, 948-949; *venit* 53, 305, 313, 332; *venite* 947; *venturus* 857
 veraciter 514, 516, 563, 899
 veracius 18
 verbum 35, 51, 56, 362, 399, 449-450, 669, 673; *verba* 22, 30, 486; *verbi* 144; *verbis* 14, 32, 36, 52, 233, 307, 351, 375, 390, 445, 471, 475, 907; *verbo* 669, 673; *verborum* 39, 61, 465-466, 671-672, 773, 797, 872,
 vere 731, 934
 veritas 185, 351, 431, 911; *veritate* 29, 274; *veritatem* 28, 513-514; *veritatis* 948
 verus 169, 198, 765; *vera* 104, 539, 550, 575, 577, 578, 581, 584; *vero* 505, 512, 945, 947, 976; *verum* 39, 40, 51, 56, 527, 704, 705, 876, 891, 899, 926
 (vespera) *vesperam* 339
 (vester) *vestrarum* 645, 649, 661; *vestre* 638; *vestris* 640
 (vestigium) *vestigia* 178
 (vetus) *veteri* 261; *veteris* 252, 260, 314
 (via) *vie* 182
 (vicarius) *vicarii* 360
 vicesimus 129, 938
 (video) *videatur* 767-768; *videbatur* 512, 613; *videndo* 150; *videretur* 518; *videte* 15, 33, 37, 57, 62, 135, 189, 417, 481, 522, 540, 712, 751, 773, 797, 871, 940; *videtur* 316, 322, 342
 (vigenus) *vigenum* 622-623
 viginti 1, 65, 131, 593, 611, 865
 (vir) *virorum* 300-301
 (virgo) *virgine* 159, 241; *virginem* 198
 (virtus) *virtute* 337-338; *virtutem* 211
 (visibilis) *visibiliun* 243
 vita 43, 44, 45; *vitam* 547
 (vito) *vitandum* 628-629
 vivus 510, 516; *vivi* 292; *vivos* 222
 (voco) *vocabo* 289; *vocabuntur* 291; *vocari* 667; *vocati* 945; *vocavit* 288
 (volo) *volentes* 635; *velit* 899; *voluerit* 555; *voluit* 968; *volumus* 629, 675, 677; *vult* 554, 556, 739, 740, 741, 831, 896
 (volumen) *volumina* 611; *voluminibus* 593
 voluntas 544, 546; *voluntate* 949, 951
 (votum) *voti* 961; *voto* 960
 (vox) *vocem* 284
 (vulgaris) *vulgari* 612, 948, 950

 (*Zebedeus*) *Zebedei* 10
 (zizania) *zizanie* 603